

Språk i Norden

1984

NORDISK SPRÅKSEKRETARIATS SKRIFTER

1984

Sprog i
Norden

Nordisk språksekretariat	Postboks 8107 Dep N-0032 Oslo 1
Dansk Sprognævn	Vester Voldgade 115 DK-1552 København V
Finska språkbyrån	Elisabetsgatan 16 A 8 SF-00170 Helsingfors 17
Grønlands Sprognævn	Postboks 1029 DK-3900 Godthåb
Íslensk málnefnd	Aragötu 9 IS-101 Reykjavik
Málstovnur Føroya Fróðskaparfelags	Debesartrøð DK-3800 Tórshavn
Norsk språkråd	Postboks 8107 Dep N-0032 Oslo 1
Samisk språknemnd	Nordisk samisk institutt N-9520 Kautokeino
Svenska språkbyrån, Finland	Fabiansgatan 7 B SF-00130 Helsingfors 13
Svenska språknämnden	Lundagatan 42, uppg. 5, 5 tr. S-11727 Stockholm
Sverigefinska språknämnden	Lundagatan 42, uppg. 5, 5 tr. S-11727 Stockholm

NORDISK SPRÅKSEKRETARIATS SKRIFTER 3

Språk i Norden Sprog i Norden 1984

*Årsskrift for Nordisk språksekretariat
og språknemndene i Norden*

Redigert av Else Bojsen (Danmark), Mikael Reuter (Finland),
Ståle Løland (Norge), Catharina Grünbaum (Sverige)

J. W. CAPPELENS FORLAG A.S
ESSELTE STUDIUM
GYLDENDAL

© Nordisk språksekretariat 1984

Berlings, Arlöv 1984

ISSN 0108-8270

ISBN 87-00-80354-5 (Danmark)

ISBN 82-02-09971-4 (Norge)

ISBN 91-24-23208-9 (Sverige)

Innhold

Forord	5
Norsk forskning om dialekt og skule, av <i>Kjell Venås</i>	6
Den danske skole og dialekterne. En studie i sejlads uden ror, af <i>Jørn Lund</i>	19
Dialekt och skola. En orientering om förhållanden i Sverige, av <i>Sven O. Hultgren</i>	36
Dialekterna och modersmålsundervisningen, av <i>Bengt Loman</i>	47
Hva ønsker språkrøkten av språkforskningen? Forholdet mellom språkundervisning og språknorm, av <i>Aagot Landfald</i>	62
Språkundervisning og språknorm, av <i>Tove Bull</i>	66
Det udvidede tekstbegreps betydning for ændringer i normop- fattelsen, af <i>Henrik Hagemann</i>	74
Språkvård och språkvetenskap, av <i>Esko Koivusalo</i>	77
Språksamarbeid i Norden 1983-84, av <i>Ståle Løland</i>	84
Nordspråk 1983, af <i>Sigurður Svavarsson</i>	94
Ny språklitteratur	
Publikasjoner fra språknemndene	97
Nordiske publikasjoner	101
Danmark, af <i>Else Bojsen</i> og <i>Carol Henriksen</i>	105
Finland, av <i>Charlotte von Herten</i> och <i>Mikael Reuter</i>	121
Norge, av <i>Oddrun Grønvik</i> , <i>Aagot Landfald</i> og <i>Ståle Løland</i>	125

Sverige, av <i>Ulla Clausén, Catharina Grünbaum</i> och <i>Mikael Reuter</i>	138
Nye ordbøker og ordlister	
Danmark	147
Finland	149
Norge	152
Sverige	153
Om forfatterne	156

Forord

Hovedemnet for dette nummeret av Språk i Norden er dialekt og skole i de nordiske landene. Kjell Venås, Jørn Lund, Sven O. Hultgren og Bengt Loman skriver om forholdene i henholdsvis Norge, Danmark, Sverige og Finland. Artikkene bygger på innlegg som forfatterne holdt på konferansen "Om dialekternes betydning for skoleforløbet" i Hirtshals 5.-9. september 1983.

Boka har også med innlegg fra det trettiende nordiske språkmøtet i Marstrand 13.-15. september 1983, som konsentrerte seg om emnet "Vad önskar språkvården av språkforskningen?". Som vanlig er det dessuten rapporter om språksamarbeidet i Norden, omtaler av ny nordisk språklitteratur og lister over nye ordbøker.

Norsk forskning om dialekt og skule

Av Kjell Venås

I 1979 vart det halde eit symposium i Oslo over emnet dialekt og riksspråk i skulen. Foredraga på symposiet er prenta i Venås (red.) 1979, og ei melding om arbeidet finst i Teleman (red.) 1981. Eg skal her samle meg om slikt som er nytt etter 1979.

Den siste dagen på symposiet i 1979 vart det vedteke ei fråsegn om stoda for dialektane i skulen, der vi slo fast kva vi hadde arbeidt med: utbreiinga av dialektalt talespråk i høve til riksspråka, vanskaner for dialekttalande barn i skulen, og metodane som ein møter problema med. Symposiet konstaterte at det var store skilnader mellom dei nordiske landa, og at spørsmålet om dialektane i skulen ikkje var fullgodt drøfta i lys av moderne lingvistikk, dialektologi, sosialpsykologi og pedagogikk. Det vart gjeve tilrådingar og nemnt to prinsipp, som eg siterer:

- a) skulen bør vise omsyn og vørndnad for det eigenlege morsmålet åt barna – dei mange sosiale og regionale språkvariantar.
- og
- b) skulen bør så vidt mogeleg og særskilt i morsmålsundervisninga byggje på det eigenlege morsmålet åt barna og på den skapargleda og produktiviteten som barna der kan utvikle.

Til slutt peikte symposiet på at nordisk forskning innanfor lingvistikk (særskilt dialektologi) og innanfor psykologi og pedagogikk i større mon burde engasjere seg i arbeid på dette området.

Konferansen her i Hirtshals er fullt ut i samsvar med dei ynska for framtida som symposiet i 1979 kom med. Som bakgrunn for konferansen har vi fått ei stor og fin bok om eit manggreina forskingsprosjekt i Hirtshals kommune – Skolen, Samfundet og Dia-

lekten (Hansen og Lund red. 1983). Opptaket har kome frå folk i kommunen, og resultatet har vorte eit imponerande vitnemål både om forståing for viktige språklege og pedagogiske forskingsoppgåver, og om evne til å ta på seg og gjennomføre eit stort arbeid av dei som har kjent ansvar for det ved dei relevante forskingsinstitusjonane.

I føreordet til denne antologien frå Hirtshals er det nemnt at nett symposiet i Oslo 1979 hadde noko å seia for at opplegget i Hirtshals vart slik det vart. Symposiet i Oslo hadde teke opp allmenne nordiske problem. Derfor meinte ein det no var rett å ta utgangspunkt i dei konkrete tilhøva i Hirtshals og å gjennomføre eit eige forskingsprosjekt over dei.

Noko vi nordmenn gjerne nemner i samband med hovudemnet her, er ein 105 år gammal rett for elevlar i norsk skule til å nytte fritt sitt naturlege talemål i skulen. I 1878 var det ein stor debatt i Odelstinget, og eit vedtak som vart gjort der, førte til at normalplanen for allmugeskulen året etter tok opp denne føresegna:

Undervisningen i Almueskolen bør saavidt mulig meddeles paa Børnenes eget Talemaal.

Eigenleg seier ikkje dette vedtaket noko om ein rett for barna, men om ei plikt for lærarane: Dei skal bruke talemålet til elevane i undervisninga si. Når talemålet til barna vart sett opp som norm for lærartalemålet, var det sjølvstyk at barna kunne bruke sitt eige mål. Av debatten i Odelstinget går det klårt fram at vedtaket hadde eit pedagogisk føremål. Det hadde dessutan brodd mot den skriftrette lærartala som populært vart kalla "klokkardansk".

Vedtaket i 1878 kom ikkje inn i noka lov. Då det kom ny skulelov i 1889, stod det også berre at undervisninga skulle vera i "det norske Sprog". Det var noko upresist, og det kom til å skapa problem. I nokre byar meinte somme lærarar og også skulestyre at det kunne tolkast slik at elevane skulle lære normalmålet både skriftleg og munnleg. På den eine sida var dette ein sosial og språkpolitisk reaksjon mot det bymålet som skilde seg mest ut frå skriftmålet. På den andre sida bygde det på ein tanke om at det fine bymålet var det same som "riksmål", som atter var det

same som "det norske Sprog". Spørsmålet skapte strid fleire stader i tida mellom 1904 og 1911.

Ein strid i Kristiansund i 1911 var bakgrunn for at talemålet i skulen kom opp i Stortinget att i samband med nye skulelover i 1915 og 1917, og då vart vedtaket frå 1878 klårgjort i lova såleis:

Ved den muntlige undervisning bruker elevene sitt eget talesprog. Læreren skal såvidt mulig tillempe det for ham naturlige talesprog efter elevenes talesprog.

Saka var likevel ikkje heilt ferdig med dette. I 1923 vart denne passusen klårgjort av departementet i eit rundskriv som bygde på ei tolking av skuledirektørane. Då Bergen skulestyre like etter vedtok at både elevar og lærarar skulle tala "korrekt riksmål", vart dette teke opp i ein interpellasjon i Stortinget, og Stortinget bad då departementet sjå etter at alle lojalt oppfylte kravet om at elevane skulle få bruke "sitt eget heimlege talemål i skolen og til saavidt mulig at faa sin undervisning paa dette maalføre".

Seinare har det ikkje vore politisk strid om dette spørsmålet, og vedtaket frå 1878 gjekk inn i den nyaste versjonen av Lov om grunnskulen, frå 1969. Det har ei litt forandra form, men meininga er den same. Derimot har somme kome med ynskemål om at skulen skulle gje undervisning i normaltalemål. Det har i regelen kome fram sterk motstand mot ein slik tanke, og det har ikkje nokon gong vore nokon røyenleg sjanse for å gjennomføre det.

Normalmålsundervisning er det sjølvsagt i norsk skule, men det er undervisning i skriftmåla. I leseopplæringa blir vel dette og i nokon mon undervisning i eit munnleg normalmål. Når det gjeld lyduttale, vil skriftbiletet bli mønster, men ingen gjer nokon freistnad på å gripe inn mot det dialektale substratet.

Den norske tradisjonen på dette området er for så vidt eintydig, og han er ulik tradisjonen i andre "siviliserte" land, der eit krav om opplæring og bruk av normert talemål er velkjent. Likevel må ein ta atterhald på to punkt. Heller ikkje i Noreg eller i norsk skule er vi ukjende med at talemålstypar blir ulikt vurderte sosialt. Skriftmålet bokmål og det talemålet som knyter seg til det, har høgare sosial status enn dialektar og talemålet til sosialt lågare klasser. Også somme lærarar, kanskje særleg kvinnelege lærarar,

har sett ei oppgåve i å lære elevane rett og pent språk, også som talemål. Ikkje minst har det vore slik i høve til ein sosial sjibbolett, plassering av trykk og tonelag i framandord. Noko av slike inngrep mot elevtalemålet har nok funnest i strid med lov og reglement, mest fordi lov og reglement ikkje har vore godt nok kjende.

Eit anna atterhald eg vil ta, er i høve til dei som stadig poengterer at talemålsnormering er forboden, og meiner at det ikkje er tillate å gje opplysningar om normaltalemål. Eg kan ikkje sjå at det er forbode i lov eller føresegner. Det som er sagt, er at elevane kan få bruke heimemålet sitt som bruksmål i skulen.

Når eg bruker så mykje tid på dette, er det fordi det er eit sentralt og særnorsk punkt i skuletradisjonen vår. Det har dessutan ikkje så lite med haldningar å gjera. Vi har opne og fordomsfrie haldningar til dialektbruk i norsk skule. Presset frå normalmålet er avgrensa til det som har å gjera med skriftmålet stort sett. Dessutan har talemålet i skulen vore emne for språk- og skulehistorisk forskning i det siste. Særskilt Ernst Håkon Jahr ved Universitetet i Tromsø har arbeidt med det, og han har skrivt om det i fleire artiklar og dessutan no i eit manuskript i 400-siders-klassa. Der tek han for seg korleis den norske tradisjonen utvikla seg, særleg i tida frå 1874 til 1925, og det som vart gjort med lover og skuleplanar i ymse folkevalde organ, korleis føresegnene vart etterlevde i skulen, og kva verknader dei hadde. Ei hovudsida er å gjera greie for striden om tolkinga av vedtaka. Det særskilt norske i tradisjonen vår vil han forklare på to måtar. For det eine var vedtaket om bruk av "Børnenes eget Talemål" ei pedagogisk avgjerd. Alt i den fyrste odelstingsdebatten var det full semje om at eit grunnkrav til god undervisning var at lærarane tala slik at elevane forstod kva som vart sagt, og at det måtte få konsekvensar for kva mål lærarane skulle bruke: Det måtte rette seg etter elevtalemålet.

Det andre poenget til Jahr er at det var eit språkpolitisk føremål med å gje elevtalemålet fyrsterett: Det var med det folkelege talemålet som grunnlag vi kunne ha voner om å nå fram til eitt skriftmål. Den pedagogiske tradisjonen vart halden oppe takk vere ein språkleg framtidvisjon. Og bakgrunnen for tradisjonen var ein språkleg konflikt av nasjonal karakter. Det nedervde skriftmålet, som i 1878 var det einaste i skulen, var dansk. Om skilnaden mellom talemål og skriftspråk kanskje ikkje var større enn mellom dialektar

og skriftmål i t.d. Danmark og Sverige, så var det i Noreg grunnlag for ei anna nasjonal haldning til skilnaden: Talemålet var norsk, men skriftmålet var det ikkje. Derfor var det naturleg å leggje vekt på talemålet.

Om ein ser bort frå den nasjonalt språklege sida av saka og held seg til det pedagogiske, er den fyrste skuletida særskilt viktig. Det er tida då ein skal presentere skriftmålet for elevane. Dei har eit språkleg grunnlag, men det er talemål. Ynsket om å følgje den pedagogiske grunnregelen om å gå frå det kjende til det ukjende har skapt interesse for å byggje den fyrste lese- og skriveopplæringa på talemålet. Det er eit sjenerande mishøve mellom talemål og skriftspråk. Om vi held oss til det fonologiske nivået, kan ein rekne mellom 40 og 50 einingar – fonem – i talemålet, men skriftmålet byr fram berre 24 teikn for dei. Talet på fonem varierer noko med dialekt og språk, talet på grafem i skriftspråket er fast.

I Noreg har interessa for å byggje skriftmålsopplæringa på talemålet sjølvstøtt alltid vore til stades fordi dette er eit pedagogisk problem, som alltid er aktuelt. Men den sterke interessa i dei sista åra har spesielle årsaker i tillegg. Ein kan nemne den grønne bølga på syttitalet, opposisjonen mot nivellerande, urbaniserande og sentralistiske tendensar på fleire plan, som på det språklege planet vart ei dialektkrøsl. Interessa byggjer vidare på utbygginga av ei ny sosial interesseline i språkvitskapen. Saman med dette vart eit svensk pedagogisk-språkleg forskingsarbeid frå 1961 oppdaga eller nyoppdaga, Tore Österbergs stadig like aktuelle *Bilingualism and the First School Language*. Av dette breitt opplagde empiriske utviklingsarbeidet frå Piteå-distriktet i Nord-Sverige syntest det å gå tydeleg fram at det kunne vera ein rik pedagogisk vinst å hente i å byggje skriftmålsinnføringa på "Børnernes eget Talemål" i staden for på det lingvistisk fjernare riksspråket.

Sidan eg no skal "bygge bro" mellom symposiet i 1979 og konferansen i 1983: Nett i dei dagane vi hadde symposiet på Lysebu, kom det ut ein norsk sociolingvistisk antologi som m. a. inneheld ein artikkel av Geirr Wiggen om dialektbruk i morsmålsopplæringa (Wiggen 1979). Her har Wiggen drege inn mykje tilfang om emnet frå andre land, ved sida av Österberg og Sverige særleg USA, Sveits og Vest-Tyskland, og han har analysert emnet både praktisk og teoretisk. På den tida var det også i arbeid ein komite, der Wiggen

var med, som arbeidde med å leggje til rette eit oppleg for praktisk utprøving av tankane om ei dialektbasert fyrste skriftmålsopplæring. På det grunnlaget som denne komiteen la fram, vedtok Grunnskulerådet å setja i gang eit slikt utviklingsarbeid, og det vart sett ut i livet frå hausten 1980. Det gjekk med tre fyrsteklasser i 1980-81 og sju fyrsteklasser i 1981-82. Høgskulelektor Tove Bull i Tromsø har vore leiar for arbeidet. Det siste året var det også med fire kontrollklasser. Ho arbeider no med å leggje siste hand på ein utførleg rapport om arbeidet. Med vedlegg er han på godt over 300 sider (Bull 1983).

Rapporten inneheld tre delar, ein teoretisk, ein praktisk-metodisk og ein empirisk del. Den siste gjev ei samanfatande vurdering av resultatane. I den teoretiske delen blir særdraga ved talemål og skriftspråk og tilhøvet mellom dei vurderte, og det blir gjeve eit teoretisk grunnlag for at det må vera pedagogisk og språkleg rett å bygge den fyrste skriftmålsopplæringa på talemålet åt elevane. Også forfattarane av fyrste lesebøker har lagt vekt på at det skal vera strukturelt samsvar mellom talemålet og dei fyrste skriftmålsorda. Fordi dei fleste føreset bruk av lydmetodar, har dei teke omsyn til "lydrette" og "lydstridige" ord. Nokre viktige og frekvente ord som ikkje er lydrette, skal lærast som ordbilete. Men lesebokforfattarane har berre teke omsyn til eit normal-talemål, og i høve til det verkelege talemålet rundt omkring i landet kan det vera mange lydstridige ord i det fyrste lesebok-språket.

Tove Bull nemner at den store språkmannen Otto Jespersen var fylt av indignasjon over at dei utsette små barn for den ulogiske stavemåten i dansk skriftspråk, og i 1908 la han fram eit eige system som skulle rå bot på dette (Jespersen 1908). Heller ikkje Jespersen tok likevel omsyn til andre barn enn dei som tala riksspråk, og dessutan hørde det med i systemet hans andre skriftteikn enn dei det vanlege skriftspråket hadde. I oppskrifta for ei dialektbasert skriftmålsopplæring som Tove Bull skulle realisere, var det sagt at det ikkje skulle brukast andre skriftteikn enn dei vanlege.

På eit tilsvarande grunnlag som Jespersen hadde, har dei i England seinare sett opp *ita*-systemet, og Tove Bull gjer nokså nøye greie for det, både bakgrunn, prinsipp og resultat. Endå

ita-systemet gjennomgåande har vist seg å vera godt, er det no mindre brukt enn før. Tove Bull meiner det kjem av haldningar og fordomar og kanskje bruk av forelda metodikk. Det gammalmodige opplegget har visst også skulda for at den sveitsiske *Roti Rösl*i blir mindre brukt enn før.

Tove Bull har svært mykje tru på at ein i innskulingstida skal stimulere det metaspråklege medvitet åt barna. Ho jamfører her med dei engelske omgrepa "linguistic awareness" og "phonological maturity" og er elles påverka av svenske arbeid på dette feltet, jf. såleis det deltakaren på denne konferansen Ingvar Lundberg har gjort med studiar over "lingvistisk medvetenhet". På ymse måtar kan ein gjera elevane språkleg vakne, lata dei anse på ordstruktur, finne interessante vegar til å peike på skilnader og likskapar mellom lydar, orduttrykk og ord. Nett den forsøkkssituasjonen dialektklassene hennar var i, gjorde språket og dei sjølvne interessante, og førte til større medvit om språkfunksjonar og språkskilnader.

Det er viktig for Tove Bull å slå fast at lesing er ein meinings-søkjande og skapande aktivitet. På det grunnlaget kritiserer ho dei vanlege abc-bøkene. Både når det gjeld ordstruktur og setningsledd, er dei for enkle for sjuåringane, men derimot for abstrakte når det gjeld kommunikasjonssituasjonen, for dei har inga direkte tilknytning til den språklege røynsla elevane har frå bruken av talemålet. Kritikken hennar her fell godt saman med den Ulrika Leimar og *ltg*-pedagogane har ført fram før. I dialektklassene vart lærarane stelte fritt om dei ville bruke abc-bøker eller ikkje. Dei fleste gjorde det, men det var nokre klasser som brukte eit *ltg*-opplegg. Dei som brukte abc-bøker, gjekk gjennom alle tekstene føreåt og tok bort alle ord som ikkje var lydrette etter dialekten åt elevane. Dei tekstene som stod att, vart utfylte med heimelaga tekster.

Ved det sams arbeidet med tekstene fekk elevane systematisk trening i å føre saman og finne samsvar mellom lydinntrykk og skriftbilette. Inkonsekvansane frå skriftspråket vart haldne ute. Ansen for lydrett skrivemåte førte ei tid til at elevane vart interesserte i også å skrive namna sine lydrett. Tom Roger gjekk over til å skrive *Tåmm Råger* og Thomas skreiv *Tåmmas*. Ein del av lærarane hadde vanskar på ein annan måte, nemleg med å frigjera

seg frå skrivekonvensjonane i normalspråket. Den private rettskrivinga til elevane vart heile tida respektert. Det var fastsett i retningslinena frå Grunnskulerådet.

Elevane fekk mykje tid til å laga sjølvstendige dikt og forteljingar så snart dei kunne få til samanhangande tekst. Etter opplegget skulle prøvearbeidet gå det fyrste skuleåret, og lærarane skulle gå over til å bruke vanleg rettskriving frå mars-april. Dette vart følgt, med visse skilnader mellom klassene. Nokre tok til med å førebu overgangen nokså tidleg på etterjulsvinteren, andre venta noko lenger. Det vart gjort ved at elevane vart presenterte for visse lydstridige ord, t.d. konjunksjonen *og*. Så gjekk lærarane over til å bruke vanleg rettskriving i føreskrift på tavla, men elevane fekk halde på med den talemålsrette skrivemåten dei hadde frå før. Det var elles nokså vanleg at mange hadde funne fram til visse mellomformer mellom lydrett skrivemåte og vanleg skriftnorsk. Kjennskapen til skriftnorsk, lydstridig skrivemåte hadde dei sjølvsagt frå andre tekster, Donald-bobler, aviser og bøker.

Ved slutten av skuleåret vart nivået i klassene prøvt på fleire måtar. Lesenivået vart testa ved ei høgtlesingsprøve og ei stillelesingsprøve. Resultata frå dialektklassene vart jamførte med resultata frå kontrollklassene. Signifikansutrekninga vart gjord datamaskinelt ved Universitetet i Tromsø. Høgtlesingsprøva galdt tekster av enkeltstående ord på skriftnorsk. Det viste seg at elevane i dialektklassene var betre enn elevane i kontrollklassene, og skilnaden var statistisk signifikant. I stillelesingsprøva gjorde dei det og betre, men ikkje så klårt at skilnadene stetta krava til signifikans. I stillelesing var skilnaden størst i gruppa svake elevar. Eit anna interessant resultat var at elevar med dialekt ein annan stad ifrå, gjorde det betre enn dei frå staden. Tove Bull vil sjå dette i lys av at desse elevane nett fordi dei hadde eit anna talemål, hadde vorte særleg merksame på språkstruktur og språkskilnader, og at dei hadde vorte brukte som språklege ressurspersonar i klassa. Ved det fekk dei gode vilkår for å utvikle eit metaspråkleg medvit i refleksjon over sitt eige og andre sitt språk. Det må elles seiast at det var få elevar med dialekt annan stad ifrå, så slump i persongrunnlaget kan ha vore avgjerande.

Ved ei prøve i rettskriving viste det seg at dialektelevane, som ein kunne vente, hadde fleire dialektkorrelerte avvik enn elevane i kontrollklassene. Til vederlag hadde dei færre andre avvik, av typen forvekslinger, forenklingar og omkastingar.

Prøvene ved slutten av året galdt normalmål for alle elevane. Nokre elevar i dialekt- og kontrollklasser vart dessutan prøvde i å lesa skrivne dialekttekster. Tove Bull fekk her naturleg nok same resultatet som i si tid Österberg. Dialektelevane greidde prøva framifrå, normalmåselevane var heilt desorienterte og gjorde det dårleg.

Andre variablar som vart undersøkte, er ikkje så interessante for oss. Det er heller ikkje noko uventa i at barn av foreldre med verbale yrke gjorde det betre enn barn av foreldre med manuelle yrke. Meir uventa var resultatet for kjønn av leseprøvene: Gutar gjorde det betre enn jenter.

Tove Bull er svært varsam med å dra konklusjonar av resultatata frå dette utprøvingarbeidet. Det kan vera mange faktorar som har verka inn, faktorar ein ikkje har så godt oversyn over. Det som mest kan tyde på at dei gode resultatata er ein verknad av dialektmetoden, er samsvaret med andre utprøvingar som har gjeve tilsvarende positive resultat. Ho viser her særleg til Österbergs forskingsarbeid. Men som kjent vil ikkje Österberg tillegge dialektmetoden æra for dei positive resultatata i dialektklassene sine. I staden for å føre verknadene attende på dei læringsfaktorane som han hadde lagt så mykje vinn på å definere og å kontrollere, talar han i konklusjonen om noko som han ikkje la opp til å undersøkje: atmosfæren i klassene. Tove Bull har den kommentaren til omgrepet positiv atmosfære at den skal etter lov og føresegner finnast i alle norske fyrsteklasser. Det ho trur kan ha hatt mest å seia for det positive resultatet, er at dialektopplæringa har ført elevane inn i ein arbeidssituasjon der dei har vore særskilt merksame på tilhøvet mellom talemål og skriftspråk, at dei har lært å analysere talemålet sitt rett og presist på fonemplanet, at arbeidsprinsippa har gjeve dei eit metaspråkleg medvit som har vore ei hjelp i arbeidet med å lære skriftspråket.

Eg skal så nemne eit nytt reint teoretisk arbeid på manuskriptsteget om same emnet skrive av Arne Skodvin (1983). Skodvin

arbeider med eit breitt forskingsprosjekt om språkbruken åt barn ved overgangen frå førskule- til skulealder, og denne studien er eit lite sidesprang frå det arbeidet. Det er ein analyse av tilhøvet mellom talemål og skriftspråk slik det blir aktualisert i den fyrste lese- og skriveopplæringa. Han gjer greie for metodar i den fyrste leseundervisninga: lydmetoden, heilordsmetoden, *ltg*-metoden og dialektbasert undervisning, som ikkje er ein metode, men eit prinsipp som kan liggje under ymis metodebruk. Vidare greier Skodvin ut om forskning kring den fyrste leseopplæringa og om særskilde vilkår for tilhøvet mellom talemål og skriftspråk. Han peiker på tre oppfatningar av tilhøvet mellom dei to ytringsformene av språket. Ein kan sjå talemålet som primært i høve til skriftspråket eller sjå skriftspråket som eit primært system, eller ein kan ta dei to som ulike i utgangspunktet og innrette seg etter det.

Det kan også vera tre vegar å gå frå talemål til skriftspråk. Frå utgangspunktet eige talemål kan ein koma til endepunktet offisielt skriftspråk ved hjelp av kunstig talespråk, dvs. at elevane lærer ei uttale av skriftbiletet som eventuelt er i strid med deira eige talemål. Den andre vegen mellom utgangs- og endepunkt kan vera å lære eit mellombels kunstig skriftspråk, dvs. skrive dialekt. Den tredje vegen er å drive simultanomsetjing og å lesa ut heimlege talemålsformer av eit skriftbiletet som er i strid med det, t.d. lesa skriftbiletet *j-e-g* for [*jæj*].

Skodvin set også opp tre modellar for tilhøvet mellom skrift, tale og mening. For det fyrste kan ein seia at skriftspråksteiknet står for talemålsteiknet, som står for meininga. For det andre kan ein seia at skriftspråksteiknet står direkte for eit meningsinnhald, noko som og skal vera eit mogeleg grunnlag for å lære å lesa. Den tredje modellen er ein kombinasjon av dei to andre. Ved den poengterer ein at mening blir formidla på ulik måte i tale og skrift. Ein kan koma til meininga frå skriftbiletet ved å gå omvegen om tale, eller ein kan koma direkte frå skriftbiletet. Ein ser her prinsippa for heilordsmetode og lydmetode.

I konklusjonen sin er Skodvin kritisk til dialektbasert undervisning. Han meiner den ber i seg ein inkonsekvens i sjølve grunnlaget. Ein vil gå frå det kjende til det ukjende, ein vil lære skriftspråket ved hjelp av talemålet. Men det gjer ein ved å ta utgangspunktet i det som kanskje er aller mest ukjent for barna,

det dei er utan forståing av: strukturen i talemålet. Heller burde ein bygge på språkbruken, dei konkrete kommunikasjonssituasjonane som barna har vore oppe i, når talemålet har formidla meining for dei. Når denne argumentasjonen skal setjast om til eit konkret framlegg, kan det snautt bli noko anna enn ei tilråding om å bygge på heilordsmetoden.

Ein kommentar til dette kan vera at Skodvin visst er for mykje teoribasert her. Avgjerande i denne samanhengen må det vel vera kva resultat dei kjem til som prøver dei ymse metodar og prinsipp i praktisk arbeid: The taste is the proof of the pudding. Eit anna motlegg til resonnementet hans kan vera at det er greitt nok å argumentere teoretisk for at ein skal lære skriftspråket på same måten som ein har lært og brukt talemålet. Men det er ikkje til å koma frå at skriftspråket er noko reint anna enn talemål, og at ein må igjennom ein skirseld av mekanikk og teknikk før ein kan gå inn til den sæla som det er å kunne bruke eit skriftspråk automatisk.

Samhøvet mellom skriftspråk og talemål er som kjent ofte eit mishøve. Dette viser seg ved at brot på den skriftlege norma svært ofte syner samsvar med talemålet. I skulen blir mykje tid brukt til å øve inn skriftnorma, og vi reagerer gjerne sterkt og spontant på normbrot utanfor skulen med. Dette sit nokså djupt i oss, og vi noterer det helst berre som eit lite realistisk innfall når ein mann som Peter Trudgill legg eit rasjonelt synspunkt på rettskrivingsproblemet, og seier at poenget med å skrive er å bli forstått, ikkje å skrive etter ei fastsett norm. Normkrava vil nok halde seg imot slike rasjonelle synspunkt. Den edb-styrte orddelinga i trykte skrifter, som lagar så mange merkelege normbrot no for tida, er truleg ein større fare for normkjensla enn tankar om kva skrift skal vera til.

Det er altså framleis viktig for skulen å få elevane til å skrive etter norma, og derfor er det også viktig å vita kva som skaper vanskane med dette: Kva er det elevane skriv gale, og kvifor gjer dei det? Dette er eit gammalt forskingsfelt naturleg nok. I Sverige arbeidde Haage og Husén med det psykologiske og pedagogiske grunnlaget for dette. I Danmark var Axel Noesgaard og i Noreg Hans Bergersen opptekne med meir praktiske sider av saka. Frå nyare tid har vi høyrst om arbeid i Vest-

Tyskland, kanskje særleg det Sigfried Jäger har drive med. Han har sett rettskrivingsproblema i høve til regionalt avvikande talemål. Det same har vore framme i Noreg i det siste. Fleire studenter i morsmål har hatt det som emne for hovudfagsavhandlinga si. I Oslo var det såleis nyleg tre studentar som samarbeidde om eit stort treledda prosjekt. På eit større og meir avansert nivå har Geirr Wiggen arbeidt med tilhøvet mellom dialekt og skriftlege normbrot. Like etter at han hadde vorte stipendiat på heiltid for å arbeide med eit prosjekt om dette, sende han ut ei bok som gav oversyn over "Stand der Forschung" på dette feltet (Wiggen 1981).

I denne boka gjer Wiggen greie for ei nærlesing av 11 norske arbeid om feilskrivning mellom 1929 og 1980. Han har lese og rekna og lagt til rette for jamførande analyse, han har studert metodar og resultat og vurdert arbeida både etter metodikk og etter praktisk utføring. I studiane frå før krigen har det ikkje vore råd å finne fram til tal og prosentar for talemålsskorrelasjonen i feilskrivningane, men forfattarane reknar med at hovuddelen av galne skrivemåtar kjem av talemålssinterferens. I fem studiar frå etterkrigstida varierer talemålsskorrelative avvik frå 75% av alle avvik i den eldste studien, frå 1952, til 42,9 i den yngste, som er frå 1980. Truleg skal ein her feste seg mest ved at det i alle undersøkingane er ein høg prosentsats, ikkje ved å samanlikne resultatata og fundere over grunnare til den kronologiske utviklinga. Wiggen har også granska ei mengd av studiar over andre skriftmål, men fann i dei fleste ikkje gode nok kvantitative mål for talemålssinterferensen. Han har likevel kunna jamføre med 13 studiar, der han kunne bruke opplysningane for sitt føremål. Desse 13 studiane er frå Sverige, Danmark og engelskspråklege samfunn. Det er sams for desse studiane over andre språk at talemålssinterferensen er stor og langt på veg som i Noreg. Prosentdelen i dei varierer mellom kring 30 og kring 80. I studiane frå etterkrigstida er talemålsskorrelasjonen likevel faktisk høgare i dei norske enn i dei framandspråklege arbeida. Dette kan verke noko underleg, kanskje særskilt om ein tenkjer på tilhøvet til engelsk, med den barbariske rettskrivinga i det språket.

Eg skal så berre nemne at Wiggen arbeider vidare med det store empiriske prosjektet sitt, som er ei undersøking av talemåls-

korrelasjonen i skriftlege arbeid av elevar i grunnskulen i Hedmark og Oppland.

Tilvisingar

- Bull, Tove 1983: Lesing og barns talemål. (Upublisert rapport.)
- Hansen, Elisabeth og Jørn Lund 1983: Skolen, Samfundet og Dialekten. Fredrikshavn.
- Jahr, Ernst Håkon 1983: Talemålet i skolen. (Doktoravhandling, upublisert.)
- Jespersen, Otto 1908: ABC og den første læsebog efter lydskriftmetoden. København.
- Skodvin, Arne 1983: "På Børnenes eget Talemål." (Upublisert.)
- Teleman, Ulf (red.) 1981: Modersmålsundervisning och grannspråksförståelse. Nordisk Ministerråd. Sekretariatet for nordisk kulturelt samarbejde. (Denne kan ein få ved å vende seg til Nordisk språksekretariat.)
- Venås, Kjell (red.) 1979: Dialekt og riksspråk i skulen. Representralen, Universitetet i Oslo.
- Wiggen, Geirr 1979: "Dialektbruk i morsmålsopplæringa, særlig den første lese- og skriveopplæringa". I Kleiven (red.): Språk og samfunn. Oslo.
- Wiggen, Geirr 1981: Rettskrivingsstudier I. Oslo.

Den danske skole og dialekterne

En studie i sejlads uden ror

Af Jørn Lund

”Det Sprog, Børn af Almuen, især paa Landet, have lært hjemme, er i Almindelighed saa urigtigt, og saa forskielligt fra det, der bør tales i Skolen, at de hvert Øieblik maatte misforstaae Læreren, om han ikke strax søgte at rette det. Skal de i Tide forstaae en Prædiken, en nyttig Bog, eller Anordningerne, de have at efterleve, og bevares for tusende falske Begreber i det daglige Liv, i Omgang og Handel med deres Medmennesker, saa maae de ogsaa i Tide gøres bekjendte med det rigtige Sprog.. Læreren maae sørge for, at Børnene give de Ting, som nævnes, rette Navne. Man veed, hvilke forunderlige Udtryk Folk af Almuen ofte bruge for at tilkiendegive hverandre deres Tanker. Mangen Gang sige de noget ganske andet med deres Ord, end de vilde sige.”

Det citerede tekstuddrag står at læse i ”Haandbog for Lærere” skrevet af Frederik Plum, en fremtrædende dansk teolog med pædagogiske interesser. Håndbogen har et tysk forlæg, men bemærkningerne om almuens sprog er uden tvivl dækkende for en vidt udbredt holdning her i Danmark. Dialekterne betragtes som urigtige, iagttagne afvigelser fra rigssproget som fejl.

De børn og unge, der i 1700- og 1800-tallets Danmark opnåede en længere boglig uddannelse, har givetvis måttet tilegne sig rigsmålsnormen. Skriftsproget rummede som bekendt intet kodificeret alternativ, talesproget var skarpt inddelt efter graden af formalitet. I kirken, på talerstolen og under oplæsning har rigsmåls-beherskelse været en uomgængelig nødvendighed, men i dagligdagens friere samtaler har lokalsprogene haft større råderum. Latinskoleelever og studerende har altså skullet kunne skrive, tale og læse op på ”godt dansk”, hvilket ville sige et ikke-dialektalt dansk. Hvad de talte uden for lektionslokalet, har næppe interesseret nogen.

Man var i byerne, og da navnlig i København, vant til meget stor spredning inden for det uformelle talesprog – så stor, at vi i dagens mere ensartede danske sprogsamfund næppe kan forestille os det. På kollegierne må spisesalen fx have genlydt af dialekter fra alle landets hovedområder, og også norske folkemål har naturligvis været at høre. Men tosprogede har sikkert alle været, med undtagelse af københavnerne, der kun skulle passere en stil- eller registergrænse, når de i formelle situationer skulle anvende det såkaldte "foredragsdansk".

I almueskolerne har en del lærere formodentlig forsøgt at holde rigsmålsfanen højt, når kvikkere elever skulle læse op, men formodentlig har de fleste lærere ladet elevernes lokalsprog være deres almindelige sprog i timerne, og mange af lærerne har også selv anvendt det. Men sikker viden på dette felt er ikke let at hente.

Forholdene i begyndelsen af 1900-tallet får man indblik i gennem en artikel af viceskoleinspektør N. Skarvig, der i august 1912 i tidsskriftet Folkeskolen offentliggør nogle overvejelser under overskriften "Sproget i Skolen". Forfatterens egentlige ærinde er at gøre europæiske og danske kolleger opmærksomme på undertrykkelsen af dansk sprog i den dansktalende del af det dæværende tyske Nordslesvig, men undervejs fremlægger han flere synspunkter og oplysninger af interesse i den foreliggende sammenhæng. Skarvig skriver om arbejdet med at lære børnene skriftsproget:

"Derunder vil det være nødvendigt efterhaanden ved lempe- lige Midler at luge de provinsielle Ejendommeligheder bort. Ord, der ikke kan bruges i Skriftsproget, maa Eleverne lære ikke at benytte i deres skriftlige Udarbejdelser, ligeledes Talemaader, der kun kan bruges i Dialekter, og efterhaanden maa man søge at naa hen til, at Skriftsproget er rent. Dette er en Fordel saavel for Børnene som for det hele Samfund. Efterhaanden som Samkvemmet med Samfærdselsmidlernes Udvikling stiger, er de gamle Provinsejendommeligheder med Hensyn til Ordvalg og andre Ord for de samme Ting dømt til at forsvinde, og Kulturen, saaledes som den finder et Udtryk gennem Rigsmaal og Skriftsprog, benyttet i Kirke og Skole, i Møder og Sammenkomster, i Retten, i Aviserne og i

de utallige Henvendelser, der rettes til de tusinde Hjem, vil virke i samme Retning.”

Med hensyn til talesproget skal læreren derimod holde tungen lige i munden! På den ene side skal han respektere og tage udgangspunkt i elevernes baggrund, på den anden side skal han opfatte sig selv som repræsentant for kulturen. I denne egen-skab skal han i almindelighed afholde sig fra at tale egnens dialekt, selv om han skulle beherske den; det er dog en fordel, hvis han forstår den og kender dens særlige vokabularium. Han skal være varsom med at rette elevernes mundtlige fremstilling, og udtalen bør han undlade at kommentere. Som begrundelse herfor anfører Skarvig, at det er et udsigtsløst forehavende, og at det vil vække modstand hos forældrene.

Med den myreflittige Aksel Noesgaards undersøgelse ”Dan-ske dialekter og skolebørns skriftlige arbejde” (1951) er vi nået frem til midten af 1900-tallet. Dialekterne er i de tiår, der er for-løbet siden Skarvigs artikel, svundet mærkbart, hvorfor emnet for en skolemæssig helhedsbetragtning har fået mindre almen interesse. Til gengæld er opmærksomheden over for elever med særlige betingelser i den samme periode steget. Som formål for sin store undersøgelse anfører Noesgaard ”at finde ud af, hvilken betydning dialekten har for det skriftlige arbejde i børneskolen.”

Noesgaard vil først skabe klarhed over, om dialekterne over-hovedet giver anledning til problemer, og hvis dette er til-fældet, sætter han sig for at undersøge, hvad det er der særlig volder besvær.

Materialet består af over 10.000 fristile indsamlet fra hele landet, navnlig fra landsbyskolen, men også fra 4 store byer. Hertil kommer knap 5.000 genfortællinger, også fra hele landet, hidrørende fra perioden 1928-1946. Endvidere er materialet suppleret med mindre tekstmasser og oplysninger fra interes-serede meddelere.

Efter at have redegjort for en række sproglige ejendommelig-heder som ikke har kunnet stedfæstes, fremlægger Noesgaard en oversigt over *dialektord* fra hele materialet. Antallet er begræn-set, og ordene samler sig navnlig hos de svageste elever, men inter-essant nok forekommer de også hos de dygtige, der har mod til at

udnytte en særlig udtryksmulighed. Det er ord som *bøvl* (= besvær), *førstningen* (= begyndelsen), *i overgår* (= i forgårs), *træls* (= besværlig), *vag* (= dårlig), *villele* (= dygtig, fin).

Næste afsnit rummer iagttagelser vedr. brug af rigsmålsord i afvigende, dialektalt påvirket betydning, fx *døje* (= besvær), *nylig* (= først, lige), *skrabe* (= barbere). Antallet er beskedent, når man tager Noesgaards omfattende stof i betragtning.

Vendinger, talemåder o.lign. kalder Noesgaard en samling iagttagelser, som han har haft lidt svært ved at systematisere. Her er eksempler som *færdig ved* (= lige ved), *i morgen* (= i morges), *komme efter* (= komme i tanker om), *tage ved* (= spise).

At dialektudtale undertiden kan lette stavningen, fremgår af Noesgaards afsnit "Nogle lydforhold". Som bekendt er *h* i dansk rigsmålsudtale stumt foran *j* og *v*, fx i ord som *hjem*, *hvem*, *hvor*, *hjælpe*. Men i store dele af Jylland er *h* bevaret i dialektudtalen, og på den baggrund kan det ikke undre, at eleverne i disse områder laver færre stavefejl forårsaget af *h*-usikkerhed (sml. *hjul* og *jul*, *hvis* og *vis*).

Derimod kan netop jyder have vanskeligt ved at holde tryksvagt *-er* ude fra tryksvagt *-e*, for udtalen med [ə] giver ingen information. Derfor kan der skrives *regne* for *regner* (og omvendt), *pige* for *piger* (og omvendt). "Fejlen findes kun i Jylland", skriver Noesgaard med den vægt, et omfattende empirisk materiale kan give. Her som i flere andre tilfælde kan Noesgaard ved hjælp af utilsigtede brud på ortografien således trække de kendte dialektgrænser op på et helt nyt grundlag – det skriftlige.

Noesgaard vurderer med god grund de stavemæssige problemer (af hvilke jeg ovenfor naturligvis kun har eksemplificeret enkelte) som mindre væsentlige end de grammatiske. (Her bruger jeg forfatterens terminologi – ligesom i det flg., hvor det gør ondt!) Der er mange udslag af dialektforårsaget usikkerhed inden for bøjningssystemet, men undertiden kommer man (også Noesgaard) i tvivl om fortolkningen. Når elever skriver *farede* og *gældte* for *for* og *gjaldt* kan det skyldes analogi eller dialektgrundlag eller begge dele samtidig – men Noesgaards benævnelse af fænomenet: "Datidsformen forlænges" er mere primitiv, end forfatterens niveau rime-liggør.

Oldsprogets tre køn i substantiverne lever eller har levet videre

i en del danske dialekter, men skriftsproget vil kun vedkende sig fælleskøn og intetkøn. Konflikt mellem disse to sæt af grammatiske systemer er fyldigt dokumenteret i Noesgaards materiale – langt fyldigere, end det ville være tilfældet i dag. Allerede tidligt i undersøgelsen lagde Noesgaard vægt på genusproblemer, idet han i sit jyske materiale fra Vejle Amt klart kunne skelne mellem elever, der boede vest for genusgrænsen, og elever der boede øst for. De sidstnævnte kunne stort set overføre deres dialekts kønsforhold problemløst til rigsskriftsproget, hvorimod der i materialet fra sognene med vestjyske genusforhold var 123 kønsfejl hos 299 elever i de ministerielle genfortællinger.

I trekønsegne (hvortil det nævnte jyske område ikke hører) kan der opstå fejl, idet eleverne kan henvise med *han* og *hun* til visse dyr og ting – i stedet for at betjene sig af rigsskriftsprogets *den* og *det*. Som altid fremlægger Noesgaard et omfattende eksempel-materiale. Med *han* henvises der fx til ordene *abe*, *gris*, *hest*, *hugorm*, *hund*, *kakkelovn*, *le*, *spade*, *stok* og med *hun* til *kaffe*, *mus*, *sol*, *seng* m.fl. Han gør opmærksom på, at sådanne fund er sjældne, og at dette særtræk er stærkt vigende. Også dialektbetingede fejl mht. kasus og bestemthed forekommer.

Adjektivernes kønsbøjning skaber navnlig problemer i Jylland ("huset er gammel"), men det er ikke tanken her at vie alle forfatterens iagttagelser særlig opmærksomhed, blot at give et indtryk af hans arbejdes omfang og metode og bringe nogle af de resultater, han finder væsentligst. Tilføjer vi de jyske elevers afvigende brug af 'sig' og 'sin', har vi omtalt alle de momenter, Aksel Noesgaard har medtaget i sin sammenfatning.

Alt i alt skulle problemerne være størst for elever fra Vestjylland, derefter følger Sønderjylland, så Østjylland, og lettest er skriftsprogsnormen tilsyneladende for elever fra øerne. Noesgaard opfatter problemerne som værende så alvorlige, at han konkluderer: "Når skriftlige arbejder fra landets forskellige egne skal bedømmes, er der god grund til at være opmærksom på disse forhold". Og så må det tages i betragtning, at forfatteren er vokset op i Vestjylland, hvor man traditionelt ytrer sig med forsigtighed og mådehold!

Interessant er det, at Noesgaard i sit slutkapitel ser sig nødsaget til at rense sig for mistanken om at ville dialekterne til livs. Han

erklærer sig som en ven af dialekterne og ønsker dem et langt liv. "Men dette: at man holder af dialekterne og ønsker dem et langt liv, kan på ingen måde hindre, at man søger at klare sig, hvordan skolen må stille sig til spørgsmålet." En tilsvarende skepsis kan også i dag møde den, der søger at kortlægge, på hvilken måde dialekterne viger.

I Mogens Baumann Larsens artikel i Meddelelser fra Dansk-lærerforeningen 1969, 3 kan man finde en af de flittigst citerede lærerudtalelser om emnet: "Ja, det første skoleår bruger jeg først og fremmest til at knække dialekten." Det er naturligvis kun én af de mange lærerholdninger, forfatteren er stødt på her og i udlandet, og formålet med artiklen var at sætte en debat i gang om skolens sproglige opgaver i et samfund med et rigsmål og en række lokal-sprog; dialektologerne havde netop dengang udviklet begrebet 'regionalsprog', en term, der har vist sig at være væsentlig i de senere års kortlægning af sprogvariationen i skolen.

Hanne Billeskov Fristed forsøger at genoptage opfordringen til en afklarende debat i Dansk Pædagogisk Tidsskrift, 1974, 5; i en artikel med samme titel som Baumann Larsens peger hun på lærernes rådvildhed og problemets sammensatte karakter. Uden overhovedet at omtale norske tilstande synes forfatteren at foretrække klare retningslinier, evt. lokale afgørelser, frem for den nuværende danske praksis, hvor lærerne ofte uden at tænke over det kan trække i hver deres retning.

I 1977 offentliggjorde Karen Margrethe Pedersen en stort anlagt undersøgelse under titlen 'Dialekt, regionalsprog, rigssprog – en analyse af børns skolesprog'. Hendes materiale er hentet i Gram kommune i Sønderjylland, hendes iagttagelsesfelt har omfattet stort set hele skoleforløbet, elever og lærere, mundtligt og skriftligt arbejde, skole og hjem.

Arbejdet har haft stor inspirationsværdi, og kolleger fra det øvrige Norden har uden tvivl glædet sig over, at man endelig vågnede op herhede! Ikke desto mindre kan både metode, terminologi og konklusion anfægtes (se Lund 1979), hvad man ikke kan lægge forfatteren til last. Undersøgelsens store bredde umuliggør inden for de givne rammer en virkelig dybtgående behandling af de meget komplicerede sproglige forhold. Karen Margrethe Pedersen mener på baggrund af sine erfaringer, at man i skolen bør

tale langt mere om de eksisterende sprogvariationer, end tilfældet er, at man bør respektere dialekterne, men samtidig give de dialekttalende elever lejlighed til at lære et mindre lokalt sprog.

I Danske Studier 1977 har jeg selv fremlagt en undersøgelse af lokalpræget hos 25 elever mellem 12 og 16 år i stationsbyen Brovst i Øster Hanherred, Nordjylland. Skolesproget var et mere eller mindre lokalfarvet nordjysk regionaldansk, mærkbart påvirket også af de nyeste lydudviklinger med udgangspunkt i moderne københavnsk rigsmål. Afhandlingens kerne er en karakteristik af dette regionalsprog, der er langt mindre homogent end både den oprindelige dialekt og det ekspanderende rigsmål. Lokalpræget viser sig ikke på samme måde, selv ikke hos samme meddeler. Men det *er* der. En attitudeundersøgelse er ikke lagt for dagen, men alle elever blev bedt om at udtale sig om sprogforholdene på egnen. Mange var sprogligt ureflekterede, og hovedparten af de andre gav udtryk for stor tolerance over for alle egnens varianter af dansk talesprog, en tolerance de iflg. en række adspurgte lærere også praktiserede.

En anden frugt af optegnelsesrejsen til Øster Hanherred er en utrykt specialeafhandling af Kim Bengtson, der har foretaget en mere omfattende analyse af et materiale bestående af 25 elever fra landsbyen Tranum (4 km fra Brovst), hvor lokalpræget er kraftigere. Elevernes sprog karakteriseres som folkemålsnært, blandingssprog eller rigsmålsnært. Der er flere kodeskiftere end i stationsbyen, og regionalsprogets labilitet bekræftes med stærk dokumentation. Kim Bengtsons afhandling, der også rummer en attitudeundersøgelse, er en af de grundigste danske studier i regional sprogvariation, ligesom den sætter de danske iagttagelser i relation til forholdene, som de er beskrevet i det øvrige Norden og i international sociolingvistisk og dialektologisk litteratur. Arbejdet eller i det mindste dele af det fortjener offentliggørelse.

Danmarks Pædagogiske Institut har i 1979 udsendt 4 publikationer om 910 elevers besvarelse af Folkeskolens Afgangsprøve i retstavning 1978. Besvarelserne er hentet over hele landet; alle elevers staveformer er kodet ind på edb, og resultaterne bearbejdet af statistikere, psykologer og sprogfolk.

Elevernes køn var den faktor der viste størst sammenhæng med rigtighedsprocenten. Piger staver markant bedre end drenge. Men

også regionalt betingede udsving viste sig: de bedste stavere kom fra Bornholm, herefter fulgte (i rækkefølge): Fyn, Jylland, København og Lolland. Lavest rigtighedsprocent havde eleverne fra Sjælland (÷ København). Man bemærker, at det svageste dialektområde (Sjælland) har de svageste stavere, medens det i dansk målestok velbevarede dialektområde Bornholm har de bedste stavere. Inden for det jyske område er det elever fra Sønderjylland og Nordjylland, der klarer sig bedst.

Disse resultater kan dog ikke uden videre tages til indtægt for den opfattelse, at en dialektal baggrund er gavnlig for udviklingen af en retstavningskompetence. Andre faktorer kan gøre sig gældende, fx kan der være tale om overkompensation: lærere og elever i dialektområder har måske den opfattelse, at der skal arbejdes særlig intenst med retstavning netop dér, eller der kan være tale om andre (ikke undersøgte) forhold: måske er lærerne gennemgående ældre i dialektområderne, og måske vil ældre modersmålslærere prioritere retstavningsarbejdet højere end yngre lærere. Hvem ved? Men noget sprogligt retstavningshandicap synes dialektal baggrund ikke at give!

Kjeld Kristensen har i Danske Folkemål 22, 2 (1980) redegjort for en undersøgelse af 24 elever i 8. klasse, 12 fra stationsbyen Vinderup i Vestjylland, 12 fra landsbyen Herrup i nærheden af Vinderup. Han har sammenlignet deres sprogbrug i en mere formel situation (under interview) med sprogbrugen under en gruppe-diskussion, idet han har registreret manifestationerne af 7 vestjyske dialekttræk og sammenholdt resultaterne med en model for trækkenes indbyrdes resistens (modstandsdygtighed over for rigsmålet påvirkning). Der er med andre ord også tale om en metode-mæssig fornyelse af regionalsprogsforskningen, hvad der måske er afhandlingens interessanteste moment. For resultaterne er ikke overraskende: landsbyelever taler mere dialektnært end byelever, drenge lidt mere dialektnært end piger, og lokalpræget bliver lidt kraftigere i den uformelle situation.

I Danske Folkemål har Magda Nyberg i 1980 offentliggjort nogle resultater fra en rundspørge blandt 112 lærere i den danske folkeskole. Hun har spurgt lærerne om deres baggrund, deres syn på dialekt i hjem og skole, deres erfaringer med dialektal spredning i skolen, deres opfattelse af skolens sproglige opgaver etc.

Langt de fleste lærere ser en værdi i dialekterne, men mener på den anden side, at det er skolens opgave at sørge for, at eleverne lærer sig rigsmålet. Problemløst er sameksistensen mellem de forskellige sprogformer iflg. lærerne ikke, men de vurderer problemerne som værende "ikke særlig store". Magda Nyberg fortolker denne tilkendegivelse som en følge af, at mange lærere mener, at skolelivet som helhed er meget brydsomt, og at de sproglige problemer kun udgør en beskedent del af dette felt.

Afhandlingen er en af de ikke særlig talrige attitudeundersøgelser, danske dialektologer har foretaget. Forfatterens fortolkning af resultatet og deres bæredygtighed er besindig og fornuftig; selvfølgelig er det vanskeligt at bygge på meddelernes sproglige selvkarakteristik og deres granskning i egne normer og holdninger, men Magda Nyberg er på vagt, når et resultat tager sig besynderligt ud: at sjællandske lærere vurderer dialektforårsagede skoleproblemer som større end lærere fra andre regioner, *er* jo påfaldende i betragtning af, at danske dialekter på det nærmeste er uddøde netop dér, og svaret viser snarere, at opfattelsen af betegnelsen 'dialekt' er usikker. Endnu vanskeligere er det måske at fortolke de oplysninger, der kommer ind, når skoleelever skal udfylde spørgeskemaer om deres sprog og sprogsyn, men Magda Nyberg har arbejdet på at raffinere metoderne, første gang i forlængelse af ovennævnte lærerrundspørge. I Danske Folkemål 23. bind 1983 har hun rapporteret om en undersøgelse omfattende 531 større skoleelever (9.kl., 10.kl., 1 gymnasieklasse og handelskoleelever fra forskellige egne af landet.)

Elevernes sproglige selvkarakteristik rummer en del overraskelser, og man ser igen, hvordan begreber som 'rigsmål' og 'dialekt' kan fortolkes forskelligt. Mere overbevisende er de tosprogede elevers redegørelse for, hvad der bestemmer deres sprogvvalg; det synes mere styret af person og sted end af emnevalg. Sproglige modsætningsforhold mellem lærere og elever er iflg. undersøgelsen sjældne, men ikke så få elever mener, at dialekten kan skabe vanskeligheder i danskundervisningen, både i skriftlig og mundtlig fremstilling. Sammenfattende karakteriserer Magda Nyberg problemerne med dialekt uden for hjemmemiljøet som værende generelt mere af psykologisk end af sproglig art; sprogdruillerier er iflg. undersøgelsen ikke sjældne.

Sidste bidrag til belysning af dialektens betydning for skoleforløbet er det såkaldte Hirtshals-projekt. "Skolen, Samfundet og Dialekten" rummer en række afhandlinger, der vel repræsenterer den hidtil grundigste behandling af emnet i Danmark. Undersøgelserne har omfattet talesprog og skriftsprog, mundtligt og skriftligt arbejde, sproget ved skolestarten og sent i forløbet, skolesprog og hjemmesprog, sproget i grupper og hos enkeltpersoner, elever, læreres og forældres holdning til sprogforhold osv. Der er arbejdet med direkte observationer, båndoptagelser i skolen og i børnenes hjem, med spørgeskemaer, skriftlige elevarbejder osv.

For bl.a. at kunne sætte skolens sprog i relation til sproget i samfundet som helhed foretog *Jens Normann Jørgensen* en undersøgelse af 25 vendelboer født mellem 1881 og 1967. Han har i alle tilfælde udvalgt personer, der behersker egnens dialekt. Normann Jørgensen ville dels danne sig et indtryk af dialektens stilling, dels måle den sproglige variationsbredde hos det enkelte individ. De ældste i materialet er gennemgående etsprogede dialekttalende med enkelte rigsmålstræk i visse situationer, men uden et funktionsdueligt rigsmål snært talesprog som alternativ. Midtergruppen har enten to adskilte sprog til brug i forskellige situationer, eller også betjener man sig af et situationsfølsomt blandingsprog. De yngste har en mere rigsmålspåvirket dialektvariant til hjemmebrug og en ekspanderende regional sprogsvariant herudover. Som det senere vil fremgå, betjener de tosprogede skoleelever sig af regional sproget, når de er i skole.

Mit eget delprojekt tog sigte på at måle, hvor stærkt lokalpræget er i elevernes sprog i skolen. Til det formål havde jeg konstrueret en dix-prøve (dix = dialektindex), der kunne placere elevsproget på en talskala efter stigende dialektpræg. Jeg indsamlede sammenlignelige båndoptagelser af 20-30 minutters varighed med 5% af alle elever på kommunens 7 skoler.

Der kunne påvises et udtalemæssigt lokalpræg hos samtlige elever, men lokalpræget hos pigerne var langt mindre end hos drengene, og dialektpræget var stærkere hos socialt lavt placerede end hos socialt højt placerede. Der var ingen klar sammenhæng mellem evealder og dialektpræg. De store elever har nok ved skolestarten for 8-10 år siden haft et mere dialekt snært sprog end de små elever i dag har, men i de forløbne år er den regionale variant

af rigsmålet slået så stærkt igennem, at udtalepræget er på linie med de mindre elever.

Som skolesprog er dialekten så godt som forsvundet. Ingen lærere underviser på dialekt, og eleverne taler regionalsprog sammen, både i timerne og i frikvartererne. Men egnen er alligevel på grund af de ældre generationer så dialektpræget, at alle elever *forstår* egnens dialekt. Der er altså i den forstand ingen kommunikationsproblemer mellem børn og voksne.

Jørgen Gimbel har undersøgt lærernes syn på dialekt, deres erfaringer med dialekttalende elever, ligesom han har udspurgt dem om deres pædagogiske praksis. En meget stor del af det forholdsvis unge lærerkorps er opvokset og uddannet på egnen. Lærerne tillægger det ikke nogen særlig betydning for skolens daglige arbejde eller elevernes udbytte af skolegangen, om eleverne taler et dialektnært sprog hjemme, men 1/3 mener dog, at læseindlæringen kan vanskeliggøres, og 60% mener, at retstavning vanskeliggøres. Gennemgående er det lærernes opfattelse, at det især er i formelt skriftsprog, at et dialektpræg kan være problematisk. I mere uformelle situationer og i talesprog skal eleverne ikke korrigeres. Alt i alt konkluderer *Jørgen Gimbel*, at lærerne i Hirtshals oplever det sproglige område som relativt problemfrit. Stillet over for påstanden "Det ville være en fordel, hvis undervisningen kunne foregå på egnens dialekt" kan kun 2% erklære sig "overvejende enig" i synspunktet. De mener, det er en fordel, at eleverne udover deres dialekt lærer et sprog med en større "aktionsradius"; skolen skal med andre ord give eleverne mulighed for at blive tosprogede.

Magda Nyberg og *Mogens Baumann Larsen* har foretaget en spørgeskemaundersøgelse blandt elever fra 5. til 10. klasse. Eleverne føler selv, de lever i en tid med sproglige ændringer, idet de gennemgående beskriver deres forældre (navnlig faderen) som mere dialekttalende, end de selv mener at være. Eleverne mener ikke at have nævneværdige dialektforårsagede skoleproblemer, fx i forbindelse med mundtlig eller skriftlig fremstilling; ca. 90% af dem benægter det i hvert fald. Sprogdrillerier forekommer, men omtales ikke specielt af elever, der opfatter sig selv som dialekttalende; særlig piger synes at registrere sådanne drillerier. Halvdelen af eleverne mener, at det har betydning for deres uddannelse

og senere arbejde at kunne tale rigsmål, men kun godt 1/4 mener, at de rigsmålstalende vil blive foretrukket i en ansættelsessituation.

Elisabeth Hansen har modtaget 606 af 649 mulige besvarede spørgeskemaer fra forældre til børn i børnehaveklasse, 1. og 2. klasse i Hirtshals Kommunes skoler. Om hjemmets sprog kan det på baggrund af skemaerne oplyses, at lokalpræget falder med stigende social status, og at dialekttalende forældre i nogle hjem oven i købet taler bysprog til deres børn. Godt halvdelen af mødrene og knapt halvdelen af fædrene taler bysprog til børnene. Børnes sprog indbyrdes i hjemmene er for 2/3's vedkommende bysprog, og i skolen taler iflg. lærernes oplysninger til Elisabeth Hansen kun 9 ud af 649 elever dialekt.

Det er kun ganske få af de mange forældre, der mener at have haft skoleproblemer på grund af dialekt, og forældrene tilskriver kun 5 ud af 606 børn problemer forårsaget af sprogsammenstød og lignende. Et påfaldende, men uafviselig lavt antal i en af landets mest dialektprægede kommuner, påfaldende ikke mindst fordi det kunne være fristende for forældre til børn med vanskeligheder i indskolingsfasen at tilskrive "sprogbarrieren" en del af skylden.

Et flertal af forældrene opfatter det som skolens opgave at lære eleverne rigsmål, og navnlig dansk læreren bør betjene sig af rigsmålet. Forældrene foretrækker, at eleverne selv tilegner sig rigsmålet, og kun et mindretal mener, at lærerne skal udluge dialekttræk fra elevernes talesprog.

Undersøgelsen peger entydigt på en klar tilbagegang for dialekten både i hjemmet og i skolen. Den eksisterende sprogvariation, den udbredte tosprogethed og tendensen til fremmarch for bysproget opfattes ikke som noget pædagogisk problem, men som en udvikling man må tilpasse sig uden dramatiske modforanstaltninger.

Erik Larsen har så at sige fulgt en række af de dialekttalende elever hjem for at danne sig et indtryk af deres sproglige forudsætninger. Det viste sig, at forældrene ofte var samgifte vendelboer med tradition for at tale dialekt i hjemmet og med andre dialekttalende. Forinden havde Erik Larsen foretaget nogle punktundersøgelser af de dialekttalende elevers sprog for at se, hvad i dialekten der holder sig bedst.

Vibeke Sandersen har beskrevet skriftsproget hos elever i 9. og 4. klasse. Det har været hensigten dels at vurdere, hvilke af stilenes afvigelser fra skriftsprogsnormen der kan antages at have deres baggrund i vendelbomål eller jysk i det hele taget, dels at konstatere, hvilken procentdel de dialektalt betingede afvigelser udgør at den totale afvigelsessum.

Undersøgelsen har omfattet 328 stile fra alle skoler i kommunen, dels fra folkeskolens afgangsprøve, dels skolestile fra 4. og 9. klasse. Klasselæreren har foretaget udvælgelsen, 8 stile fra hver klasse, således at halvdelen repræsenterer klassens mest dialekttalende elever.

Vibeke Sandersen har kunnet påvise tilstedeværelsen af mange fejltyper, som med større eller mindre sandsynlighed kan henføres til lokalsproget, men en dialektal afvigelsestype er så at sige aldrig gennemført hos en elev, og den totale dialektale fejlprocent er meget lav. Som eksempler på sikre dialektfejl kan nævnes "at spørge en efter (= om) noget", "min bedste og pæneste tøj", "sådan" og "hvordan".

De dialektalt betingede afvigelser er i hovedsagen koncentreret om ganske bestemte stile, i hvilke de endda udgør en ganske ringe andel af det samlede fejllantal. Disse stile har generelt en ret høj total fejlprocent, men man finder lige så høje fejlprocenter i stile uden en eneste dialektalt betinget afvigelse. Hovedresultatet af undersøgelsen er derfor, at vanskelighederne med skriftsproget næppe skyldes dialekten.

Medens Vibeke Sandersen beskriver sproglige dialektnedslag i stilene, gør *Hans Jørgen Schiødt* rede for den indholdsmæssige side af stilskrivningen, nærmere betegnet hvilke emner i omverdenen eleverne beskriver, og hvor detaljeret og alsidigt de gør det, når de skriver stilen "Jeg besøger en arbejdsplads". Udgangspunktet er en forventning om, at elever med dialektbaggrund også har fællestræk med hensyn til erfaringsbaggrund.

Undersøgelsen omfatter 119 stile skrevet af elever i 5. klasse. Schiødt har registreret elevernes subjekt- og objektspecifikationer. Subjektet er den eller de personer (evt. den gruppe), der iagttager, oplever og fortæller, objektet er elementerne i den virkelighed, der beskrives. Den, der specificerer ud fra en bred og varieret vifte af

synsvinkler, vil foretage mange subjektspecifikationer, den, der registrerer sin omverden bredt og facetteret, foretager mange objektspecifikationer.

Optællingerne viser blandt andet, at piger scorer højere end drenge, at elever med et højere standpunkt i skriftlig dansk scorer højere end elever med lavere standpunkt, at regionalsprogtalende elever scorer højere end dialekttalende elever. Hvorledes disse resultater kan fortolkes, beskæftiger Schiødt sig med i sidste del af afhandlingen. De dialekttalende elever antages at have bevaret dialektens sprogvaner, selv om de i skolen har måttet lære sig rigssprogets formkrav. De har, med forfatterens ord, måttet ”opgive en erfaringsbaseret sprogholdning til fordel for en gloseindlæring. De tager det supplerende regionalsprog i anvendelse med tryghed, for det har skolen blåstemplet.” Men de kan ikke operere kreativt med det nye sprog.

Med denne indfaldsvinkel til analysen af forholdet mellem dialekt og rigssprog sætter Schiødt indirekte et spørgsmålstejn ved forestillingen om, at sameksistensen mellem de forskellige sprogvarianter er så forholdsvis problemfri, som det fremgår af mange andre delprojekter.

Ofte møder man forestillinger om, at den tidlige læseindlæring må være vanskeligere for dialekttalende børn end for andre. Mange opfatter skriftsproget som liggende tættere op ad rigsmålet end op ad dialekterne. Sandheden er nok snarere, at skriftsproget opleves som et fremmedsprog af alle dansktalende, der skal til at lære at beherske det. Men de omsætningsregler fra skrift til lyd (og omvendt), man skal lære, er ikke altid de samme. *Lene Møller* mener ikke at kunne påvise større forskelle mellem skrift og lyd i den lokale dialekt end i rigsmålet; der er blot tale om andre omsætningsregler.

Hvad der også kunne begrunde forventningerne om læseproblemer i dialektområder, er det forhold, at der kan være gloseforskelle mellem rigssproget og dialekten, og at den store sprogvariation kunne forårsage en generel usikkerhed m.h.t. glose- og begrebsforhold af betydning for læseindlæringen.

De sammenlignende analyser, *Lene Møller* foretager, viser intet, der kan støtte denne forhåndsantagelse. M.h.t. læseprøverne i

2. klasse skriver Lene Møller således: "Som det ses af resultaterne, er der intet, der tyder på, at der blandt de skoleelever, der i 1981-1982 gik i 2. klasse i Hirtshals Kommune, var børn, som alene på grund af dialekt som hjemmesprog har en ringere læseudvikling end de børn, hvis hjemmesprog oplyses at være det samme som deres skolesprog. Dette gælder samtlige områder af læseudviklingen."

Det har i nogle år været bedre stof at skrive om barrierer og konflikter end om fredelig sameksistens og kontakt. Konflikter og sprogbarrierer kan man så sandelig også finde i områder med store sociale spændinger, både her i landet og i udlandet. Uden at fremstille Nordjylland som en idyl kan man ikke desto mindre fastslå, at det billede, der tegner sig af sprogforholdene i Hirtshals Kommune er forholdsvis harmonisk, selv om området uden tvivl sprogligt set er et af de mest uensartede i Danmark. Kontakten mellem de mange varianter af dansk talesprog afvikles uden de store problemer.

Grunden kan være, at spændingerne i skolen og samfundet er begrænsede og ikke følger nogen af de sproglige grænselinier. Hvis der i et samfund er stærke sociale modsætninger, behøver den sproglige afstand kun at være minimal for at udløse aggressioner. I byen København er de sproglige forskelle mellem høj og lav beskedne sammenlignet med sprogforskellene i Nordjylland. Alligevel kan nuancer i udtalen af a-lyde og t'er give anledning til voldsomme reaktioner, fx i forbindelse med diskussioner om sproget i radio og tv. Opmærksomhed over for sprogforskelle kan på den måde blive et barometer på graden af social travlhed eller vantrivsel.

De danske dialekter er meget hurtigere end dialekterne i de øvrige nordiske lande, et forhold der kan forklares med landets særtilling som et lille, stærkt centraliseret område uden større kommunikationsbarrierer – i helt konkret forstand (se videre Lund 1982, kap. 1 en sammenligning af danske og norske forhold). Det kan være svært for vore nordiske kolleger (navnlig i Norge) at acceptere tanken om, at denne udvikling i de senere år har fundet sted på trods af en udbredt vilje til sproglig sameksistens. Viljen til et aktivt arbejde for at fastholde dialekterne har dog ikke fundet

vej til de officielle bestemmelser for skolens modersmålsundervisning. Om det ville have ændret de sproglige tilstande, kan ikke siges med sikkerhed. Under alle omstændigheder er vilkårene for et sprog uden et selvstændigt skriftligt udtrykssystem ringe i det 20. århundredes nordiske samfund.

I Danmark er udviklingen forløbet med et minimum af officiel styring. Det er kræfternes frie spil, der har bestemt kursen. Hvad der i dag kan sendes ud, er nødraketter og redningsflåder. Nogen kursændring er næppe mulig.

Litteraturliste

- Allerup, Peter m.fl.: Retstavning – nogle første analyser af folkeskolens afgangsprøve i 1978. I–IV. Danmarks Pædagogiske Institut 1979.
- Fristed, Hanne Billeskov: Skolen og dialekterne. Dansk Pædagogisk Tidsskrift 1974, 5.
- Hansen, Elisabeth og Jørn Lund (red.): Skolen, Samfundet og Dialekten. Dafolo Forlag 1983.
- Hansen, Elisabeth og Jørn Lund (red.): Skolen og dialekten. Dafolo Forlag 1983.
- Hjorth, Poul Lindegård og Erik Larsen: Direktiv og debat. Gyldendal 1973.
- Kristensen, Kjeld: Situationsafhængig sprogbrug hos vestjyske skoleelever. Danske Folkemål 22. bd. hæfte 2. 1980.
- Lund, Jørn: Regionalsprogsstudier. Danske Studier 1977.
- Lund, Jørn: Dialekt, regionalsprog, rigssprog. Anmeldelse i Læsepædagogen nr. 1, 1979.
- Lund, Jørn: Sprog og sprogbrug i dag. Hans Reitzel 1982.
- Larsen, Mogens Baumann: Skolen og dialekterne. Meddelelser fra Dansk lærerforeningen 3, 1969.
- Noesgaard, A.: Danske dialekter og skolebørns skriftlige arbejde. Gyldendal 1951.
- Nyberg, Magda: Forholdet mellem dialekt, regionalsprog og rigsmål i Danmark. En orientering. Optrykt i 'Dialekt og rigsspråk i skulen. Rapport fra eit nordisk symposium på Lysebu'. Oslo 1979.
- Nyberg, Magda: Findes der dialektbarrierer i Danmark? Rapport om et rundspørge blandt 112 lærere i folkeskolen. Danske Folkemål 22. bd. hæfte 2. 1980.
- Nyberg, Magda: Findes der dialektbarrierer i Danmark? (2) Rapport om et rundspørge blandt 531 skoleelever. Danske Folkemål 23. bd. 1981.
- Pedersen, Karen Margrethe: Dialekt, regionalsprog, rigssprog – en analyse af børns skolesprog. Institut for grænseregionsforskning. 1977.
- Sandersen, Vibeke: Skolestile og Skriftsprogsnormen. Danmarks Lærerhøjskole 1983. (Kan rekvireres gratis).
- Skarvig, N.: Sproget i Skolen. Folkeskolen, nr. 33 og 34. 1912.

Dialekt och skola. En orientering om förhållanden i Sverige

Av *Sven O. Hultgren*

Det är framför allt två tendenser som har präglat det senaste århundradets svenska språkhistoria. Den ena av dessa är skriftens allt större inverkan på talet. Den andra är dialekternas tillbakagång och framväxten av ett mer eller mindre enhetligt rikstalspråk. Redan mot slutet av 1600-talet torde det ha funnits ansatser till talat svenskt riksspråk, åtminstone inom högre samhällsklasser. Men det var först under mitten av 1800-talet, i samband med genomförandet av den allmänna folkskolan, som detta mera systematiskt började spridas och läras ut till den svenska allmogen. Skolan har här spelat en mycket viktig roll. I en handledning i vältalighet och deklamation från 1820-talet sägs följande: "Huru nyttigt skulle det då ej vara, om vid Akademierna, Gymnasierna och Skolorna, deklamatoriska öfningar anställdes! Derigenom skulle Ungdomen läras – hvad man med skäl borde kunna fordra af hvarje väl uppfostrad menniska – att rätt uttala orden, gifva hvarje bokstaf sitt egentliga ljud, och åtminstone den fördel vinnas, att ett bättre umgängestal uppkomme, Provinsialdialekter bland folk af uppfostran småningom försvunno" (Tarschys 1955:221). Citatet antyder att den svenska skolan tidigt sett som sin uppgift att sprida ett talat riksspråk – dvs. ett talspråk som låg nära skriften och att motarbeta provinsialismer. Den ökade läs- och skrivkunnigheten och den allt större förtrogenheten med det skrivna ordet har successivt medfört att skriften har kommit att få ett större inflytande på talet, något som också har fått till följd att lokala uttalsvanor har blivit allt mera uttunnade och undanträngda. Författaren Birger Norman (1976: 8–9) har i inledningen till sin diktsamling "Utanikring", som består av dikter på ångermanländska, så här drastiskt men träffsäkert beskrivit skolans roll: "Det var 1800-talets överlagda folkskolemord på de lokala språken, som degraderade dem till

dialekter. Inte ortsbundna språk, men avvikelser från en bildningsnorm. Och strax var de sociala värderingarna framme. I de nya industrisamhällena blev avvikelserna inte bara avvikelser. De blev komiska. Det ogräsgallrade och finkammade språket gav relief åt bondkomiken. Det lokala språket blev en bondsk otymplighet, en komisk underhållning i godtemplarsalonger och folkets hus; vid basarer, skolavslutningar och marknader." Dialektalt tal gav associationer till något komiskt eller allmänt bondskt. I början av det här seklet var det också vanligt att bondkomiker reste omkring på den svenska landsbygden och som extra attraktion presenterade de sig som "bygdemålstalare" (se t.ex. Jansson 1975). Detta bl.a. har medverkat till att det blivit svårt att utnyttja dialekter i mera seriösa eller officiella sammanhang – t.ex. i skrift eller som samtals- eller undervisningsspråk inom skolan. Men skolan och lärarna är inte den enda dialektupplösande faktorn. Det finns också andra viktiga sociala krafter att räkna med, t.ex. inflyttningen till städer och tätorter. Urbaniseringen har bl.a. medfört att kontakten mellan människor med olika språklig bakgrund har ökat. Härigenom har nya talspråksformer uppstått. Men varken skolan, urbaniseringen, massmedierna eller de förbättrade kommunikationerna – bara för att nämna några exempel på faktorer som ganska allmänt brukar betraktas som dialektupplösande – har dock helt lyckats tränga undan de ortsbundna och regionala talspråksvanorna, även om en sådan utveckling kanske är på god väg.

I dagens Sverige finns ett helt kontinuum av olika talspråksformer, från ålderdomliga bygdemål, t.ex. dialekterna i övre Dalarna, på Gotland och i Norrbotten, som skiljer sig från riksnormen både i fråga om fonologi, morfologi, syntax och lexikon – till mera utjämnade dialekter som avviker endast i fråga om några enstaka drag. Slutligen finns det också ett flertal regionala eller provinsiella talspråk, som skiljer sig från normen framför allt när det gäller prosodin. Innan man börjar beskriva förhållandet skola-dialekt är det därför viktigt att man kan klargöra vad som menas både med *dialekt* och *riksspråk*, eftersom termerna inte är helt oproblematiska. Såväl bland lekmän som bland språkforskare förekommer ett flertal definitioner. Det är inte ovanligt att *dialekt* får beteckna både talspråk som avviker mycket starkt från övernormen och det som skiljer sig från denna endast i fråga om några få drag, t.ex.

vissa uttal och en speciell intonation, närmast svarande mot vad som i engelsk litteratur betecknas som *accent* (se t.ex. Trudgill 1975:20). Det råder också en viss osäkerhet om hur termen riksspråk skall användas när det gäller det talade riksspråket. Hur stor variation skall man tillåta för att fortfarande kalla det riksspråk? Detta visar att termerna är alltför trubbiga instrument för att beskriva den geografiska variationen i det svenska språksamhället. Vad som behövs är en mera differentierad beskrivningsmodell som gör rättvisa åt flera viktiga sidor i denna språkliga variation. I en analys av dialektförhållanden i Norrland presenterar Karl-Hampus Dahlstedt (1978:51–52) en klassifikation av olika svenska språkarter utifrån lingvistiska och sociolingvistiska utgångspunkter. Dahlstedt sätter upp en analysmodell i fyra steg med genuin dialekt vid den ena ytterpolen och neutralt riksspråk vid den andra; däremellan placerar han utjämnad dialekt och regionalt riksspråk. Jag antar att en klassifikation i dessa fyra nivåer fångar viktiga drag i den dialektala variationen också utanför Norrland, även om det kan vara svårt att etablera några fasta gränser mellan de olika språkarterna och ge dem några entydiga lingvistiska definitioner.

Rikstalspråkets starka frammarsch och dess nära nog allenarådande ställning inom skola, teater och – under 1900-talet – etermedier har medfört att andra språkarter, t.ex. dialekter, men också sociolekter, a priori har kommit att uppfattas som ”felaktiga”, språkformer som bör korrigeras när de förekommer i klassrummet eller som förlöjligas eller t.o.m. förorsakar tittarstormar när de av nyhetsuppläsare, programledare eller hallåmän uttalas i radio eller teve. Här kan det många gånger räcka med en lätt dialektal färgning, t.ex. ett skåniskt bakre r i ett program som vänder sig till en rikssvensk publik, för att folk ska bli upprörda. Rikstalspråket har kommit att betraktas inte bara som en övernorm, ett talspråk med större räckvidd än de ortsbundna folkmålen och regionalspråken, det har också ofta tillskrivits positiva värden som ”vackert”, ”bildat”, ”fint” och ”korrekt”. Dialekterna har då hamnat vid den negativa polen på denna sociala värdeskala och försetts med etiketter som ”fula”, ”obildade”, ”felaktiga” eller ”vulgära”. Det är riksspråket som är själva *språket*. I en radiopjäs av Björn Runeborg från 1975, ”En bilförsäljare från Gotland”, som också har visats som tevetheater, kommer dessa språkliga motsättningar till uttryck

på ett mycket tydligt sätt. Pjäsen handlar om en gotländsk bilförsäljare, som har ett grundmurat självförtroende och en orubblig tro på sig själv som bilförsäljare, när han kommer till sitt nya jobb i Stockholm. Han förklarar både för sin chef och för sina arbetskamrater att "Jag är faktiskt en jävel på att sälje bilar, om jag fmr saje det själv" (1975:167). Men han får problem med sin gotländska. Hans arbetskamrat, som han också delar lägenhet med, säger rkt på sak angående den gotländska dialekten. Han fraför chefens åsikt, att gotlänningen borde arbeta bort sin dialekt. Firman kan inte acceptera att en bilförsäljare, som ska representera företaget, vara dess ansikte utåt, har alltför provinsiella talvanor. Gotlänningen känner sig självfallet förolämpad: "Naj, nu blir jag förbannad. Det är ju mitt språk. Jag kan väl inte ändre på det? Det är ju som att jag skulle saje ti di att du skulle prate gotländske." "Det är det ju inte", replikerar hans kamrat. "Jag pratar det språk man ska prata" (1975:171). I denna replikväxling visar Runeborg, som själv härstammar från Gotland, styrkeförhållandet mellan det provinsiella, det avvikande, och det riksgiltiga, det förment korrekta och neutrala. Den som kommer från Stockholms- eller Mälardalen utgår från att han "pratar det språk man ska prata", och han har inga möjligheter att sätta sig in i de svårigheter och den förödmjukelse som det kan innebära för en dialektalande person att tvingas byta språk. Lärare från Mellansverige med medelklassbakgrund har många gånger uppträtt som gotlänningens arbetskamrat i sina kontakter med dialekter.

De svenska skolmyndigheterna har visat ett närmast kompakt ointresse för de geografiska variationerna i skolbarnens talspråk. Som jag tidigare har framhållit har skolan tidigt sett som sin uppgift att förmedla ett mer eller mindre enhetligt rikstalspråk, något som fått till följd att man visat en brist på respekt för lokala språkformer. Karl-Hampus Dahlstedt (1979:39–40) använder ord som "aningslöshet" och "nonchalans" för att beskriva skolans inställning. Han förklarar denna inställning på följande sätt: "På grundvalen av det etablerade samhällets nationalistiska och konformistiska värderingar uppfattades det som självklart att skolan – såväl den allmänna folkskolan som lärdomsskolan – skulle ensidigt främja färdigheter i och kunskaper om ett så vitt möjligt enhetligt högpråk." I samma artikel från 1979 sammanfattar Dahlstedt sin

uppfattning om hur den svenska skolan bör förhålla sig till dialekter. Dahlstedt sätter det dialekttalande barnet i centrum utan att för den skull förneka nödvändigheten av ett högspråk: skolan måste också förbereda för ett uppbrott från dialektmiljön och tillhandahålla ett standardspråk. Han poängterar dock (1979:53) att det inte finns "någon motsättning mellan en generös hållning gentemot dialekterna och en målmedveten träning i standardspråket."

Lärarna har ofta uppfattat sig som övervakare av den språkliga ordningen inom skolan. De vill motverka anarki och språkligt förfall – dvs. se till att eleverna inte använder ett språk som avviker från vad lärarna uppfattar som den offentliga normen. Lärarna har ofta uttryckt åsikter till förmån för riksspråket. En korrigerande attityd tycks också vara intimt förbunden med själva lärarrollen. Hos Lars Levander (1921:140) finns ett exempel från övre Dalarna från början av seklet som visar denna lärarattityd: "Jag erinrar mig t.ex. en ärevärdig lärare i ett av Sveriges egendomligaste dialektområden, som stod till den grad hätsk gentemot sitt och barnens gemensamma modersmål, att han förbjöd barnen att ens under rasterna mellan skoltimmarna tala annat än 'svenska' – ett förbud, som slående påminner om det i äldre tiders lärda skolor gällande tvånget för eleverna att även i sina privata samtal tala latin." Liknande rapporter finns också från andra trakter i Sverige. Från skolhåll har man inte velat inse att även en mild form av språklig korrigerande från läraren kan kännas förödmjukande för eleven, och den kan verka hämmande och på sikt undergräva barnens språkliga självförtroende. I extrema fall kan den också resultera i att barnen vänder sig mot och tar avstånd från den egna familjen, som talar ett så bristfälligt språk att det inte duger i klassrummet. Även språkforskarna – både dialektologer och andra – har länge avstått från ett mera systematiskt studium av svenska dialekter från språksociologiska, pedagogiska eller psykologiska utgångspunkter, t.ex. att belysa de problem som det innebär för ett dialekttalande barn att börja skolan eller att analysera de problem som det innebär för många lärare, inte minst då inflyttade som kan ha betydande svårigheter att förstå det lokala målet, att undervisa i dialektbygder. Dialektologen har ju av tradition framför allt intresserat sig för den äldre generationens språk: de diakroniska aspekterna har hittills stått i centrum för forskningen. Läget har

emellertid förändrats i och med att språksociologin har kommit till. Det är nu också andra aspekter av problemet dialekt-skola som tilldrar sig forskarnas intresse.

En undersökning som genomfördes före den egentliga språksociologins genombrott är Tore Österbergs Piteåundersökning (1961). Detta försök, som i Sverige länge var föga uppmärksammat, är ett pionjärbete inom svensk modersmålspedagogik. Avhandlingen är numera känd och citerad långt utanför Sveriges gränser. Österberg lät en grupp nybörjare i Piteå lära sig läsa med en läsebok skriven på barnens egen dialekt. En annan grupp, som fungerade som kontrollgrupp, lärde sig läsa på konventionellt vis, dvs. med texter på riksspråket. Efter tio veckor testades båda grupperna på resp. språk. Dialektgruppen klarade denna inledningsfas bättre än jämförelsegruppen. Försöksgruppen läste sina dialekttexter fortare och säkrare än kontrollgruppen läste texterna på riksspråket. Därefter övergick försöksgruppen till texter på riksspråket, och båda grupperna undervisades nu på detta språk. Denna period omfattade 25 veckor. När grupperna efter periodens slut testades visade det sig att försöksgruppen – den som fått börja skolan på dialekt – också klarade riksspråket bättre än kontrollgruppen; bl.a. läste barnen snabbare och förstod bättre vad de hade läst. Resultatet visade klart att dialektmetoden var överlägsen: att börja på dialekt innebar således fördelar också vid övergången till riksspråket. Österberg (1961:90) är dock inte beredd att på basis av detta mycket övertygande resultat rekommendera dialektmetoden: "we would hesitate to recommend the method of dialect-reading." Man kan naturligtvis spekulera över varför Österberg är tveksam på denna punkt, men jag tror att Kjell Venås' förklaring (1979:148) är rimlig med tanke på de svenska skolmyndigheternas allmänna ointresse för och bristande engagemang i dialektfrågor. Venås menar att det helt enkelt inte var skolpolitiskt möjligt att dra ut konsekvenserna av resultatet. Jag tror att man på liknande sätt kan förklara varför undersökningen har blivit så lite uppmärksam: resultatet stämmer dåligt med traditionen i den svenska skolan. Enligt denna tradition är det inte ovanligt att dialekten uppfattas som ett problem. Detta är kanske inte så märkligt i en skola där riksspråket är normen och där dialektalt tal betraktas som en avvikelse från denna norm – något onormalt, som utgör ett

hinder på vägen mot riksspråket. En sådan debatt blossade upp i Mora i övre Dalarna i början av 1970-talet (Holmqvist 1972, Hultgren 1983). Det var en del lärare som ansåg att barn som talar dialekt klarar sig sämre i skolan än de som kommer från icke-dialektalande hem; de får större svårigheter i svenska än andra och får sämre betyg. Den här debatten utgör en viktig bakgrund till min egen forskning om dialekt och standardspråk i övre Dalarna (Berglund & Hultgren 1977, Hultgren 1983). Men jag ville inte begränsa forskningen till att gälla enbart skolan utan också studera dialektförhållanden utanför skolan för att få en helhetsbild av språkmiljön. Syftet var att kartlägga dialektens resp. standardspråkets fördelning på olika sociala situationer och att blottlägga de språkliga normer och attityder som finns inom området. Dessutom var jag självfallet intresserad av relationerna mellan dialekt och standardspråk i skolans värld: de dialektalande elevernas eventuella skolproblem och lärarnas attityder till dialekter och dialektbruk. Undersökningen, som är av enkättyp, har utförts i Mora, Malung och Älvdalen. Mina informantgrupper är högstadies elever, deras föräldrar, högstadielärare i svenska och låg- och mellanstadielärare.

Jag ska här kort presentera några viktiga inslag i språkmiljön i övre Dalarna. Jag är själv från Malung och är uppväxt med det lokala målet. En stor del av den infödda befolkningen i övre Dalarnas yttre bygder talar både den lokala dialekten och standard-svenska, och man växlar medvetet mellan dessa båda språkarter beroende på *vem* man samtalar med. Bygdemålet används nästan uteslutande inom den lokala gruppen, t.ex. inom familjen och släkten och bland vänner och grannar. I kontakter med personer som inte härstammar från orten eller som är nyinflyttade övergår man automatiskt till standardspråket eller *svenska* som man kort och gott kallar det. Det egna lokala målet uppfattas alltså inte som svenska, men folk är nog med att framhålla att de behärskar både sin dialekt och svenska. De som härstammar från dessa trakter är alltså tvåspråkiga eller bidialektala och övre Dalarna är en utpräglad diglossisk bygd (se Fishman 1971). Också barn och ungdomar, som talar en mera utjämnad dialekt, har ambitioner att i sitt språkbruk hålla isär dialekt och standardspråk. Och bygdens dialekt är ett levande talspråk också för många yngre som bor ute

i byar och ytterområden. Inom centrumområdet är det lokala målet på klar tillbakagång. För dem som är uppväxta med ortens dialekt fungerar den som ett identifikationsmärke och en symbol för sammanhållningen inom den lokala gruppen. En viktig språksocial regel inom området är att dialektalande sinsemellan bör hålla sig till det lokala målet. Det råder alltså för dem som talar dialekt inget fritt eller godtyckligt val mellan språkarterna, utan denna kodväxling är klart socialt reglerad. Om någon avstår från att använda det lokala målet i samtal med någon som kommer från bygden, blir detta ofta uppfattat som att han vill fjärma sig från den lokala gruppen eller förneka sitt dialektala ursprung. En person som jag känner tilltalade en ortsbo på dialekt men fick svar på svenska och han har sagt mig att det kändes som om han hade fått en örfil.

När det gäller förhållandet mellan dialekt och standardspråk inom skolan kan vi först och framför allt konstatera att skolan tillhör riksspråkets domän. Det är standardsvenska som är det vanliga undervisningsspråket, och de flesta elever använder detta språk i muntlig framställning eller när de talar med läraren. Några lärare har särskilt poängterat, att de dialektalande barnen använder det lokala målet när de talar med varandra, men att de övergår till svenska när de vänder sig till hela klassen eller till läraren. En del lärare ogillar också att bli tilltalade på dialekt, och de ber eleven tala svenska istället. Den lokala dialekten tycks alltså inte ha någon naturlig hemortsrätt i lektionssammanhang.

Från början var mitt intresse när det gäller dialekt och skola de dialektalande barnens eventuella skolsvårigheter, men allt efter som arbetet har fortskridit har lärarna allt mera hamnat i fokus. Det finns nu också en rik internationell forskning när det gäller lärarnas språkliga attityder och deras förväntningar på barnen. Lärarna i min undersökning har fått besvara ett antal frågor som gäller deras uppfattning om dialektalande elevers skolprestationer och synen på dialekten som en språkbarriär. I genomgången av lärarsvaren har jag funnit återkommande skillnader mellan olika undergrupper inom materialet. Man kan därför misstänka att det finns bakomliggande faktorer som har medverkat till dessa skillnader. Det finns en del resultat som antyder att lärarnas personliga närhet eller distans till den lokala befolkningen och dess språkvanor har betydelse för deras syn på dialekten som ett språkligt handi-

kapp. De lärare som är inflyttade till området anser i betydligt större utsträckning än övriga att elever som talar dialekt har sämre aktiva språkfärdigheter i svenska än de som inte talar dialekt. Det är betydligt fler bland dem som själva inte talar dialekt som tror att dialekttalande barn klarar sig sämre i skolan. Och de lärare som haft de största problemen att förstå det lokala målet är mest övertygade om att det kan skapa problem i skolan. Att lärare uppfattar de dialekttalande som "sämre" än andra kan tydligen sammanhänga med att de inte förstår traktens dialekt så bra. Det finns också ett tydligt samband mellan lärarnas umgänge och deras omdömen om dialekttalande elever. De lärare som haft minst kontakter med personer på orten är mest benägna att uppfatta dialekten som ett språkligt hinder. Att de lärare som inte umgås med personer som talar dialekt ändå uppfattar dialekttalande barn som "sämre" kan bero på att de har så få kontakter med målet och med dem som talar det. Man kan därför misstänka att det mera är deras fördomar än deras verkliga insikter som kommer till uttryck, när de påstår att barn som talar dialekt har sämre aktiva språkfärdigheter i svenska än andra. Det finns också en benägenhet hos en del lärare att fälla omdömen om dialekttalande elever som uppenbarligen inte är grundade i deras kontakter med dialekttalande elever i klassrummet. De påstår i en fråga att de aldrig haft några elever som talar dialekt och i en annan att dialekten kan utgöra ett hinder. De tycks a priori anta att en dialekt är något som kan vålla problem. Eftersom läraren sällan möter eleven i hans dialektala språkdräkt, är det heller inte otänkbart att en elev som läraren vill beteckna som ickedialekttalande eller standardtalande själv uppfattar sig som (också) dialekttalande. Några lärare vittnar mycket riktigt om att de har svårt att veta vilka elever i klassen som talar dialekt. De torde således ha begränsade möjligheter att bedöma det språk som eleven talar utanför skolan. En misstanke som här infinner sig är att en del av de elever som av lärarna uppfattas som, och också är, dialekttalande har klassats så därför att de i något avseende är svagpresterande i skolämnet svenska, medan de högpresterande dialekttalande klassats som svensktalande. Lärarna har i sin bedömning skurit av sambandet mellan dialekt och god prestation men behåller sambandet mellan dialekt och dålig prestation. Felkategoriseringarna behöver inte vara många men är de systema-

tiska kan de ändå färga lärarnas bild av de dialekttalande. Problemet skulle alltså inte vara att elever talar dialekt utan att somliga inte talar svenska så bra.

Det går därför inte att säga något entydigt om de dialekttalande elevernas skolprestationer utifrån de uppgifter som lärarna har lämnat. Detta måste man hålla i minnet när man på basis av lärarenkäten bedömer förhållandet mellan elevernas dialektbakgrund och deras skolprestationer. Eftersom läraren med nödvändighet är "part i målet", får man i den här typen av språkpedagogisk forskning inte uppfatta hans omdömen som objektivt sanna. I det fortsatta studiet av skola och dialekt är det därför viktigt att granska de språkliga attityder som kommer till uttryck, eftersom dessa kan bli ett allvarigare hinder på vägen mot ett tillstånd av språklig avspänning i skolan, än det rent lingvistiska avståndet mellan dialekt och standardspråk.

Litteratur

- Berglund, G.W. & Hultgren, S.O. 1977. Dialekttalande elever i övre Dalarna – några resultat från två empiriska undersökningar (i: *Nysvenska studier* 57, s. 40–59).
- Dahlstedt, K.H. 1978. Dialekt och högspråk i nutidens Sverige, särskilt i Norrland (i: *Det moderna Skandinaviens framväxt*. Uppsala och Stockholm, s. 49–69).
- Dahlstedt, K.H. 1979. Dialekten i skolan (i: *Språkform och språknorm*. En bok till Bertil Molde på 60-årsdagen den 16 september 1979. *Skrifter utgivna av Svenska språknämnden* 67. Stockholm, s. 38–57).
- Fishman, J. 1971. *Sociolinguistics. A brief introduction*. Rowley.
- Holmqvist, B. (red.) 1972. *Den störda dialogen*. Lund.
- Hultgren, S.O. 1983. Skola i dialektal miljö. *Språkanvändning och språkliga attityder i övre Dalarna*. (*Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia* 18.) Uppsala.
- Jansson, S.B. 1975. *Folket, de bildade och landsmåls litteraturen*. *Svensk dialektdikt 1875–1900*. Umeå.
- Levander, L. 1921. Folkhälens betydelse för hembygdsvården (i: *Tidskrift för hembygdsvård*. Andra årg. 1921, s. 135–142).
- Norman, B. 1976. *Utänkring. Dikter på ångermanländska*. Bjästa.
- Runeborg, B. 1975. *En bilförsäljare från Gotland* (i: *Svenska radiopjäser* 1975. Sveriges Radios förlag).
- Tarschys, K. 1955. "Svenska språket och litteraturen". *Studier över modersmålsundervisningen i högre skolor*. Stockholm.

- Trudgill, P. 1975. *Accent, Dialect and the School*. London.
- Venås, K. 1979. Nokre tankar om bidialektisme som sosialt og pedagogisk program (i: *Dialekt og riksspråk i skulen. Rapport frå eit nordisk symposium på Lysebu 2.-5. april 1979*. Oslo, s. 133-151).
- Österberg, T. 1961. *Bilingualism and the first school language – An educational problem illustrated by results from a Swedish dialect area*. Umeå.

Dialekterna och modersmåls- undervisningen

Av Bengt Loman

Det finns många sätt att definiera begreppet dialekt. Enklast är att säga att en dialekt är en språkvariant som är bunden till ett visst geografiskt område. En dialekt kan därför aldrig uppträda isolerat, utan det måste inom ett språk finnas åtminstone två sådana regionala varianter för att man skall kunna tala om dialekter. Men vad menar man då med variant? Hur stora skall skillnaderna vara för att man skall tala om olika dialekter? Och var går gränsen mellan högspråk och dialekt? Detta är teoretiskt fullständigt olösliga frågor. Men man måste ju ändå i praktiken kunna använda dialektbegreppet på ett förnuftigt sätt. Och då får man försöka bestämma hur man i det aktuella fallet vill använda termen. Man väljer en definition som är ändamålsenlig för det resonemang man vill föra.

För att diskussionen nu inte skall komma på avvägar från början, vill jag därför genast klargöra hur jag i det följande kommer att använda ordet dialekt. Jag har en viss erfarenhet av språkets variation och av hur man beskriver olika varianter. Jag vet att man inte kan beskriva svenskan och tyskan på samma sätt – vardera språket har sina egna former och regler för hur dessa skall fogas samman till satser. På samma sätt måste vi ha olika grammatiska beskrivningar för t.ex. svenskan och norskan eller svenskan och danskan – språk som ju annars står varandra så nära att de t.o.m. kan anses vara ömsesidigt förståeliga. Men nu finns det också regionala varianter inom svenskan som befinner sig på liknande eller t.o.m. ännu större avstånd från varandra – och även från den standardnorm som vi kallar svenskt riksspråk eller högsvenska. De har med andra ord olika grammatiska system och kräver därför särskilda beskriv-

Föredraget hållet vid Skolstyrelsens kurs i modersmålets didaktik i Heinola 26–30 september 1983.

ningar. Vi kan inte beskriva t.ex. Nedervetil-målet eller Pernå-målet på basen av högsvenskans grammatik, utan vi måste bygga upp en särskild grammatik baserad på iakttagelser av de språkliga beteendena i Nedervetil och Pernå. Det är för den typen av regional variation som jag i detta sammanhang vill reservera termen *dialekt*.

En sådan dialekt skiljer sig från högsvenskan på mångahanda sätt: genom sitt ljudsystem, genom reglerna för hur de enskilda ljuden skall fogas samman till större enheter, till stavelser och ord, och genom reglerna för hur dessa ord skall böjas för att uttrycka eller markera olika betydelser och slutligen även genom reglerna för hur orden skall fogas samman till större konstruktioner, till satser och meningar. De här olika nivåerna är beroende av varandra. Ljudsystemet ger oss ett förråd av minstatecken att bygga upp ord med. Men ett språk eller en dialekt har också särskilda regler för hur dessa enskilda ljud skall kunna kombineras med varandra inom olika delar av ett ord. Och dessa regler för ljudkombinationer kan i sin tur påverka ordböjningen. Låt oss som exempel betrakta verbet *krävi* i Munsaladialekten. Denna form har direkt utvecklats ur den fornnordiska formen *krävja*. Vi kan nu göra så att vi ansetter en abstrakt grundform *krävj-*, utifrån vilken vi kan beskriva de växlingar som verbstammen undergår i kombination med olika ändelser:

– *krävj* är en långstavig stam, vilket innebär att vi inte skall ha någon särskild ändelse i infinitiven; i stället vokaliseras *j* i denna slutställning, så att uttalet alltså blir *ti krävi*.

– I presens har detta verb en ändelse *-är*, men här är regeln att före denna ändelse faller det slutljudande *j* i stammen; det heter alltså *kräv-är*.

– *Likaså faller j* före imperfekt- och supinumändelsen *-d*; men här sker dessutom att kort *ä* i denna ställning måste förlängas: *krääv-d*.

De här reglerna tillämpas nu konsekvent och obligatoriskt i dialekten, dvs. de gäller också andra ord som har samma karakteristiska drag i stammen som *krävj*. På det sättet påverkar regler för hur enskilda ljud skall kombineras även ordböjningen i stort. Dialekten är en sammanhängande struktur där delarna är beroende av varandra. Detta gäller kanske i hög grad en dialekt än vad det

gäller själva högspråket. En dialekt är som regel mer regelbunden i sin byggnad och därför lättare att beskriva än ett högspråk. Påståendet kan förefalla överraskande. Men det hänger samman med att dialekten har vuxit fram spontant genom generationers tal, att den aldrig utsatts för någon medveten systematisk reglering, utan har fått växa fritt. Detta har bl.a. lett till att starka utjämningar gjort sig gällande, genom analogibildningar, som just strävat till att eliminera undantagen. Högspråket är däremot en konstprodukt, där enskilda punktsatser från olika tider och med olika syften fogats in som delar, ofta utan hänsyn till systemet i stort. Högspråket är därför mera oregelbundet och oberäkneligt till sin byggnad, vilket innebär att det faktiskt borde vara lättare för en högspråkstalande att lära sig dialektens grammatik – än det är för en dialekttalande att lära sig behärska högspråkets grammatik. Att det i realiteten inte är riktigt så torde bero på att dialektens regler tillämpas strängare och mer konsekvent än högspråkets. Variationen och toleransen är med andra ord större inom högspråket, medan en dialekttalande måste träffa rätt i prick för att undgå negativa reaktioner från sin omgivning.

Dialektens regler är inte bara någonting som vi kan iaktta när vi lyssnar till människor som talar dialekten och analyserar deras tal. Dessa regler är samtidigt psykologiska realiteter som ligger djupt inpräglade i den individuella personligheten. Man lär sig tala i en viss miljö, vilket innebär att man gradvis lär sig urskilja de ljuddistinktioner som gäller i omgivningens språk och en rad regler för hur bitarna sedan skall passas ihop till större enheter. Man lär sig alltså att identifiera och indela de akustiska intrycken på ett visst sätt. Den perceptoriska upplevelsen förstärks genom att man lär sig att reagera med fina muskelrörelser för att akustiskt återge de mönster som lagras i det mänskliga psyket. Detta kan medföra att man sedan har svårt att uppfatta distinktioner som inte existerar i ens eget ursprungliga system. Att lära sig ett nytt språk innebär att man måste lära sig att reagera på ett nytt sätt – för de ljudintryck som kommer genom tal från främmande röster. Modersmålets mönster kan vara en svårt hämmande faktor som måste övervinnas. Den som lär sig ett nytt språk försöker ofta värja sig mot tvånget att omstrukturera sin inre språkbild. Det gör man genom att försöka omtolka de främmande ljuden efter sitt eget mönster,

men också genom att låta det egna modersmålet påverka t.ex. uttalet av det främmande språket. Det kan ske både avsiktligt och oavsiktligt att man talar det med brytning eller accent – de ursprungliga språkvanorna är svåra att helt lägga bort. Det är för de flesta också svårt att bygga upp ett helt nytt system vid sidan av det gamla och ursprungliga. Processen underlättas inte nämnvärt om det är fråga om två varianter som står varandra jämförelsevis nära. Då uppträder i stället en känsla av osäkerhet om vad som är gångbart inom den ena eller den andra språkarten, t.ex. inom dialekten eller högsvänskan. Det är sådana problem som det dialektalande barnet står inför när det skall övergå till att tala högsvänska.

Det finns varianter av finlandssvenskan som ytligt sett kan tyckas stå de egentliga dialekterna ganska nära, men som jag hellre skulle vilja kalla för högsvänska med lokal accent. Med detta menar jag att variantens grammatiska struktur, alltså ordböjningen och meningsbyggnaden, i huvudsak är identisk med högsvänskans, och med det skriftspråk som är högsvänskans egentliga uttrycksform. Men uttalet och satsmelodin kan vara lokalt färgade, varvid ursprungliga dialektala uttalsvanor kan leva kvar som ett slags underliggande substrat. Detta är alltså ett slags regional variant av högsvänskan – inte en dialekt enligt min definition.

Den som talar en sådan regional variant av högsvänskan har egentligen tillägnat sig högsvänskan tillfredsställande. Han talar och tänker på ett språk som nära anknyter till skriftspråksnormen (i fråga om ordböjning och syntax), och det är därför i praktiken ingen allvarlig konflikt mellan hans tal- och skriftspråk. Talet och skriften stöder varandra ömsesidigt. Även kommunikativt torde denna språkform fungera väl inom den finlandssvenska språkgemenskapen. I själva verket torde praktiskt taget alla finlandssvenskar tala en sådan mer eller mindre lokalt orienterad variant.

Inställningen till dessa varianter kan växla – i skolan liksom annorstädes. Vad man kan märka är att det länge rått tvekan om huruvida man skall kunna acceptera dessa varianter som fullgoda uttryck för finlandssvenskan. Vi har här i landet haft en uttalsnormering som går tillbaka till de normer för s.k. bildat svenskt uttal som Hugo Bergroth c. 1917 utarbetade, ursprungligen för scenspråket på Svenska teatern i Helsingfors. Detta uttal har länge

uppfattats som förebildligt, vilket i sin tur lett till att avvikelser kritiserats som obildade eller ovårdade eller vulgära.

Detta bygger nu på en värdering som hör hemma i en annan tidsålder och som sannolikt har haft en hel del negativa effekter under den långa tid normen fått verka utan att ifrågasättas. Bl.a. har alltför mycken tid i skolorna lagts ner på kontroll och finslipning av enskilda detaljer i uttalet – till men för undervisningen i muntlig framställning i egentlig mening. Detta har även skapat ett slags språklig intolerans som det kan ges åtskilliga exempel på.

Här anser jag nu tiden vara mogen för en omprövning. Vi borde i större utsträckning låta människor behålla sina lokala accenter. Det kan då också vara angeläget att för modersmålspedagoger göra en kartläggning som visar de lokala särdragens faktiska utbredning. Det är typiskt att de ofta har en vid spridning inom olika regioner och att de därför i varje fall lokalt redan accepteras som naturliga uttryck för högsvenskan.

Men hur skall man göra med de barn som har dialekten som sitt egentliga modersmål? Dessa är inte några isolerade undantag, utan det är faktiskt fråga om stora homogena grupper inom vissa kommuner.

Det kan vara skäl att först notera hur utbrett dialektlandet är i svenska Finland i dag – i den mening som jag nu lagt vid ordet dialekt. Mest kompakt är det i Österbotten, där c. 1/3 av landets c. 300 000 svensktalande är bosatta. Dialektlandet är här mer utbrett på landsbygden än i städer (fast det även där finns personer med djup dialekt). Med en försiktig beräkning kan man komma fram till att c. 60 000 österbottningar kan ha den lokala dialekten som sitt modersmål och som sitt normala talspråk. Det finns även en dialektalande befolkning i östra Nyland samt på vissa platser i den södra och sydvästra skärgården inklusive vissa åländska öar. Det kan kanske sammanlagt röra sig om upp emot c. 1/3 av Finlands svenskspråkiga befolkning.

Bruket av dialekten är alltså koncentrerat till vissa distrikt eller landsändar. Där har i gengäld dialektlandet en sådan utbredning, att dialekten som regel är den normalt brukade formen för muntlig kommunikation (utanför vissa socialt klart avgränsade situationer och miljöer). Detta innebär att många barn växer upp i en omgiv-

ning där de praktiskt taget inte har någon möjlighet att öva sig i att använda högsvenskan förrän de kommer till skolan. Det är sant att förståelsen för högspråket kan vara tämligen utbredd; man hör ju ändå en hel del högsvenska genom etermedier. Men man lär sig att tala ett språk eller en dialekt först genom ständiga direkta kontakter med människor som själva talar detta andra idiom. Det är stor skillnad mellan aktiv (produktiv) och passiv (receptiv) språkförmåga. Den passiva språkträningen (t.ex. genom lyssnande) ger ju inget tillfälle att öva upp de nya nervreflexer och muskelrörelser som är nödvändiga för att man skall kunna tala på ett nytt sätt.

Teoretiskt kan man nu tänka sig att det dialekttalande barnet under inflytande från skolan successivt försöker blanda upp sin egen dialekt. Det skulle då försöka att efter hand byta ut enskilda dialektala ord och ordformer mot uttryck som det snappar upp från högsvenskan. Om detta vore genomförbart skulle det leda till att barnet till slut så att säga bytt ut sina dialektala mjölkttänder mot högsvenska visdomständer. Men detta är inte en framkomlig väg. Var och en som har levat i en dialekttalande trakt vet att man där inte kan blanda sitt språk hur som helst. Särskilt i det dialektala Österbotten finns det en stark tendens att tala dialekten rent och att kritisera inblandningar. Därav följer att det heller inte är meningsfullt om läraren för tidigt börjar rätta eller ersätta enskilda drag i elevens för övrigt helt dialektala talspråk. Arbetet måste bedrivas på annat sätt. Vad det först och främst gäller är att hos eleven skapa ett nytt system, ett nytt språk med andra ljud, ord och regler – ett system som eleven skall lära sig att använda vid sidan av det ursprungliga, modernmålet-dialekten. Målet måste alltså vara att göra eleven tvåspråkig – eller, om man så vill, "bidialektal"; vi betraktar då dialekten och högsvenskan som två likställda dialekter inom ett sammanhängande abstrakt språksystem – "modern svenska".

Hur skall då eleven göras bidialektal?

Arbetet stöter på vissa svårigheter. Många lärare märker hos elever en negativ inställning till högsvenskan och en ovilja mot att använda den i tal. Man tänker sig då att uppgiften främst består i att få eleverna att ändra sin attityd, att få dem att ge upp sitt motstånd mot högsvenskan. Detta är en synpunkt som framförs av bl.a.

forskaren Viking Brunell i en rapport som bygger på en enkätundersökning bland finlandssvenska grundskolelärare. "Dialekt, tvåspråkighet och modersmålsundervisning i den finlandssvenska grundskolan" (Jyväskylä 1983). Men man måste komma ihåg att attityder som regel har ett faktiskt underlag, att de är symptom på djupare liggande orsaker. Kan det inte vara så att attityderna i detta fall är ett medel att dölja en oförmåga? Att eleverna helt enkelt känner att de inte kan tala högsvenskan på det nyanserade och korrekta sätt som skolan förutsätter?

En del lärare ser det också som angeläget att man i skolan skapar sådana talsituationer där eleverna kan finna bruket av högsvenskan naturligt. Framför allt har man väl då tänkt på vissa dramatiska improvisationer. Men även här gäller samma invändning: det hjälper inte hur naturlig talsituationen är – om de agerande ändå inte kan uppträda i den, på grund av bristfälliga insikter och färdigheter i det språk som skall talas.

Många tänker sig även att utvecklingen snabbt skall gå vidare utan att speciella pedagogiska insatser erfordras. De gamla bygdemålen kommer att försvinna som en följd av den allmänna samhällsutvecklingen. Så har det gått i Sverige och så går det även här. Men vad är det för skillnad mellan Sverige och Österbotten? I Sverige har högsspråket successivt spritts över ett sammanhängande landområde med Stockholm som centrum, och det har över allt funnits tätorter med ett ofta inflyttat högre borgerskap som satt en språklig standard. Österbotten har däremot befunnit sig geografiskt och språkligt isolerat, och det har snarast funnits en tendens att inflyttade fått anpassa sig efter den fasta lokalbefolkningens språkbruk. Man vågar nog t.o.m. anta att denna tendens kommer att bli ännu starkare en tid framöver. Förr kom ju skolorna från den kompakt dialektalande landsbygden till gymnasier i de österbottniska städerna, där de i större antal mötte högsspråkstalande människor och fick tillfälle att anpassa sitt talspråk efter dem. Genom gymnasiernas utlokalisering till landsbygden fortsätter de flesta gymnasister att bo kvar i sin gamla miljö och hör inget annat talspråk än dialekten – utanför skolan. Resultaten av denna utveckling har kunnat iakttagas av lärare vid högskolorna i södra Finland.

Jag ser det därför som angeläget att skolan inom modersmåls-

undervisningen prövar nya och mer genomtänkta metoder om den vill nå ett av sina viktigaste mål: att ge varje elev säker färdighet i att använda högsvenskan i tal och skrift. Jag vill här försöka skissera några riktlinjer för en sådan ny modersmålspedagogik.

Först och främst bör man satsa på högsvenskan som ett skriftspråk. När det gäller det skrivna språket har vi inte något alternativ till den riksnorm som vi kallar för högsvenska och som vad gäller ortografi och ordformer baserar sig på Svenska Akademiens ordlista (i dess ständigt reviderade upplagor). Skriftspråket är *ett*, och det behövs därför ingen särskild övertalning för att få eleverna att inse att det är det högsvenska skriftspråket de måste lära sig att behärska. Uppgiften är naturligt motiverad från början.

Men övningarna i högsvenskan som ett skriftspråk måste bedrivas mer systematiskt och sättas in på ett tidigare stadium än hittills. En svaghet med den nuvarande undervisningen i svensk språklära är att den kommer för sent och bedrivs för teoretiskt. Utgångspunkten för de nuvarande läromedlen är att barnen i stort sett behärskar svenskans grammatiska struktur – dess ordböjning och grammatiska konstruktioner – redan när de kommer till skolan, och att det sedan, på ett högre stadium, gäller att ge dem en teoretisk insikt i språkets byggnad så att de kan analysera delarna och benämna dem med rätta termer. Värdet av denna metod kan starkt ifrågasättas. Den kan passa för rikssvenska barn som kommer till skolan med ett språk som i huvudsak stämmer överens med skolans eget språk – det normerade högsspråket. Men den är mindre lämplig för barn som kommer till skolan med ett helt annat språkssystem, t.ex. Österbottens dialekttalande barn. Dessa barn behöver en systematiskt genomtänkt genomgång av högsspråkets grammatiska struktur. De skall inte bara lära sig att vi i högsvenskan har sex deklinationer. De måste också få veta vilka regler man skall tillämpa vid böjningen, t.ex. vid övergången från obestämd till bestämd form. Och de måste också få översikter över vilka substantiv som böjs på ett visst sätt. Detta kräver en lärobok som verkligen gör skäl för namnet *språklära*. Barnen bör också få systematiska övningar i att iaktta vilka former som hör hemma i dialekten och vilka som tillhör högsvenskan. Så här säger du på dialekten – men så här skriver du på högsvenskan! Först därigenom kan barnen få den säkerhet i båda systemen som är en förutsättning för att de skall

våga använda dem utan rädsla för att göra fel.

Jag vill här gärna infoga några ord om muntlig framställning. Övningarna i att tala har ju fått ökat utrymme i undervisningen under de senaste åren. Den tid är förbi då man endast förutsatte att eleverna skulle kunna svara på lärarens frågor – ju mer direkt ur läroboken desto bättre! – eller då man då och då lät eleverna framträda framför klassen med ett föredrag som de lärt sig utantill eller läste upp från ett papper. Nu skall eleverna alltså få tillfälle att tala fritt och spontant. Detta har gjort att många lärare starkare upplever elevernas oförmåga att fritt använda högsvenskan. En vanlig reaktion hos eleverna tycks vara att om man vill tala verkligt personligt och nyanserat (som vissa uppgifter kräver) – då måste man tillgripa dialekten. Nu kan ju läraren inte heller vänta med talövningarna tills eleven behärskar högsvenskan. Förmågan att uttrycka sig muntligt måste under alla omständigheter övas på ett tidigt stadium. Och det finns ju här många saker som kan inövas alldeles oberoende av på vilken variant det sker: förmågan att disponera en berättelse eller beskrivning logiskt och sammanhängande, förmågan att använda sin röst rätt och förmågan att fånga åhörarnas intresse.

Såvitt jag ser måste undervisningen i muntlig och skriftlig framställning därför till en början gå fram på två olika vägar. I den muntliga undervisningen gäller det först och främst att utnyttja barnens språkglädje och meddelelselusta på deras eget språk. Vid sidan därav börjar man bygga upp ett nytt språksystem, genom skriftspråket och genom speciella strukturövningar. Så småningom sker en successiv övergång till en ny talspråksvariant.

Även i den första läs- och skrivträningen kan vissa förbättringar införas. Det talas i våra dagar mycket om läsning på talets grund, liksom om att man skall ta hänsyn till elevens förutsättningar och utgångsläge. Läsningen på talets grund har hos oss blivit mest känd i den rikssvenska version som utarbetats av Ulrika Leimar, och som bl. a. innebär att man börjar bokstavsträningen med att låta barnen skriva ord som är spännande och aktuella för dem själva. Nu begår vi emellertid här i Finland ett misstag om vi utan modifikation försöker tillämpa den rikssvenska modellen. Vi måste också ta hänsyn till just det som utmärker de finlandssvenska dialektalande barnen. De har andra ord och ordformer än högsvenskans, och de-

ras ljudsystem avviker på flera punkter. Det hjälper alltså inte att de lär sig ljuda och försöker höra hur orden uttalas. Det blir fel ändå. Man kan inte heller uppskjuta inläringen av läs- och skrivfärdigheten tills de lärt sig tala högsvenska. Vad skall man då göra?

Först och främst måste man tänka på att för många finlandssvenska barn innebär den elementära läs- och skrivträningen att de *samtidigt* tvingas lära sig två komplicerade saker: a) läsandets och skrivandets allmänna teknik samt b) ett nytt språk – högsvenskan. Här kan en mjuk övergång vara att rekommendera. Man bygger på grundtanken i Leimars metodik, men man ser till att man vid de första läs- och skrivövningarna undviker ord som till sin ljudgestalt alltför starkt avviker från dialektens system. Man borde t.o.m. kunna pröva att låta barnen skriva de första orden på sitt eget språk – dialekten (varför inte traktens ortnamn?), för att sedan successivt övergå till högsvenskan, varvid övningarna i rättstavning och den systematiska träningen i högsvenskans grammatiska struktur, t.ex. ordböjningen, borde kunna kombineras. Mången ryggar kanske för tanken att dra in dialekten på svarta tavlan och i barnens skrivböcker. Kan man inte på detta sätt lägga grunden till ett oskick, t.o.m. legitimera dialekten som ett slags skolspråk och därigenom sabotera det man vill uppnå? Vi har experiment som visat att detta är en fullständigt ofarlig metod. Jag vill hänvisa till den undersökning som svensken Tore Österberg genomförde i Piteå (där det talas en djup norrbottnisk dialekt) i början på sextiotalet. Han kunde visa att de dialekttalande barn som fick denna första övning i läsning på dialektens grund i själva verket lärde sig att läsa snabbare och säkrare än de kontrollgrupper som undervisades med vedertagna metoder. Nyligen har en stor norsk undersökning kommit till liknande resultat. Dessutom anser jag att man under alla omständigheter måste ge dialekten en plats i undervisningen. Jag hänvisar till vad jag förut sagt om den pedagogiska nyttan av att (även på tavlan) kunna visa barnen att »så här säger du på dialekten – men så här skriver du på högsvenska«.

Nu kan det vara ett praktiskt problem här. Många lärare vet inte hur man skall återge dialekten i skrift eller känner kanske inte ens till dialektens särdrag. För att avhjälpa detta har svenska institutionen vid Åbo Akademi under flera år arbetat på att framställa

monografiska beskrivningar av dialekten i olika österbottniska kommuner. Dessa beskrivningar utgår från den moderna språksituationen, och beskriver som regel det språk som de avhandlingsförfattande studenterna själva talar. Beskrivningarna är mycket tekniskt utförda och kan därför inte användas i föreliggande skick för praktiska ändamål. Vi väntar nu på att få ytterligare några beskrivningar, som fyller ut vissa luckor i materialet. Sedan skall vi försöka få ett anslag så att en koordinator kan anställas för att sammanställa och redigera materialet i en pedagogiskt mer användbar form.

Det är sannolikt att den fortsatta läs- och skrivträningen för de dialekttalande barnen snarare måste baseras på visuella metoder än på auditiva, med andra ord att de med ögonen lär sig att se hur ett ord skall stavas. Ljudningen har ju endast ett begränsat värde så länge barnen inte i tal behärskar det språk de skall skriva på. Dessutom har svenska språket delvis en så oregelbunden ortografi att en visuell inläring ändå blir nödvändig.

För att lästräningen skall ha någon effekt måste barnen också få känna att det är en glädje i läsandet och en nytta med att kunna läsa. Detta är en synpunkt som starkt betonas av moderna läspedagoger. Detta innebär att man så fort som möjligt måste ge barnen roliga och intressanta texter. Är denna synpunkt till fullo beaktad i våra nuvarande läseböcker för lågstadiet? Ett bra sätt att locka till läsning är naturligtvis också att läraren själv väljer de rätta texterna för sin högläsning.

Här kommer jag då åter tillbaks till läsningens betydelse. Enligt min uppfattning är det alltså främst genom skriften som eleverna skall upptäcka och erövra högsvenskan.

Jag vill nu försöka sammanfatta mitt program i några punkter:

Skolans mål är att lära eleverna att använda högsvenskan i skrift – att kunna läsa och att kunna skriva en korrekt högsvenska enligt vedertagna normer. Härtill behövs en mer målmedveten pedagogisk insats, baserad på insikten att högsvenskan och dialekten är två olika språk med olika uppsättningar av fonologiska, morfologiska och syntaktiska regler. Man bör inte vara främmande för tanken att pröva metoder från undervisningen i främmande språk – men naturligtvis hellre i form av strukturövningar än genom regelplugg.

Genom att eleven lär sig att läsa och skriva på högsvenska och även upptäcker läsningens nytta och nöje finns det ökade förutsättningar för att eleven vid sidan av sitt modersmål – dialekten – skall lära sig att säkert behärska högsvenskan även i tal. Man bör här se till att eleven har ett talspråk som är baserat på högsvenskans ordböjning och meningsbyggnad, medan man bör visa stor tolerans i fråga om regional färgning av uttalet. Vi måste komma ihåg att ett riksspråk först och främst är ett skriftspråk. I tal kan vi återge detta skriftspråk på många olika sätt, och endast sociala eller kulturella fördomar får oss att tro att det ena sättet skulle vara värdefullare än det andra. Det kan i det här sammanhanget också vara skäl att erinra om att även det rikssvenska högspråket har sina accepterade regionala varianter. Bästa beviset för detta påstående är den serie av språkbeskrivningar som Svenska språknämnden har gett ut under titeln »Svenskt riksspråk i regionala skiftningar«.

Det kan för övrigt inte vara tal om att skolan skall aktivt medverka till att utplåna elevens egentliga modersmål – dialekten, det språk som talas i hemmen och bland kamrater och som i många fall är bygdens egentliga språk. Vi kan inte ålägga folk att tala högsvenska, lika litet som vi kan ålägga dem att tala dialekt. Genom spontana rörelser, t.ex. fortsatt inre mobilitet och ökat inflytande från massmedierna, kan de lokala språkvarianterna successivt utplånas. Men det kan lika väl komma en tid då man ser den dialektala variationen som en rikedom, och då många människor klagat över att den språkliga standardiseringen har lett till språklig och kulturell torftighet och till social rotlöshet. Skolan bör enligt min mening undvika att partiskt ta ställning i denna process, som verkligen djupt berör många människors identitet, deras upplevelse av sig själva som en del i ett större förlopp.

I stället har skolan att beakta den faktiska situationen i det svenskspråkiga samhälle som eleverna växer upp i och som de en gång skall vara verksamma i. Enligt min uppfattning har modersmålsundervisningen hittills alltför ensidigt beaktat just det skrivna högspråket med betoning av litterära texter. Ett syfte med undervisningen borde i stället vara att göra eleverna förtrogna med den mångsidiga och brokiga variation som karakteriserar praktiskt taget varje språksamhälle, och kanske t.o.m. i ovanligt hög grad det finlandssvenska. Detta är en viktig del av vår nationella kultur, el-

ler om man så vill säga: vår identitet. Häri bör ingå undervisning om språkets regionala, sociala och stilistiska variation, men också om denna variations uppkomst, historiska förutsättningar och funktionella betydelse. Det finns fortfarande många missuppfattningar och fördomar när det gäller språket – inte minst andra människors språk. Det kan vara skolans uppgift att ge en saklig belysning av sådana sammanhang. Därigenom kan man undvika en del känslomässiga attityder som ofta mer försvårar kommunikationen mellan människor än vad t.ex. enskilda uttalsolikheter i och för sig behöver göra.

Är nu detta ett väldigt radikalt program som kan leda den finlandssvenska skolan och språkvården på farliga vägar och kanske göra Svenskfinland till ett kuriöst undantag inom hela den internationella modersmålsundervisningen? Jag har studerat sådana här frågor ända sedan mitten på sextioalet, då jag var i Washington i ett och ett halvt år och forskade kring de dialektalande negerbarnens språkliga anpassning i skolan. Jag har sedan under årens lopp kunnat skaffa mig en ganska vidsträckt erfarenhet från de nordiska länderna, men också från England, Flandern, Tyskland, Schweiz och Italien. Jag vågar därför påstå att det numera allmänt inom modersmålsundervisningen pågår en stark liberalisering av attityderna till talspråket, att man accepterar den språkliga variationen, och även ger ökat utrymme åt kännedomen om de olika varianterna i tal och skrift samt åt deras funktioner och användbarhet i olika sammanhang. Samtidigt försöker man i elevernas intresse effektivisera undervisningen i högspråket som skriftspråk. Här är inte tid eller plats att ge en översikt över dessa rörelser inom språkvård och modersmålsdidaktik. Men låt mig till slut bara ge några notiser för att ställa in den finlandssvenska situationen i ett större perspektiv.

I Norge fick man 1878 ett stortingsbeslut som bestämde att »Undervisningen i Almueskolen saavidt muligt meddeles på Børnenes eget Talesprog«. Detta innebar alltså – och innebär fortfarande – att läraren skall låta barnen tala sina lokala och sociala varianter och helst även anpassa sitt eget språk därefter. Det brukar ju sägas att Norge i dag har två språk: nynorsk och bokmål. Vad vi skall komma ihåg är att detta är två olika skriftspråksnormer, av vilka den ena ligger närmare talspråket i Oslo och den andra närmare de

norska dialekterna. Men man har inte i Norge någon motsvarande norm för talspråk. Norrmän kan skriva på två olika sätt – men de kan tala precis som de vill! Den dåvarande danska undervisningsministern framhöll i en skrivelse av 7 oktober 1977 den danska skolans möjligheter att bevara de danska dialekterna som talspråk och dess skyldighet att ta tillbörlig hänsyn till de dialekttalande eleverna. I *Danmark* har för övrigt den officiella språkvården (och den undervisning som är baserad därpå) varit inriktad på att ge normer för ordens stavning och böjning (genom en dansk riksmålsordbok). Däremot har dansk språkvård aldrig reglerat människornas uttal; likaså har språkvården undvikit att ingripa reglerande i ordbildningen och ordförrådet, och den har strävat efter att inta en liberal hållning i fråga om syntaxen. Något liknande gäller för övrigt också för modern svensk språkvård. I *England* har den tidigare så snobbiga inställningen i uttalsfrågor ersatts av en toleranter inställning till olika varianter, sociala och regionala, vilket man bl.a. kan erfara genom att lyssna på engelsk radio och TV. Och det är framför allt genom impulser från England som modersmålsdidaktiken har fått en ny inriktning i olika länder. Ett särskilt starkt inflytande har utövats av den ansedda engelska språkpedagogiska serien "Explorations in Language Study". Det tysktalande *Schweiz* är ett remarkabelt fall. Skriftspråket är där högtyskan, men som talspråk används till dagligdags (i alla samhällsklasser) den speciella regionala variant som kallas Schweizerdeutsch och som är helt obegriplig för den som bara lärt sig behärska högtyska. I *Italien* är dialektlandet utomordentligt utbredd. Man har beräknat att kanske c. 70 % av Italiens befolkning i dag har en djup dialekt som sitt egentliga modersmål – och att c. 30 % av denna befolkning aldrig talar och inte heller kan tala någon annan variant. Jag har haft tillfälle att ingående studera hur skolan möter denna situation i Neapelområdet, och har där funnit stöd för en del av de tankar jag uttalat i detta föredrag. I *Västtyskland* har ett förlag i samarbete med universitetet i Mannheim startat en serie kontrastiva undersökningar till tjänst för modersmåls lärare. Här beskrivs hur dialekten inom en viss region, t.ex. Schwaben eller Hessen, avviker från högspråket, och man ger lärarna tips om metodiska övningar som skall hjälpa den dialekttalande eleven att behärska båda språkssystemen. Liknande arbe-

ten har nyligen publicerats i Danmark. I Norge har man i ett projekt tagit upp Tore Österbergs idé om den första läsinläringen på dialektens grund. Etc. etc. Framför allt har man över allt upptäckt att dialekterna inte har försvunnit, att de finns där, att de lever vidare, att de inte bara är en angelägenhet för specialiserade dialektologer av facket, utan en angelägenhet för oss alla.

I april 1979 hölls det ett symposium i Lysebu nära Oslo över ämnet »dialekt och riksspråk i skolan«. Symposiet var arrangerat av Nordiska ministerrådet och samlade deltagare från alla de nordiska länderna – representerande lingvistik, dialektologi, socialpsykologi, språksociologi och pedagogik. Symposiet antog en resolution som finns återgiven i slutrapporten. Enligt den kom deltagarna överens om att rekommendera att skolan i Norden beaktar följande principer:

- skolan bör visa hänsyn och respekt för barnens egentliga modersmål – de många sociala och regionala språkvarianterna – och skolan bör såvitt möjligt – och särskilt i modersmålsundervisningen – bygga på barnens egentliga modersmål och på den skaparglädje och produktivitet som barnen där kan utveckla.

Jag hoppas att jag med detta kunnat visa att dialekterna i Österbotten och på andra håll i Svenskfinland inte är några perifera sårfall som man helst bör tala tyst om. Vår gamla världsdelen Europa är i själva verket ett stort dialektalande område. Språkforskningen och språkpedagogiken har nu fått sin uppmärksamhet inriktad på de problem som dialektalandet innebär och arbetar för närvarande med flera intressanta projekt i syfte att åstadkomma en god och hänsynsfull balans mellan olika språkvarianter. Det skulle vara till gagn om dessa idéer även kunde uppmärksammas i den finlands-svenska modersmålsdebatten.

Hva ønsker språkrøkten av språkforskningen? Forholdet mellom språkundervisning og språknorm

Av Aagot Landfald

Det er mye diskusjon om begrepet 'norm' i Norge. Det snakkes om forskjellige "normer", og det trekkes inn regionale og dialektale "normer", sosialt bestemte "normer" osv.

Her vil jeg særlig bruke "norm" om den språkformen som er i (tilnærmet) samsvar med offisiell rettskrivning.

Den skriftspråksnormen som Norsk språkråd, Kultur- og vitenskapsdepartementet og Stortinget har fastsatt, er standard for skriftspråket i skolen og i embetsverket.

Lærebøker og offisielt språk skal være innenfor en snevrere del av normen – "læreboknormalen" – men elevene kan i sine skriftlige arbeider bruke alle de former som finnes i offisiell rettskrivning.

Det er gjort noen undersøkelser av språket i skriftlige elevarbeider. Vi har nyere undersøkelser av feil og talemålsinnslag i elevarbeider fra blant annet Bergen, Lillehammer og Vågå i Gudbrandsdalen. Det er ønskelig å få undersøkelser fra flere deler av landet. For lærere kan slike undersøkelser ha betydning. De kan gi innblikk i hvilke språktrekk som er særlig problematiske i de forskjellige landsdeler og kommuner. Så kan opplæringen intensivres der det er særlig behov for det. Dersom slike undersøkelser påviser gjennomgående brudd på normen, uten at dette har grunnlag i lokalt talespråk, gir det grunn til å vurdere opplæringen generelt på disse punktene. Det kan hende at lærestoffet burde ordnes på andre måter, at språkbeskrivelsen ikke er god nok til å danne grunnlag for en velegnet pedagogisk praksis.

Fra normerings- og språkrøktssynspunkt er slike undersøkelser svært nyttige. Undersøkelsene kan vise hvordan elevene mestrer normen, hvordan de tilegner seg nye normer. Det ville ha stor interesse å få en oversikt over hvordan skoleelever utnytter de valgmulighetene som finnes innenfor rettskrivningen.

Undersøkelser av feil i skriftlige arbeider kan henlede oppmerksomheten på svakheter i *språknormen* og på svakheter i *språkbeskrivelsen*.

a) Svakheter i normen

Dersom typer av ortografiske feil og bøyningsfeil går igjen, uavhengig av dialektbakgrunn, kan en spørre seg om de skyldes in-konsekvenser og unødige uregelmessigheter i normen.

Undersøkelser som påviser gjennomgående normbrudd, kan tenkes å føre til at normeringsorganet vil overveie å endre normen på visse punkter. (Eks. Norsk språkråd har vedtatt å skrive *trussel* med to s-er. Dette var en utbredt skrivefeil tidligere blant både barn og voksne. Og en kunne finne lingvistiske argumenter – historiske og systematiske – for endringen. Dessuten er skrivemåten med to s-er i samsvar med dansk rettskrivning.)

b) Svakheter i språkbeskrivelsen

I Norge er det gjort mange undersøkelser som kartlegger talespråket i bygder, byer og landsdeler. I de senere årene er det kommet til beskrivelser av sosiolekter.

Fra et normerings- og språkrøktsorgans synspunkt må det være ønskelig med en mest mulig fullstendig beskrivelse også av standardspråket, dvs. av det noen vil vurdere som landsgyldig tale- og skriftspråk.

Enkelte sider av språket er godt beskrevet. I skolegrammatikker og ordlister og utredninger fra Norsk språkråd, finner en klare regler som gjelder ortografi og bøyning. Andre sider ved språket er vanskeligere å beskrive, og beskrivelsen er mangelfull. Det gjelder syntaks, fraseologi, semantikk. Disse områdene har vært i utkanten av den språkpolitiske interessen, og de har derfor ikke inspirert så mange. Det finnes – i norske standardspråk som i andre lands standarder – normer på disse områdene også. Men på grunn av mangelfull beskrivelse kan det være vanskelig for både normeringsorganet og for norsklærere å gi en entydig og velegnet fremstilling.

For et verdensspråk som engelsk er det laget normative gram-

matikker, bøker om fraseologi, store idiomsamlinger. Slikt har vi svært lite av for vårt eget språks vedkommende. Det er behovet for å gi undervisning i engelsk som fremmedspråk som særlig har ført til den rike floraen av lærebøker i engelsk.

Det betydde en kraftinnsprøyting til språkpedagogikken da det ble nødvendig med intensive språkkurs til de amerikanske soldatene som skulle stasjoneres i fremmede land etter 2. verdenskrig. Et resultat av dette var det også at det ble laget en lærebok i "Spoken Norwegian". Denne boken er kommet i nye opplag, og er antagelig en av de mest omfattende og dekkende beskrivelser av moderne norsk "standard-talespråk". Samtidig er dialogene i boken *skrevet* og forsøkt holdt innenfor gjeldende bokmålsrettskrivning, med valg av vanlige, tradisjonelle, former. Boken tar sikte på å gi et bilde av uformelt og ledig talespråk hos kultiverte Oslo-mennesker, ifølge forordet (Einar Haugen/Kenneth G. Chapman: Spoken Norwegian, 5. utgave, 1982).

En undersøkelse av språket, særlig syntaks og ordvalg, i en bok som denne er av interesse. Det samme gjelder undersøkelser i norsklærebøker for innvandrere i Norge. Forfattere av slike bøker er tvunget til å ta standpunkt til både skrevet og talt standardspråk.

Det er en relativt ny situasjon at det nå drives norskopplæring for utlendinger i Norge. Som grunnlag for utarbeidelse av lærebøker og annet materiell i forbindelse med slik undervisning, trengs det mer av beskrivelser av moderne norsk syntaks og ordbruk.

Forskning som tangerer forholdet mellom språkopplæring og språknorm kan altså være av mange forskjellige slag.

Viktigst og mest verdifull på lengre sikt er *den språklige grunnforskningen*. For vurdering av og videre arbeid med offisiell norm har det betydning av det kommer frem forskning om skrevet og talt standardspråk, særlig på områdene syntaks, fraseologi, semantikk. Slik forskning danner også grunnlaget for de reglene en bruker i språkundervisningen, overfor både nordmenn og utlendinger. Forskning med direkte *praktisk/pedagogisk* siktemål kan være feilundersøkelser. Feilundersøkelser i elevarbeider kan kartlegge typer av setninger og uttrykk som krever spesiell oppmerksomhet i undervisningen. Og feilundersøkelser gir nyttig tilbakemelding til dem som normerer. Andre undersøkelser som kan ha *interesse*, uten at en kan peke på noen umiddelbar praktisk nytte

av dem, er studier av talespråket og lesespråket i skolen, og undersøkelser av læreres og elevers holdninger til språknormen.

Undersøkelser som gjelder praktisering av normen (talt og skrevet) i forbindelse med norskundervisning for utlendinger, vil være av særlig interesse. Slike undersøkelser kan vise hvordan folk vurderer normen når de er i en praktisk situasjon der de tvinges til å ta standpunkt og gi beskrivelser.

Til slutt vil jeg si noen ord om de undersøkelsene som Norsk språkråd selv har satt i gang. De kan vise hva Norsk språkråd i handling har vist interesse for. Vi skal undersøke språkformen i et utvalg skjønnlitteratur fra 1937, 1957 og 1977. Forfatterne av tekstene skal høre til forskjellige "generasjoner" (ingen forfatter over 40 år). Hensikten er i første rekke å få rede på hvordan rettskrivningsendringene har virket inn på språket til forfatterne. Vi har nå tilrettelagt for edb mer enn halvparten av tekstene (alle bokmåls-tekstene fra de tre årene), og vi har fått forlengs- og baklengs- og frekvensordlister. Disse listene har vi allerede nå nytte av når vi behandler skrivemåte eller bøyning av enkeltord. Materialet vil måtte tilrettelegges i form av indekslistor og konkordanser til bruk i undersøkelser av syntaks og fraseologi.

Foreløpig har vi bra nytte av disse ordlistene når det gjelder enkeltord. Men for at den systematiske undersøkelsen skal komme i gang, vil det være nødvendig med konsentrert innsats av én eller flere personer.

Undersøkelsen kan bli et korrektiv til oppfatninger om hvordan normen praktiseres. Den kan belyse virkningen av normendringer, og om skolespråket (rettskrivningen i lærebøker) betyr like mye eller mer enn litteraturspråket for elevenes fremtidige valg. Undersøkelsen kan øke kunnskapen om norsk språk, og enhver økning av kunnskapen kan komme undervisningen i norsk til gode, og den vil være til nytte for normeringsinstansen.

Språkundervisning og språknorm

Av Tove Bull

Forholdet mellom språkundervisning og språknorm kan – som alle forhold – sjåast frå to sider. For det første frå språknormeringa eller normeringsinstansane si side. Viktige spørsmål her blir: Kor store omsyn skal språknormeringa ta til opplæringa i skolen? Er ei norm som er lett å lære alltid betre enn ei norm som er vanskelegare å lære? Og: Korleis er eigenleg ei norm som er lett å lære – og å praktisere? Og vidare: Kva er vilkåra for endring av normene?

For det andre kan ein sjå forholdet frå språkundervisninga eller skolen si side. Det er det som er utgangspunktet mitt her. Eg kan ikkje tale så mykje på vegner av nokon normeringsinstans. Det er først og fremst som morsmåslærer eg sjølv har røynsler. Det er med bakgrunn i ti års arbeid i lærarutdanning eg uttalar meg om dette emnet og gjev uttrykk for ønskje om konkret forskning. Det seier seg derfor også sjølv at utgangspunktet mitt blir norsk språknormering og undervisning i norsk i den norske skolen. Dermed vil skriftspråknormene stå i fokus. Talemålsnormering er ikkje aktuelt i norsk skole; eg vil derfor ikkje komme inn på problem i samband med undervisning i ei bestemt talenorm.

Det er ei sentral oppgåve i skolen å føre elevane inn i det offentleg normerte språket, ja, kanskje ei av dei mest sentrale oppgåvene skolen har. Skolen er såleis den viktigaste normspreiaren i samfunnet.

Normene for det offentleg normerte språket vik på ulike plan av frå det private språket til elevane. For det første har det offentleg normerte språket *skrift* som si viktigaste uttrykksform; skolen skal lære elevane å lese og skrive. I første omgang inneber det at elevane må tileigne seg den alfabetiske koden. For det andre er det offentlege språket framfor alt eit ord- og omgrepstilfang for nye område: politikk, vetskap, kultur. Skolen skal såleis lære elevane ei rekkje nye ord. For det tredje er det offentlege språket

prega av at det er eit språk først og fremst for *monolog* i tale og skrift, mens talemålet til eleven er dialogisk. Det er altså skolens oppgåve å føre elevane inn i nye språkbrukssituasjonar. Elevane skal gjerast kjende med nye teksttypar og dermed nye tekstnormer. For det fjerde er det offentlege språket kjenneteikna ved overregional standardisering. Skolen må såleis lære elevane ei ny språkform. For det femte har det offentlege språket visse tilfeldige etikettereglar. Desse reglane har eit stort signalverde som den vesentlege funksjonen sin. Tradisjonelt har skolen sett det som oppgåva si å lære elevane opp til å meistre desse normene og.

Skulle ein freiste å seie noko uttømmmande om forskingsbehovet innan området språkundervisning og språknormering, måtte ein ta for seg dei fem sidene eg har nemnt, systematisk registrere den forskinga som alt er utført og karleggje dei områda der vi enno veit for lite, der forskingsbehovet er stort. Det er det ikkje plass til her. Dei forskingsoppgåvene eg vil nemne og som eg meiner er aktuelle, er kanskje tilfeldig valde. Hovudpoenget mitt er å få fram at vi veit heller lite om forholdet mellom språkundervisning og språknorm. Det står forskingsoppgåver på rad og rekkje og ventar.

Gjennom alt rettskrivingsreformarbeid i Noreg i dette hundreåret blir det enten implisitt tatt for gjeve eller eksplisitt slått fast at pedagogiske omsyn må vege tungt når ein reformerer eit skriftspråk. Det blir og i regelen tatt for gjeve at "pedagogiske omsyn" betyr det same som at reglane for rettskriving og bøyning bør vere klare, enkle og helst unntakslause. Som eit konkret døme kan eg vise til den komiteen som reviderte ortografi og morfologi i landsmålet (nynorsk) i 1901, og som tydeleg sa frå om at dei såg det som eit mål å gje skolen "ein fast og fylgjestreng skrivemaate, ein som kann spara skulen, so mykje som raad er, for det skjeppe og hefte det er, i vissa for nynæmingen, aa sjaa eitt og det same skrive snart paa ein maate og snart paa ein annan". (Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne, s. 2, prenta som tillegg til Univ. – og Skoleannaler 1899.)

Det er same tankegangen som ligg bak når Norsk språkråd normerer litterære tekstar til skolebruk. Reglane som gjeld her er rett nok no under revisjon. Etter desse reglane skal læreboknormalen følgjast; det er hovudregelen. Litterære tekstar blir retta i samsvar med den. Denne hovudregelen har ført til at ein bare i liten grad

har akseptert til dømes dialekt i replikkar i utdrag av bøker som blir brukte i lesebøker.

I ein artikkel i avisa *Dag og Tid* 23. juni 1983 tar ein lesebok-redaktør, Tordis Fosse, opp dette spørsmålet. Ho meiner ho har vore utsett for hardhendt normering av Språkrådet, og spør mellom anna om det er så visst at det er eit "skjeple og (eit) hefte" for elevar i skolen "aa sjaa eitt og det same skrive snart paa ein maate og snart paa ein annan". Gjer det noko om det i ei barnebok av den nordnorske forfatteren Wenche Krossøy som blir tatt med i ei lesebok for andre klasse, heiter, i ein replikk: "No må dokker ikkje rote så fælt i stua!" i staden for "No må de ikkje rote så fælt i stua!"?

Om vi studerer rettskrivinga til "nynæmingen" sjølv, ser vi at *den* nettopp er karakterisert ved at han eller ho skriv same ordet på ulikt vis. Her ser vi eit døme på ein tekst skriven av ein norsk førs-teklassing i juni 1983:

Jeg bar fanen. Det var kjkt.

Han som bar den før meg, jide åp.

Jeg jik åså i follketoget. Det var sjkt.

Eterpå jikk vi til en som heter Alf.

Der hade jeg det sjekt. Vi gik ut på en knaus å blåste i en fløyte.

Vi ser her at eleven har skrive orda "kjekt" og "gikk" på tre ulike måtar. Dette dømet gjeld ortografi; eg kunne like gjerne sitert elevtekstar som viser morfologisk variasjon, til dømes skifte mellom "vi" og "me" i ein og same tekst.

Det har så vidt eg veit aldri vore undersøkt om barn blir mindre sikre i rettskriving om ein tillet andre former enn lærebokformer i lærebøker. Kva med norske barn i høve til svenske og danske? Er den valfridomen dei møter til skade eller til gagn for deira eiga språkferdigheit? Kor mykje variasjon i rettskrivinga tolerer ein i skolen utan å bli forvirra og hefta? Det er sjølvsagt vanskeleg å komme fram til sikre svar på slike spørsmål, men det må vere mogeleg å finne ut meir om dette enn vi veit i dag.

Det eg har illustrert med desse døma er tilfelle der det vi kunne kalle einskapsprinsippet eller enkelheitsprinsippet kjem i strid med eit anna viktig prinsipp for norsk språknormering, nemleg

folkemålsprinsippet. Det har jo vore rekna som ein føremonn at dei normerte formene ligg nær talemålet eller er lette å avleie ut frå det.

Det kan truleg bere gale i veg om ein går for langt i å gjere ei norm enklare og meir regelmessig enn den språklege røyndomen er. Det er eit spørsmål om ikkje fleirtalsbøyinga i injekjøn i nynorsk er eit døme på dette: den nesten unntakslause regelen er at nøytrumsorda ikkje skal ha ending i ubunden form og -a i bunden form (eple, epla). Talemåla viser sterke tendensar til andre endingar, særleg i ord som endar på vokal: epler-eplene, epla-eplan osv. Trass i den enkle regelen blir det gjort mykje feil langt opp i skolen i fleirtal i nøytrumsord.

Det er først og fremst feilanalyse, eller rettare: normavvikanalyse av skriftspråket til skoleelevar på ulike skolesteg som kan gje oss svar på spørsmåla ovanfor. Å kartleggje kva elevane skriv gale og å drøfte kvifor dei gjer det, er ein viktig del av arbeidet til ein morsmålslærer. Dette er da også eit gammalt forskingsfelt. I Noreg gav Geirr Wiggen i 1981 ut ei bok som gjev oversyn over norsk forskingsstatus på området. Her gjer han greie for 11 norske forskingsarbeid om normavvik mellom 1929 og 1980. Wiggen sjølv er mest opptatt av talemålskorrelative avvik hos grunnskoleelevar, og han viser at i alle dei undersøkingane som er gjorde, utgjer denne avvikstypen ein høg prosentdel av det totale talet på avvik; han svingar mellom 42,9 % og 75 % i fem studiar frå etterkrigstida. Også utanlandske studiar har Wiggen kunna jamføre med, 13 studiar frå Sverige, Danmark og engelskspråklege samfunn. Det er sams for desse studiane at frekvensen av talemålsavhengige avvik er stor og langt på veg som i Noreg. Prosentdelen varierer mellom kring 30 og kring 80.

Når det gjeld interferens frå talemålet til skriftspråket til skoleelevar, har vi altså ein del kunnskap. Det interessante no må vere å drøfte kva for konsekvensar denne kunnskapen bør føre til – for skolen og for normeringsarbeidet i språknemndene. Det burde vore mogeleg å leggje opp eit prosjekt for å undersøkje korleis skriftspråkssystemet kan bli mest mogeleg føremålstenleg, og korleis undervisninga i skriftspråket kan gjerast mest mogeleg effektiv.

Feilanalyse kan vere til hjelp også i andre samanhengar enn dei

eg har nemnt. Det er såleis ein viktig forskingsmetode.

I Norsk språkråd kan ein registrere stor språkpolitisk usemje om kor stor plass talemålet til elevane skal ha i skriftspråksopplæringa. Skal ein til dømes tillate dialekttekstar i lesebøker? Skal elevane ha høve til å skrive på dialekt? Spørsmålet har særleg vore reist i samband med den første lese- og skriveopplæringa og i samband med opplæring i nynorsk sidemål. Somme hevdar at skriftlege innslag på dialekt bare vil skape vanskar for skriftspråks-tileigninga, andre meiner det vil hjelpe ho. Dette treng vi å vite meir om. Noko språkpedagogisk forskning er det også gjort, ialfall når det gjeld begynnarundervisning i lesing og skriving.

Mykje empirisk forskning frå store delar av verda tyder på at den aller første lese- og skriveopplæringa i småskolen går lettare om elevane får møte eit skriftspråk med ein nokonlunde ortofon (lydrett) ortografi, altså ein ortografi der korrespondansen mellom fonem og grafem er stor. Dette gjeld begynnaropplæringa. Men forskinga viser og at etter ei tids leseopplæring er det ikkje lenger samsvar mellom stor leseferdigheit og høg grad av fonem-grafem-korrespondanse i skriftspråket. Da er det andre sider ved skriftspråket som synest å ha meir å seie. Mange hevdar med stor styrke at *lesing som ein automatisert prosess* blir meir effektiv på eit skriftspråk som til dømes engelsk enn på eit meir lydrett språk.

Poenget er at ei norm som er gunstig for nybyrjaren, ikkje nødvendigvis er like føremålstenleg for den vande skriftspråksbrukaren, og omvendt. Interessene til nybyrjaren står her mot interessene til den vaksne, vande lesaren. Kva gjer ein med det? Kan det tenkjast at det til å begynne med er mest effektivt å undervise etter ei nokonlunde ortofon norm, som bryt med den offisielle, heller enn å starte med den offisielle norma? Den måtte elevane etter kvart gradvis få opplæring i, truleg etter eit kontrastivt undervisningsprinsipp.

I samfunn med ein lang skriftspråkstradisjon vil skriftspråket vike heller sterkt av frå talemålet, på alle nivå i språket. Dette skapar vanskar i undervisninga, dels unødige vanskar, meiner somme. Her står Noreg i ei særstilling fordi vi har to normer som i manns minne (kvinnerens minne og, får vi gå ut frå) begge har vore reformerte fleire gonger. Samfunnet vårt utgjer ein arena der ulike språkideologiar fører ein stadig kamp mot kvarandre. Dermed er

det på ein heilt annan måte enn i andre land mogeleg å få gjennomslag for det synet at norma/normene kan forandrast. Det konservative tradisjonssynet er ikkje ein sjølvstøtt og underforstått fellesideologi for heile samfunnet, men eitt standpunkt blant mange fleire som ein må kjempe for å få oppslutning om. Dette gjer at det er von om at resultat frå forskning om språknormering og språkundervisning kan få konsekvensar også for normeringa.

Som døme på heilt ny normering med grunngjeving i såkalla pedagogiske argument kan nemnast at Norsk språkråd i 1982 vedtok ein regel som gjer det mogeleg for skoleelevar å sløyfe samsvarsbøying av perfektum partisipp i nynorsk. Det arbeidet med ordtilfanget i nynorsk som no er avslutta, har og bakgrunn i røynsler frå nynorskopplæringa, først og fremst.

Det systemet vi har i Noreg med ein relativt fast læreboknormal og ei romslegare rettskriving kan sjølvstøtt bare forklarast på bakgrunn av den språkhistoria vi har hatt i dette hundreåret. Den store valfridomen som systemet førte til, var frå først av sedd på som ei naudløysing, noko ein etter kvart skulle normere seg bort frå.

Slik trur eg ikkje det er lenger. I 1960- og 70-åra kom det fram eit nytt syn på språkleg valfridom. Valfridomen gjorde at rettskrivinga lettare kunne nærmast til ulike dialektar. Dermed blei skiljet mellom ein læreboknormal som står relativt fast og ei meir romsleg rettskriving meir og meir sett på som eit varig gode, og ikkje minst som ein pedagogisk fordel. Ein må vel og seie at systemet er lagleg når ein skal ta omsyn til ulike språksyn og ulike språkstridsgrupper i normeringa.

Korleis systemet fungerer i skolen, er ei anna sak. Eg trur at det no er nødvendig at normeringsinstansane spør seg om systemet fungerer slik i praksis som det er tenkt. Det skal ikkje lite kunnskap og innsikt til for å bruke ein slik valfridom som den offisielle rettskrivinga i dag gjev høve til. Mi private, nokså deprimerande røynsle er at mange lærarar ikkje ein gong veit at det finst eit slikt system som skil mellom ein læreboknormal og ei vidare rettskriving, og at dei slett ikkje veit kva omgrepet læreboknormal tyder.

Eit anna særnorsk problem (?) er det at vekepressa, mange aviser, til dels Norsk Telegrambyrå og ikkje minst mange skjønnlitterære forfattarar har si eiga språknormering som i mangt vik av frå den offisielle. Kva for konsekvensar har dette for språkoplæ-

ringa og for dei språkholdningane elevane dannar seg?

Det elevane møter av skriftspråk i skolen, utgjer bare ein brøkdel av det dei møter utanfor skolen. Dette kan vere eit alvorleg pedagogisk problem. Døme på kva det kan føre til når det går som verst, er den såkalla nye teljemåten. Det er no meir enn tretti år siden han vart vedtatt; likevel kan ein ofte møte sjuåringar som tel på gammalmåten i skolen ("einogtjue" i staden for "tjueein").

Vi treng å vite meir om korleis normbrott, særleg dei som bryt mot omsynet til språkleg etikette, verkar utanfor skolen. Kva for typar feil reagerer kva for typar folk mot? Og på kva for måte? Vidare: Kva for feil verkar inn på lesbarheita? Kva for feil gjer ein tekst vanskeleg å forstå? Kva for feil gjer det ikkje? Dersom vi hadde meir kunnskap om slikt, ville det kunne få konsekvensar for rettepraksisen til lærarane.

Andre interessante forskingsprosjekt: Undersøking av rettingane til morsmåslærarane. Kva for normer følgjer læraren når ho rettar? Korleis står desse normene i høve til dei faktiske normene? Eg har inntrykk av at det finst ein motsetnad mellom dei faktiske normene og det vi kunne kalle skolenormer. Døme på slike skolenormer er regelen om at ein aldri må begynne ei setning med *og*, at det alltid skal vere komma framfor *men*, at ingen tekstar og heller inga setning bør innleiast med *eg*. Eg trur (men eg veit ikkje sikkert) at det finst slike skolenormer for alle nivå i språket. Mellom anna derfor meiner eg det kunne vore interessant å få kartlagt desse skolenormene.

I Noreg gjev høvet mellom bokmål og nynorsk i skolen og utgangspunkt for interessante forskingsoppgåver. Kor stort er bokmålsinnslaget i skriftspråket til nynorskelevar på ulike steg i skolen og ulike delar av landet? I desse tider ville det og vore interessant å undersøke ordtilfanget i skriftspråket til nynorskelevar nærmare. Eg vil 'og tru at ei jamføring av syntaksen til elevar med nynorsk og elevar med bokmål som opplæringsmål ville vore av interesse.

I denne innleiinga har eg freista trekkje fram ein del område der eg meiner det trengst meir forskning, slik at vi kan få sikrare kunnskap om forholdet mellom språkundervisning og språknorm. Mange av desse konkrete ønskja vil det sikkert vere språkpolitisk semje om. Men slett ikkje om alle. Det er ingen grunn til å leggje skjul på at det er minst to ulike språkpolitiske oppfatningar som

tevlar også når det gjeld spørsmålet om kva oppgåver skolen skal ha i denne samanhengen:

- 1) Dei som meiner at elevane skal tileigne seg grunnleggjande ferdigheiter i lesing og skriving og eventuelt eit normalisert tale-mål. Elevane skal lære seg eit standardisert regel- og norm-kompleks. Punktum! For dei som meiner dette, blir sjølv sagt mange av dei forskingsoppgåvene eg har nemnt, irrelevante og uinteressante.
- 2) Det motsette standpunktet byggjer på ein kritikk av denne kjernestoff- og ferdigheitspedagogikken. Tilhengjarane av dette standpunktet vil kartleggje og drøfte dei implisitte og eksplisitte førestellingane om rett og gale som legitimerer eit standardisert normverk, og dei freistar analysere dei i historisk-politisk samanheng. Dette inneber ikkje at dei meiner det er unødvendig å gje elevane opplæring i standardnorma eller standardnormene. Men det er samstundes viktig at elevane i skolen får eit meir avklara forhold til kva omgrepa rett og gale tyder når dei blir brukte om språk. Normeringsspørsmål og normeringsproblem blir noko ein bør undervise elevane i. Har ein eit slikt syn, vil mest all forskning kring språk og skole og likeeins all forskning i norsk språk, vere viktig og relevant, også sett frå ein skolesynsvinkel.

Det udvidede tekstbegrebs betydning for ændringer i normopfattelsen

Af Henrik Hagemann

Dette oplæg er ikke udformet på Dansk Sprognævns vegne. Problemet er drøftet i nævnet og skønnet relevant, men udformningen hæfter jeg for. Baggrunden er naturligvis de store ændringer der er sket i folkeskolens bestemmelser for modersmålsundervisningen og i dens praksis.

De formelle bestemmelser er udtrykt i Danmark i undervisningsministeriets "Undervisningsvejledning for folkeskolen, 1, Dansk 1976", som i øvrigt nu er under revision. Formålsbestemmelsens stk. 3: "Eleverne skal opnå en sådan færdighed i at lytte til, tale, læse og skrive sproget, at de bliver i stand til at opfatte og udtrykke sig sikkert og varieret." er i mine øjne en god bestemmelse, men *sikkert* og *varieret* implicerer en normforventning. En sådan normforventning kunne udtrykkes i vejledningens løbende tekst enten ved en direkte karakteristik eller indirekte ved en afgrænsning af den tekstmasse der skal være undervisningens genstandsområde.

Ingen af de to måder bruges imidlertid til at fastlægge nogle fælles normforventninger. Det nærmeste i retning af en direkte karakteristik er nok følgende fra vejledningens afsnit 4.4.6. "Målet for arbejdet i fjerde fase": "Undervisningen bør . . . præges af et målbevidst arbejde med den enkelte elevs sproglige muligheder i *overensstemmelse med fælles retningslinier, der stadig ændrer sig.*" (Fremhævelsen min, HH.) Og indirekte er der ikke større hjælp at hente.

Tekstbegrebet defineres således i vejledningens afsnit 3.4.3.1. "Den type undervisningsmaterialer, der er kendetegnet som henvendelser med en bestemt hensigt, kaldes tekster. Ved en tekst forstås derfor ikke blot et trykt eller skrevet udtryk formet i ord. En ordtekst kan også siges eller høres. Dertil kommer, at lyd- og billedmæssige udtryk, der ikke er på ordform, spiller en stedse

større rolle som meddelelsesmidler. Tekstbegrebet må derfor udvides til at omfatte: skrevne og talte ordtekster, lyd, f.eks. i form af "lydbilleder", samt tegnede, fotograferede og filmede billedforløb. Hertil kommer forskellige kombinationer af ord, lyd og billede."

Når tekster opfattes som modersmålsundervisningens væsentligste genstandsområde, og når der med denne definition af tekstbegrebet er sket en udvidelse i retning af det uendelige, må det rejse spørgsmålet om hvilke forskydninger der sker i medindlæringen med hensyn til et "normalsprog". Hertil kommer at lærerens metodefrihed indbefatter et næsten frit materialevalg, og vi ser en forlagspraksis på skolebogsområdet som ligner et stormagasins vareudbud.

Det er min påstand at tidligere tiders standardiserede læsebogs-tekster og de stærkt placerede diktat- og genfortællingsanekdoter i væsentlig grad bidrog til etablering af en normopfattelse hos eleverne (og lærerne!). Disse teksttyper spiller i dag en langt mindre rolle som følge af bl.a. nogle af de forhold jeg har nævnt ovenfor.

Den vågne lærer i skolen søger måske så at løse sit dilemma ved at støtte sig til folkeskolens afgangsprøver i skriftlig fremstilling, som jo består af centralt stillede opgaver; men også her er der ringe hjælp at hente. Af de i alt 11 opgaver i 1983 antyder kun én en lidt nærmere defineret meddelelsessituation, nemlig den udvidede afgangsprøves opgave 4 med formuleringen "Vælg selv, hvem du vil skrive til." – i de øvrige er der en implicit modtager, og ifølge generens konventioner er det læreren.

Normalsprogsbegrebet er ganske godt behandlet i faglitteraturen; se fx. Niels Erik Wille: Begrebet "NORMALSPROG". En sprogfilosofisk analyse. i: Nydanske Studier og Almen kommunikationsteori. Akademisk Forlag. København 1970.

Men tilbage står stadig spørgsmålet: hvad gør læreren som sproglig vejleder?

– hvorfra henter han sine normalsprogsforestillinger? for de er jo åbenbart de afgørende.

Ett par pragmatisk bud på et normalsprog til skolebrug kunne være

– det sprog skolen skal lære eleverne, skal være som kartofler: det

skal kunne bruges til alt!

eller:

- skolen kan hente sine forestillinger om et nationalt normalsprog i massemediernes; massemediernes sprog er nemlig bestemt af at det skal kunne nå så mange mennesker som muligt. Så må man blot affinde sig med at normeringen bliver underlagt en markedsmechanisme i stedet for den politiske styring, som vel ikke er umulig i skolen.

Sprogforskningen burde på et tidspunkt kunne hjælpe læreren med at indkredse et normalsprogsbegreb som ikke kun er deskriptivt. Læreren er nemlig som sproglig vejleder normgivende, og det er ikke rimeligt at overlade sådan en normgivning ureflekteret enten til markedsmekanismer eller den enkelte lærers private forestillinger.

Vi ved jo ikke engang hvordan den enkeltes normalsprogsbegreb opstår: er det dannelse af en mellemproportional som en slags fiktion på grundlag af mødet med og brugen af mange slags tekster? – eller er det ved hjælp af en stadig genkommende sprogform?

Disse problemer kan skolen godt bruge hjælp fra sprogforskningen til at få løst.

Språkvård och språkvetenskap

Av Esko Koivusalo

I Finland har det inte på senare tid bedrivits någon forskning som skulle ha bidragit till vår kunskap om de lingvistiska grunder som språkvården borde bygga på. Temat har i varje fall inte blivit helt bortglömt. Auli Hakulinen skrev för ett par år sedan följande i tidskriften *Virittäjä*¹:

Språkvården i Finland bygger inte på någon explicit presenterad sociolingvistisk teori, utan den bedrivs på intuition, rentav så att utövaren inte alltid har specialiserat sig på vare sig strukturforskning eller sociolingvistik. Språknormeringens historia är relativt utforskad, likaså växelverkan mellan allmänheten och finska språkbyrån och modersmålsundervisningens ställning i den aktiva språkvården. I den mån språkvården i Finland kan anses lyckad, kan verksamheten av allt att döma ses som ett bevis på att tillämpningen av språkforskningen inte är vetenskap utan konst, såsom S. Pit Corder en gång har konstaterat.

Språkvårdarnas tid går åt till rådgivning, och genom att efterfrågan är så stor måste rådgivningen bedrivas varje dag, med eller utan sociolingvistisk eller annan teori. När det gäller aktuella språkliga problem måste vi kunna ge något slags rekommendationer. Det hjälper inte att säga att det saknas forskning på området. Om det finns ett behov av en sådan sociolingvistisk teori som språkvården kan bygga sina rekommendationer på, så är det universitetsforskarnas sak att utveckla den.

En annan forskare² uttalade sig kritiskt om förvaltningsrådsutredningen och menade att "diskursanalysen inskränker sig i stort sett till inledningen i långa satser och korta satser". Språkvårdar-

¹Auli Hakulinen: *Kielitiede ja äidinkielen opetus*. *Virittäjä* 1982, s. 240–243.

na skulle med glädje tillgodogöra sig de resultat som diskursanalysen kommer fram till, men det är fullständigt uteslutet att tänka sig att de själva skulle kunna bedriva sådan grundforskning. Språkvården är en tillämpande verksamhet, och den stöder sig gärna på forskningsresultat, men bara om det finns sådana resultat tillgängliga.

Språkvården betjänar direkt det praktiska livet: förvaltning och administration, marknadsföring, undervisning, massmedier osv. I själva verket tror jag att kritiken från forskarnas sida återspeglar forskarnas behov att få bli delaktiga i den samhällseliga motivering som språkvården tillerkänns. Språkvårdarna för sin del tror inte så förfärligt blint på forskningens allmakt och på behovet av just den forskning som lingvisterna efterlyser.

Forskarna själva har alltså en klar uppfattning om vilken forskning som behövs. I princip är situationen alltså väldigt förmånlig ur språkvårdens synvinkel sett. I den mån vi efterlyser mera forskning – och det gör vi naturligtvis – så är det inte bara fråga om önskemål från vår sida utan det hela ligger också i forskarnas intresse.

Men det finns några omständigheter som gör att samarbetet inte är så lätt. Jag skall här ta upp ett antal sådana i mitt tycke centrala svårigheter.

Först och främst är den akademiska forskningen i hög grad institutionaliserad: den formulerar sina forskningsuppgifter i enlighet med sina egna traditioner och vetenskapsideal. De praktiska språkbruksproblemen befinner sig oftast ganska fjärran från de ämnen som för tillfället är "inne" i den språkvetenskapliga forskningen. Den finska språkforskningen har under ett sekel dominerats av den ljudhistoriskt-dialektologiska skolan, som i hög grad har berikat vår kunskap om finskans utveckling och om de språkliga fenomen som uppstår i gränsområdena mellan olika språk och dialekter. Utgångspunkten för undersökningarna har vanligen varit antingen någon bestämd fonetisk eller morfologisk kategori eller ett visst dialektområde, och forskningen har i allmänhet resulterat i en noggrann deskriptiv framställning och olika alternativa förklaringar till fenomenens historiska utveckling.

²Kari Salosaari: Yhden miehen aivoriini. Virittäjä 1982, s. 94–97.

För det allra mesta har resultaten av dessa undersökningar inte som sådana kunnat tillämpas i språkvårdens normerande och rådgivande verksamhet. Trots detta har många av de forskare som representerat den tongivande skolan inom fennistiken på ett förtjänstfullt sätt deltagit i det aktiva språkvårdsarbetet, bl.a. som medlemmar av språknämnden och författare till språkliga handböcker. Men det har i allmänhet snarast varit fråga om ett biintresse, inte om systematisk tillämpning av forskningsresultat. Bara en obetydlig del av forskningen har varit problemorienterad, och det har inte förekommit någon medveten målsättning att utveckla sådana forskningsmetoder som skulle göra det möjligt att få fram underlag för styrning av språkbrukarnas val.

Med tanke på språkvårdens skriande behov av forskningsresultat till stöd för såväl normeringen som rådgivningen, vore den idealiska lösningen att det inrättades en särskild akademisk lärostol för sådan forskning som språkvården kan dra nytta av. Med tanke på hur viktigt det är för samhället – och närmast då för förvaltningen, massmedierna och marknadsföringen – att det finns ett normerat språk som fungerar smidigt, är det i själva verket rätt märkligt att forskningen på detta område inte har fått någon etablerad ställning i den akademiska forskningsorganisationen. I Sverige fördes det fram ett förslag om inrättande av en sådan lärostol på 1960-talet, men idén förverkligades aldrig. Målet var att få till stånd en forskningsenhet som skulle ha valt sina ämnen utgående från språkvårdens behov och villkor. Professuren skulle naturligtvis samtidigt ha stärkt språkvårdens allmänna status.

Det finns i dag sammanlagt cirka tjugo professurer och biträdande professurer i finska och besläktade språk vid universiteten i Finland. I och för sig borde det inte finnas några hinder för dessa professorer att inrikta forskningen på nuspråket, men de har å andra sidan inte heller någon direkt skyldighet att göra det, vid val av forskningsämnen råder det fullständig akademisk frihet. Enligt min mening borde därför språkvården i Finland verka för att åtminstone en av de akademiska lärostolarna skulle få sitt forskningsområde avgränsat till problem som gäller nuspråklig normering och offentligt språkbruk. En sådan inriktning skulle ha en styrande verkan på valet av forskningsämnen, och innehavaren av lärostolen i fråga skulle vara en välkommen expert på modernt

språkbruk i dagens komplicerade samhälle med dess olika språkliga problem.

Det är i och för sig förstäligt att forskningen producerar en hel del sådana resultat som inte kan tillämpas i det praktiska arbetet. En undersökning av variationen i språkbruket utmynnar sällan i en klart avgränsbar klassificering av de olika språkdragen, utan det är oftast fråga om ett kontinuum. Sådana resultat kan inte så lätt tillämpas t.ex. i språkundervisning eller i den fortbildning i språkanvändning som språkvården sysslar med.

Vissa svårigheter beror också på att språkvårdarna inte tillräckligt klart och koncist kan formulera sina problem på ett sådant sätt att de kan göras till föremål för målmedveten forskning. En bidragande orsak till detta är åtminstone i Finland att utbildningen är så ensidig. Sättet att tänka har varit fastlåst vid de banor som den akademiska forskningen hittills har följt. Jag tror emellertid att situationen kommer att förbättras i och med att den allmänna språkvetenskapen som ett slags metodutvecklande "paraplyvetenskap" får större utrymme i modermålsstuderandenas studieprogram.

Det som jag har framfört här skall inte förstås på det sättet att det inte skulle ha förekommit samarbete mellan språkvården och den språkvetenskapliga forskningen. En form av samverkan har varit att vi från språkvårdens sida har kunnat föreslå ämnen för olika lärdomsprov eller forskningsuppgifter som professorerna i finska har gett sina elever. Vid Helsingfors universitet har det bl.a. skrivits så kallade laudatursavhandlingar som har behandlat speciella drag i lagspråket och ett antal avhandlingar och uppsatser som hänförs till aktuella språkriktighetsfrågor, t.ex. om sammansatta verb med nomen som förled, typ *maskinskriva*. Också i övrigt har på senare tid allt fler uppsatser och avhandlingar vid universiteten berört nuspråkliga företeelser – inte minst för att de studerande själva oftast har visat ett större intresse för nuspråket än för historiskt inriktad dialektforskning.

Det är också skäl att nämna att den stärkta ställningen för allmän språkvetenskap bland de akademiska läroämnena i hög grad har varit till nytta för språkvården. En välkommen tyngdpunktsförskjutning är att syntaxen och textlingvistiken har intagit en central plats i språkforskningen. Som exempel kan jag nämna professor

Nils-Erik Enkvists textlingvistiska forskningsgrupp i Åbo på 1970-talet och den forskning som för finskans vidkommande bedrivs av bl.a. Auli Hakulinen, Fred Karlsson och Maria Vilkuna och för svenskans vidkommande av bl.a. Erik Andersson och Marketta Sundman vid Åbo Akademi. Det skulle nu gälla att omsätta deras forskningsresultat i praktiken så att språkvården kan ha en konkret nytta av dem.

Det är allt skäl att fortsätta samarbetet mellan språkvårdare och lingvister. Det finns fortfarande ett stort antal frågor som väntar på att bli utredda i den nuspråkliga forskningen.

Ett centralt forskningsområde i ett tvåspråkigt land som Finland är den kontrastiva grammatiken. Med tanke på de stora möjligheter som borde förefinnas är det förvånansvärt att såpass lite av verkligt lingvistiskt värde än så länge har kommit ut av den forskningen. Också tvåspråkighetsforskningen kom i gång rätt sent i Finland och har än så länge rört sig mera på det sociologiska än på det lingvistiska planet. Men det verkar som om intresset för kontrastiv grammatik och lingvistisk tvåspråkighetsforskning vore stigande, vilket är glädjande inte minst för den finlandssvenska och sverigefinska språkvården, med tanke på allt det översättningsarbete som utförs både i Finland och i Sverige.

Åtminstone vad finskan beträffar är lånordsforskningen ett viktigt område för språkvården. Inte minst anglicismerna i språket utgör ett aktuellt problem, som i Finland har varit föremål för ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt vid Jyväskylä universitet. Vi kommer i år att publicera en uppsats om ämnet i Kielikello, författad av professor Paavo Pulkkinen. Men frågan är långt ifrån uttömd med det, och det finns gott om rum för ytterligare forskning.

En utmaning till språkvården är att det spontana talspråket har fått en allt större andel i det offentliga språkbruket genom televisionens och radions förmedling. Vad är ett gott ledigt talspråk, vilka friheter bör accepteras, vad är det som ligger till grund för den utveckling som pågår? Dessa frågor är centrala för den språkvård som gäller etermediernas språk.

Principerna för språklig normering har behandlats relativt utförligt i finsk språkvetenskap. Däremot vet vi rätt lite om var de nya orden i verkligheten uppstår, var i samhället de faktiska normkällorna finns. Det vore synnerligen viktigt för språkvården att få

dessa frågor ordentligt utredda så att språkvårdarna, för att använda modern terminologi, kunde få ökad insyn och ökat medbestämmande när det gäller uppkomsten av nya ord och uttryck. Också resultatet från det medvetet bedrivna terminologiarbetet borde synas närmare. På det sättet kunde vi kanske få klarhet i vilka de praktiska orsakerna är till att överenskomna och i många fall rentav standardiserade termer och uttryck inte slår igenom.

Allt mer uppmärksamhet borde ägnas förhållandet mellan allmänspråket och fackspråken och den växelverkan som förekommer mellan dessa. Också fackspråken som språkliga maktmedel borde studeras närmare. Ett annat viktigt problemkomplex är den språkliga differentiering som föranleds av specialiseringen i samhället.

En viktig forskningsuppgift vore att undersöka varför det är så vanligt att man bryter mot vissa språknormer. Språkvårdarna i Finland måste dagligen rekommendera och motivera också sådana skriftspråksnormer som har slagits fast för årtionden eller rentav århundraden sedan. En genomgripande ändring av dessa normer är inte tänkbar, även om det i vissa fall finns objektiva skäl som talar för en förenkling av normerna. Det går nämligen inte för sig att med en gång revidera centrala drag i skriftspråkets struktur, utan att det leder till störningar i hela skriftspråkstraditionen. Men det är möjligt att också språkvården i en del fall är alltför konservativ. Vi håller kanske envetet fast vid våra rekommendationer därför att vi är rädda för att vår auktoritet och trovärdighet skall svikta om vi blir tvungna att ge avkall på det som vi någon gång med lärda argument har rekommenderat. Åtminstone i Finland tror jag detta kan vara fallet.

Slutligen vill jag nämna en typ av språkforskning som alltid kan vara till nytta för språkvården, och det är studiet av det faktiska språkbruket och de variationer som förekommer i det både i tal och i skrift, socialt, regionalt och stilistiskt. Som exempel kan nämnas ett projekt för talspråksforskning i Finland som genomfördes i flera olika universitet och som tog sikte på att undersöka förhållandet mellan dialektala och riksspråkliga drag i det vardagliga talspråket på respektive ort. Den forskningen borde vidare kompletteras med undersökningar av hur olika slags språkbruk fungerar i kommunikationen, vad folk upplever som svårförståeligt och

så vidare. Trots att mycket redan har gjorts på detta område tror jag att vi skulle ha nytta av ännu fler undersökningar.

I samarbetet mellan språkvårdare och språkforskare vore det önskvärt att språkforskarna satte sig in i den praktiska språkvården och dess problem. Det går i allmänhet lätt att tillämpa teorier på sådana språkliga fenomen som är vanliga och ofta återkommande. Men de frågor som riktas till språkvården gäller ofta marginella fall, undantag och helt nya frågeställningar. Därför är det kanske så att språkvården snarare är konst än vetenskap. Man måste kunna förutse vilka resultat forskningen skulle komma till om problemet i fråga någon gång blev föremål för forskning.

Språksamarbeid i Norden 1983–84

Av Ståle Løland

NORDISK SPRÅKSEKRETARIAT

Nordisk språksekretariat ble opprettet i 1978 som et samarbeidsorgan for språknemndene i Norden og andre organer som arbeider med språk- og terminologispørsmål. Sekretariatet er opprettet av Nordisk ministerråd og får sine midler bevilget over det nordiske kulturbudsjettet. Budsjettet for 1983 var på 647 000 norske kroner. Retningslinjene fastslår at sekretariatet skal arbeide for å bevare og styrke det språklige fellesskapet i Norden og for å fremme den nordiske språkforståelsen. (Se nærmere om organisasjon, arbeidsoppgaver o.l. i Språk i Norden 1977 og 1978.)

Informasjon og kontakt

Nordisk språksekretariat fungerer som en informasjonssentral for alle former for nordisk språksamarbeid. Interesserte kan få opplysninger om språk og språkforhold i Norden, om litteratur, ordbøker og forskningsprosjekter. Sekretariatet formidler kontakt mellom forskere, ordboksforfattere og andre som arbeider med språk, og hjelper til med å skaffe foredragsholdere til kurs, seminarer, konferanser o.l. For å utvide kontaktflaten arrangerer sekretariatet møter og konferanser der språkvitere og folk fra andre fag kommer sammen for å drøfte felles problemer. Sekretariatet gir også ut skrifter og forskningsrapporter.

De nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet

Nordisk ministerråd har gitt Språksekretariatet i oppdrag å arrangere tre symposier om de nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet sett på bakgrunn av samfunnsutviklingen. Det første symposiet i serien ble holdt på Sundvollen ca. 4 mil fra Oslo 16.–19. november 1983. Det deltok vel 20 språkforskere og samfunnsvitere

på symposiet, som hadde tittelen "Skolens og lese- og skriveferdighetens betydning for de nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet". Sekretariatet har gitt ut en rapport fra symposiet (se omtale s. 98).

Det neste symposiet i serien vil bli holdt 17.-20. september 1984 på Själö (utenfor Åbo), og vil konsentrere seg om behovet for og bruken av skrift innenfor 1800-tallets forvaltning, næringsliv og privatkommunikasjon – sett i forhold til de nordiske skriftspråkenes utvikling. Det siste symposiet vil bli holdt i Danmark høsten 1985, og vil behandle emnet "Ideologier og språkstyring sett i forhold til de nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet".

De nordiske språkenes utvikling etter 1945

7.-10. mai 1984 arrangerte Språksekretariatet en konferanse om de nordiske språkenes utvikling etter 1945. Konferansen så språkutviklingen i sammenheng med endringene i samfunnsforholdene: økt undervisningstilbud, utvidelse av offentlig virksomhet, massemedienes framvekst, spesialisering, internasjonalisering osv. De ca. 30 deltakerne på konferansen diskuterte også språkrøktens og språkplanleggingens ideologi og betydning for språkutviklingen. Det vil bli gitt ut en rapport fra konferansen i sekretariatets rapportserie.

Grannespråksseminar

Nordiska språk- og informationscentret i Helsingfors og Nordisk språksekretariat tar i fellesskap sikte på å arrangere tre samnordiske seminarer om grannespråksundervisning. Seminarene vil bli gjennomført på regional basis, slik at ett seminar legges til den nordlige delen av Norden (1984), ett til den midtre delen (1985) og ett til den sørlige delen (1986). Målet med seminarerne er å motivere lærerne for grannespråksundervisningen, blant annet ved å gi dem ideer til praktiske opplegg og veiledning om eksisterende hjelpemidler.

”Språkene i Norden”

I 1983 kom ”Språkene i Norden” ut som nummer 1 i Nordisk språksekretariats skriftserie med Bertil Molde og Allan Karker som redaktører. Boka er på 170 sider og gir den første samlede oversikten over alle språkene i Norden bortsett fra innvandrerspråkene: dansk, norsk, svensk, finlandssvensk, finsk, samisk, islandsk, færøysk og grønlandsk. På en populær måte presenterer skriftet de enkelte språks historie og karakteristiske trekk i dag. Skriftet innledes med en artikkel om språkforholdene i Norden og om de nordiske språkenes opphav, og avsluttes med en orientering om det nordiske språksamarbeidet. Artikkelen er skrevet på dansk, norsk og svensk, og bortsett fra artikkelen om grønlandsk er de alle skrevet av styremedlemmer i Nordisk språksekretariat. Skriftet henvender seg til alle som er interessert i språk og språkforhold i Norden. Sekretariatet håper at det vil være særlig nyttig i morsmåls- og grannespråksundervisningen ved universiteter, høyskoler og lærerskoler i Norden. Førsteopplaget er på 10 000 eksemplarer.

”Barn i Norden”

Med midler bevilget av Nordisk ministerråd har Språksekretariatet administrert og deltatt i arbeidet med en tekstsamling til grannespråksundervisningen for årstrinn 4–6 i grunnskolen – ”Barn i Norden”. Tekstsamlingen er redigert av en nordisk arbeidsgruppe. Manuskriptet er ferdig og vil etter planen bli gitt ut høsten 1984.

”Att förstå varandra i Norden”

Sammen med Nordiska språk- og informationscentret er Språksekretariatet i gang med å utarbeide et supplement til ”Att tala nordiskt”. Skriftet har fått arbeidstittelen ”Att förstå varandra i Norden”. Hensikten med skriftet er å forbedre kommunikasjonen og øke språkforståelsen ved nordiske konferanser, møter, kurs o.l. Skriftet skal være en praktisk håndbok for arrangører av nordiske sammenkomster, samtidig som det skal gi råd og støtte til alle som deltar i samarbeidet.

Språkdok

Våren 1982 gav Språksekretariatet ut rapporten *Språkdok 1981* som nummer 3 i sekretariatets rapportserie. Rapporten var resultatet av et prøveprosjekt som gikk ut på å dokumentere pågående forskning om samtlige språk i Norden bortsett fra innvandrerspråkene. Program og data fra prosjektet er lagret på magnetbånd ved Språkdata i Göteborg, slik at materialet kan oppdateres på en enkel måte. Med tanke på en eventuell videreføring av prosjektet sendte Språksekretariatet i 1983 et spørreskjema til de forskerne som hadde deltatt i prosjektet, for å få vite om de hadde hatt noen nytte av det. Om lag halvparten svarte, og de fleste (ca. 75 %) var positive. På grunnlag av dette har Språksekretariatet bestemt at prosjektet bør føres videre under forutsetning av at det blir bevilget nødvendige midler til det.

Grannespråksundervisningen i den videregående skolen

Nordisk ministerråd har bevilget 180 000 danske kroner til et prosjekt som skal kartlegge grannespråksundervisningen i den videregående skolen (gymnasieskolan), og eventuelt foreslå tiltak som kan styrke denne undervisningen. Språksekretariatet er representert i den arbeidsgruppen som er nedsatt, sammen med Nordiska språk- og informationscentret og Nordspråk (morsmåslærerorganisasjonenes nordiske samarbeidsorgan). Arbeidsgruppen skal blant annet vurdere eksisterende læreplaner, grunn- og videreutdanning av lærere, pedagogisk utviklingsarbeid og utvikling av lærermidler til grannespråksundervisningen. Arbeidet kom i gang våren 1984.

Uttalelser

Ifølge sine retningslinjer kan Nordisk språksekretariat "avge yttrandena och rekommendationer till myndigheter, organisationer, företag, m. fl. samt till enskilda personer". I 1983 skrev sekretariatet til Nordisk ministerråd om islandske navn i nordiske skrifter og om bruken av Å/å og Aa/aa i danske stedsnavn. Sekretariatet uttalte seg også til Nordisk ministerråd om faren for inndraging av nordiske lektorstillinger ved universitetene i Norden som følge av

den økonomiske krisen. Til slutt i uttalelsen heter det:

”Nordisk språksekretariat mener det er på høy tid å vurdere hvordan undervisningen i og studiet av nordiske språk kan sikres på universitetsnivå i de enkelte landene. Sekretariatet vil derfor henstille til Nordisk ministerråd å ta opp denne saken som er så viktig for kulturfellesskapet og språkforståelsen i Norden. I denne forbindelse bør Ministerrådet vurdere muligheten for å få opprettet en nordisk kulturavtale på området. En slik avtale kunne sikre et minstemål av stillingsnormeringer, uavhengig av studenttall og øvrige konjunkturer.”

Ordbøker

Språksekretariatet uttaler seg også om forskjellige ordboksprosjekter i forbindelse med søknader til Nordisk kulturfond. I 1983 uttalte sekretariatet seg om to prosjekter: Ivar Orkland og Frederik Raastad: *Islandsk-norsk ordbok* og Mirja Azeem: *Dansk-finsk ordbog*. Sekretariatet deltok også i 1983 i arbeidet med *Nordisk forvaltningsordbok* og *Nordisk skoleterminologi* (se omtale s. 101), som begge kom ut i løpet av året.

Ordboksarkiv

Språksekretariatet har utarbeidet et emnesortert kortarkiv over ordbøker som er kommet ut i Norden etter 1955. Arkivet er satt opp på grunnlag av de alfabetiske listene over ordbøker i publikasjonene ”Nordiske språkspørsmål” (1955–67) og ”Språk i Norden” (årlige publikasjoner fra 1970). Ved utgangen av 1983 inneholdt arkivet vel 2000 kort. Ved hjelp av arkivet kan en få oversikt over eksisterende en- eller flerspråklige allmennordbøker eller ordbøker innenfor et bestemt fagområde. Sekretariatet håper at arkivet på denne måten vil være nyttig for ordboksforfattere, terminologer, oversettere, forleggere, studenter, lærere og andre.

Den nordiske nyordsundersøkelsen

De nordiske språknemndene har i mange år registrert nye ord og uttrykk som er blitt brukt i massemedier, faglitteratur o.l. Dette

arbeidet danner et viktig grunnlag for nemndenes og Språksekretariatets språklige rådgiving. Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland gav i 1980 ut en liste over finske nyord etter 1963. I 1982 gav Norsk språkråd ut "Nyord i norsk" med et utvalg av ord som er kommet til i perioden 1945–75. Dette var ledd i et nordisk samarbeidsprosjekt, og tilsvarende ordbøker vil bli gitt ut av Dansk Sprognævn og Svenska språknämnden. Når disse bøkene er kommet, vil det videre nyordsarbeidet bli drøftet på nordisk basis.

Språksørsmål

Sammen med de nasjonale språnemndene tar Nordisk språksekretariat opp forskjellige språksørsmål med sikte på å komme fram til fellesnordiske anbefalinger. Ofte dreier det seg om å finne dekkende ord for nye begreper. I 1983 foreslo sekretariatet for eksempel "lesepen" som betegnelse for det penneformede redskapet for prisavlesing som blir brukt ved datastyrte kasseapparater. For de engelske uttrykkene "after market", "feature-journalistikk" og "brainstorming" har sekretariatet anbefalt avløserordene "ettermarked", "bakgrunnsjournalistikk" og "idéklekking".

Det 30. nordiske språkmøtet

ble holdt på Villa Maritime i Marstrand 13.–15. september 1983. Det deltok 37 representanter for språknemndene og Nordisk språksekretariat og en gjest fra Nordiska språk- og informationscentret. Hovedemnet for møtet var "Vad önskar språkvården av språkforskningen?" De fleste av innleggene er publisert i dette nummeret av Språk i Norden. Dessuten vedtok møtet å tilrå overfor språknemndene i Danmark, Norge og Sverige å endre skrivemåten av en del fremmedord med sikte på å komme fram til størst mulig nordisk samsvar.

Handlingsprogram for bedre språkforståelse i Norden

En av Språksekretariatets første oppgaver var å utarbeide et utkast til et handlingsprogram for bedre språkforståelse i Norden. Etter at utkastet var blitt bearbeidet av Nordisk kultursekretariat, ble

det lagt fram for Nordisk ministerråd, som sluttet seg til det i februar 1981. Programmet inneholder en rekke forslag til tiltak, bl.a. styrking av grannespråksundervisningen, videreutdanning av lærere, produksjon av nye læremidler, utvikling av metodiske opplegg og økt forskningsinnsats. Flere steder blir det framhevet at Nordisk språksekretariat bør innta en sentral plass i gjennomføringen av programmet, og at sekretariatet bør få økte midler til dette. På grunn av den vanskelige økonomiske situasjonen har sekretariatet likevel ikke fått reelle økninger på budsjettene for de siste årene. Men i det nordiske kulturbudsjettet for 1985 har Språksekretariatet fått en ny stilling som førstekonsulent og dessuten økte prosjektmidler. Dette vil gjøre det mulig for sekretariatet å utvide og intensivere sin virksomhet, særlig når det gjelder grannespråksforskning og grannespråksundervisning.

DE ENKELTE NEMNDENE

Språklig rådgiving

Alle språknemndene har det som en av sine hovedoppgaver å svare på språkspørsmål fra enkeltpersoner, organisasjoner, offentlige kontorer og andre. Denne delen av virksomheten har økt betydelig de siste årene og tar mye av tiden til de ansatte i de forskjellige sekretariatene. I 1983 svarte for eksempel Dansk Sprognævn og Svenska språknämnden hver på ca. 8 000 spørsmål, de fleste over telefon. Finska språkbyrået hadde i 1983 ca. 12 600 telefonsamtaler om språkspørsmål, og Svenska språkbyrået i Finland ca. 4 700.

Språknemndene gir også språklig veiledning gjennom sine meldingsblad og andre publikasjoner som de gir ut (se omtale s. 97-100). Representanter for Svenska språknämnden deltar regelmessig i radioprogrammer som tar opp språkspørsmål.

I 1983 innledet Svenska språkbyrået et samarbeid med Finlands rundradio, som har gjort det mulig for byrået å ansette en person som blir betalt av radioen (60 % arbeidstid). Den nye medarbeideren skal følge språket i radio og fjernsyn, skrive språkbrev, arrangere kurs, holde kontakt med redaksjonene osv.

Ordboks- og terminologiarbeid

De fleste nemndene gjennomgår terminologilister, standardforslag o.l., og uttaler seg både om termer og definisjoner. Arbeidet foregår i nær kontakt med standardiseringsorganisasjonene og terminologiorganene i de enkelte landene.

Svenska språknämnden gransker manuskriptet til en svensk-finsk ordbok, som begynte å komme ut våren 1982, til "Svensk ordbok", som utarbeides ved Institutionen för språkvetenskaplig databehandling i Göteborg, og til den ellefte utgaven av Svenska Akademiens ordliste. Nemnda arbeider også videre med en svensk uttaleordbok og en norsk-svensk ordbok. Det siste er et samarbeidsprosjekt med Norsk språkråd.

Svenska språkbyrån i Finland tok i 1982 på nytt opp arbeidet med en svensk uttaleordliste med særlig vekt på den finlands-svenske uttalen. Finska språkbyrån fortsetter granskningen av manuskriptet til den Stora svensk-finska ordboken. Byrået arbeider også med en finsk grunnordbok.

Dansk Sprognævn står for utgivelsen av den autoriserte "Ret-skrivningsordbok", og er i gang med en omfattende revisjon av den siste utgaven fra 1955. Etter planen skal den nye utgaven være ferdigredigert i 1984.

Norsk språkråd driver et omfattende terminologiarbeid, blant annet innenfor fagområdene biologi, fysikk, kjemi, elektronikk, datafag og oljevirkosomhet. Sammen med Rådet for teknisk terminologi arrangerte Norsk språkråd 27. oktober 1983 en konferanse om språk og språkproblemer i oljebransjen og bransjer som samarbeider med den. Etter konferansen ble det nedsatt en arbeidsgruppe med representanter for myndighetene, oljemiljøer, Norsk språkråd og Rådet for teknisk terminologi. Gruppen skal blant annet kartlegge viktige arbeidsområder for språkrøkt innenfor petroleumssektoren og peke på tiltak som kan forbedre situasjonen. Sammen med Leksikografisk institutt ved Universitetet i Oslo arbeider Norsk språkråd med to håndordbøker, en for bokmål og en for nynorsk. Etter planen skal de være ferdige i 1984.

Kursvirksomhet o.l.

Språknemndene i Sverige og Finland holder en rekke kurs for

offentlige tjenestemenn, journalister, forlagsfolk, lærere, oversettere og andre. I Finland har kursvirksomheten blitt ytterligere utvidet etter at Forskningscentralen fikk mulighet til å ta betaling for slike tjenester. Den 19. november 1983 arrangerte Íslensk málnefnd en konferanse for medlemmer av terminologiske utvalg, leksikografer og andre.

Myndighetenes språk

Språknemndene engasjerer seg også på andre måter i arbeidet med å bedre myndighetenes språk. Dansk Sprognævn har for eksempel nær kontakt med danske oversettere ved EFs institusjoner i Bruxelles og Luxembourg. Nemnda samarbeider også med Danmarks Forvaltningshøjskole. Svenska språknämnden har deltatt i prosjektet "Språket i de kommunala protokollen", satt i gang av Justitieombudsmannen. (Se omtale av skriftet "JO om de kommunala protokollen" s. 142.) Norsk språkråd har på nytt tatt opp tanken om en egen konsulenttjeneste for praktisk språkbruk i staten. De fleste nemndene gransker dessuten språket i publikasjoner o.l. som myndighetene gir ut.

Uttalelser

Språknemndene uttaler seg til myndighetene og andre om saker av språklig interesse. I 1983 uttalte Svenska språknämnden seg for eksempel om en statlig utredning om "ortnamnsvård". Norsk språkråd uttalte seg blant annet om norskfaget i grunnskolen, om målbruk i statlig informasjonstilfang, om Norges offentlige utredninger NOU 1983:6 Stadnamn og om en rekke saker som angår jamstillingen mellom bokmål og nynorsk i skolen og i offentlig tjeneste.

Andre arbeidsoppgaver

Dette viser at Norsk språkråd har språkpolitiske oppgaver i tillegg til de rent språkfaglige. Rådet skiller seg også fra de andre nemndene ved at det gjennomgår skolens lærebøker språklig. I 1983 hadde rådet således 349 lærebøker til språklig gransking.

Dansk Sprognævn legger mer arbeid i å samle inn ordmateriale fra aviser, tidsskrifter, faglitteratur osv. enn de andre nemndene. I 1983 økte ord- og sitatsamlingen med ca. 13 000 sedler, slik at den ved årsskiftet 1983/84 var på ca. 655 000 sedler.

Svenska språknämnden deltar sammen med Svenska Akademien, Tekniska nomenklaturcentralen, Standardiseringskommissionen og språkeksperterne i Statsrådsberedningen i samarbeidsorganet "Språkvårdsgruppen".

Nordspråk 1983

Af Sigurð ur Svavarsson

Nordspråk repræsenterer modersmålslærerforeningerne i alle de nordiske lande samt de lærerforeninger som arbejder med nordiske sprog som fremmedsprog i Finland, på Færøerne og Island.

Nordspråk har arrangeret og afholdt sommerkurser for sine medlemmer fra året 1977, først i Sverige, siden i Norge, Island, Finland og Danmark. Sommeren 1983 blev ringen sluttet med et kursus i Tórshavn på Færøerne. Deltagerantallet på dette kursus, der havde titlen "Føroyar – mál og mentan", var ca. ét hundrede fra alle de nordiske lande. Kurset, der forløb på bedste måde, var både lærerigt og underholdende.

Nu er de af Nordspråk arrangerede sommerkurser blevet anerkendte som faste poster på Nordisk kultursekretariats kursusbudget, og denne økonomiske støtte er meget værdifuld for Nordspråks kursusvirksomhed, idet den blandt andet gør en langtidsplanlægning mulig.

Med kurset i Tórshavn blev den første runde afsluttet i Nordspråks kursusvirksomhed. På de kurser som indtil nu har været afholdt, er der hovedsagelig blevet formidlet oplysninger om de enkelte nordiske landes nationale særpræg, sprog og kultur. Fra og med det næste sommerkursus i Sverige, der vil blive afholdt dage 24.-29. juni 1984, vil hovedvægten blive lagt på metodiske, didaktiske og faglige problemstillinger, og nu hvor der er sikret et fast årligt tilskud bliver det muligt at sikre en indholdsmæssig kontinuitet. Det faste kursustilskud betyder en opbakning af både modersmåls- og nabosprogsundervisningen i Norden. Desuden håber vi det i fremtiden vil være muligt at sende rapporter fra kurserne til alle nordiske modersmåls- og nabosproglærere, for eksempel gennem deres fagpædagogiske tidsskrifter.

Nordisk Ministerråd bevilgede i 1982 penge til kortlægning af det gymnasiale stadie. En arbejdskonference blev afholdt på

Schæffergården, Danmark, 11.-13. april 1983, og hertil havde Nordspråk udarbejdet forslag om videreuddannelse af lærere og produktion af læremidler. I konferencen deltog der repræsentanter for de nordiske landes undervisningsmyndigheder, for nordiske institutioner og for Nordspråk. Arbejdskonferencen vedtog et forslag om sammensætning af en arbejdsgruppe, som skulle fortsætte arbejdet, og et forslag om mandat til arbejdsgruppen.

Mandatets ordlyd er følgende:

”Gruppens opgave er til styrkelse af nabosprogenes stilling i undervisningen på det gymnasiale stadie, såvel de teoretiske som de erhvervsforberedende linier, at udrede behovet for

- ændringer af læreplaner (tilsv.) og øvrige centralt udarbejdede vejledninger, anvisninger eller lignende, herunder hvad der retter sig mod lærergrunduddannelsen
- videreuddannelse af lærerne
- pædagogisk udviklingsarbejde
- foranstaltninger på læremiddelområdet

og på den baggrund fremlægge forslag for de nordiske samarbejdsorganer, herunder om en hensigtsmæssig arbejdsfordeling, lokalt, nationalt og nordisk.”

Arbejdsgruppen består af fire repræsentanter fra Nordspråk, to repræsenterer undervisning af nordiske sprog som del af modersmålsundervisningen og to repræsenterer undervisning af nordiske sprog som fremmedsprog. I arbejdsgruppen sidder der desuden to repræsentanter for de nordiske institutioner på dette område, det vil sige en fra Nordiska språk- och informationscentret i Helsingfors og en fra Nordisk Sprogsekretariat i Oslo.

På et møde i Nordisk Ministerråd 13. juni 1983 vedtog de nordiske kultur- og undervisningsministre at bevilge 180 000 danske kroner til dette projekt. Arbejdsgruppen holdt sit første møde 2.11. 1983. Det forventes at arbejdsgruppen holder ca. 5 to-dages møder. I hvert land skulle der dannes en referencegruppe, som støtte for arbejdsgruppen.

Dette projekt, er et af de mest omfattende som Nordspråk har deltageret i. Der hersker ingen tvivl om, at arbejdet kan være frugtbar, idet selve arbejdsprocessen er et forum for udveksling af erfaringer om gældende undervisningspraksis og en kanal for kom-

munikation mellem de instanser, der beskæftiger sig med nabo-
sprogundervisning.

Ny språklitteratur

PUBLIKASJONER FRA SPRÅKNEMNDENE

Dansk Sprognævn: Årsberetning 1982 med 33 sider spørgsmål og svar. Gyldendal, København 1983. 48 s.

I denne årsberetning er bl.a. nævnets udtalelse om *Å* eller *Aa* i danske stednavne optrykt.

Forkortelser. Vejledning udgivet af Dansk Sprognævn. 2. oplag. Gyldendal, København 1984. 95 s.

Bogen er et genoptryk af *Forkortelser. Vejledning* udgivet af Dansk Sprognævn. Gyldendal, København 1975. Dog er der foretaget nogle få ændringer i forhold til 1. oplag.

Fréttabréf Íslenskrar málnefndar, den islandske språknemndas informasjonsskrift, kom ut med to nummer i 1983. Begge numrene inneholder artikler om den dårlige behandlingen av islandske personnavn i offisielle nordiske skrifter. Det første nummeret har dessuten en artikkel om datateknikkens mangelfulle "printouts", en islandsk oversettelse av Nordisk språksekretariats instruksjon og en rapport fra et nordisk forskerkurs om fagspråk og terminologi. Det andre nummeret inneholder blant annet bokomtaler, en rapport fra det nordiske språkmøtet i Marstrand 1983 og tilrådingar av nye ord.

Íslensk málnefnd: Tölvuorðasafn. Hið íslenska bókmenntafélag. Reykjavík 1983. 70 s.

Dette er en dataordbok med islandsk-engelsk og engelsk-islandsk ordliste. Den omfatter vel 700 begreper med over 1000 betegnelser på engelsk og knapt 1 000 islandske termer. *Tölvuorðasafn* er den første islandske dataordboka. Det er også den første islandske ordboka som er framstilt ved hjelp av datateknikk fra

første til siste fase i arbeidet. Ordboka er det første nummeret i en planlagt skriftserie, "Rit Íslenskrar málnefndar". Arbeidet har vært utført av den islandske dataforeningens terminologiutvalg (Orðanefnd Skýrslutæknifélags Íslands). Málnefndin har også deltatt i arbeidet.

Kielikello, Finska språkbyråns informationskrift, har liksom tidligere utgivits med två nummer. Bland de många språkfrågor som behandlas i det första numret kan nämnas de finska benämningarna på de olika varianterna av norska, i fråga om vilka artikel-författaren Olli Nuutinen stannar för följande rekommendation, till vilken även finska språknämnden har anslutit sig: bokmål – kirjanorja, nynorsk – uusnorja, samnorsk – yhteisnorja, riksmål – valtakunnankieli, landsmål – maankieli.

Kielikello 2/1983 är ett extratjockt nummer på över 60 sidor som helt ägnas språkliga frågor i samband med matvaror och matlagning. I olika artiklar behandlas allmänna ordproblem i samband med bl.a. maträtter och matlagning, finska namn på mer eller mindre exotiska grönsaker och frukter samt namn på ostar och kryddor. Registret i slutet av numret omfattar inemot ettusen ord.

Nordisk språksekretariats rapporter 4: De nordiske skriftspråkernes utvikling på 1800-tallet. Oslo 1984. 256 s.

Rapporten inneholder de forberedte innleggene fra et symposium om "Skolens og lese- og skriveferdighetens betydning for de nordiske skriftspråkernes utvikling på 1800-tallet", bl.a. *Ingrid Markussen*: "Skolens tilbud og krav i læse- og skriveindlæringen i 1800-tallet", *Rauno Luttinen*: "Läs- och skrivkunnigheten i Finland före folkskolväsendet", *Kjell Ivar Vannebo*: "Faktisk skriveferdighet i det norske 1800-tallssamfunnet", *Vibeke Sandersen*: "Om den faktiske skriveferdighed i Danmark i det 19. århundrede", *Frans Gregersen*: "Skriftsprogenes formelle udvikling på baggrund af øget læse- og skriveferdighed og udvidet produktion af læsestof", *Olaf Øyslebø*: "Noen hovedtrekk i norsk stilutvikling på 1800-tallet", *Allan Karker*: "Om stilen i den masselæste litteratur på dansk i 1800-årene". Interesserte kan få rapporten ved å henvende seg til Nordisk språksekretariat.

Norsk språkråd. Årsmelding 1983. Årsmeldingen gir en oversikt over Norsk språkråds virksomhet i 1983 og inneholder lov og vedtekter for rådet.

Serien *Skrifter utgivna av Svenska språknämnden:*

Nr 72 *Lars Alfvegren, Vi gingo och vi gick.* Från pluralis till singularis i verbböjningen. 1984. (Anmäls på s. 138.)

Språkbruk, den finlandssvenska språkvårdens informationsblad, gavs ut med två nummer 1983. Ur innehållet i nr 1 kan nämnas Tuuli Forsgrens debattartikel "För vilken läsekrets översätts finsk skönlitteratur till svenska?", Lars Granlunds presentation av Statsrådets translatorsbyrå, Peter Nordqvists presentation av Centralen för teknisk terminologi och det nya statsrådsbeslutet om finska och svenska parallellnamn på vissa enspråkiga orter. Nummer två domineras av en artikel av Birger Liljestrand där författaren redogör för sin undersökning av språket i finlandssvenska tidningar och de avvikelser som förekommer i jämförelse med sverige-svenskt tidningsspråk.

Språknytt, meldingsblad for Norsk språkråd, kom i 1983 som vanlig med fire nummer. Bladet inneholder informasjon om arbeidet i Språkrådet, artikler om språkspørsmål, omtale av norske og nordiske språkmøter og bokomtaler. Det har også en spørrespalte og en spalte med nyord. Språknytt blir sendt til alle skoler, universiteter, offentlige biblioteker, aviser og Norsk rikskringkasting, kommune-, fylkes- og statskontorer. Det har også mange private abonnenter. Opplaget var i 1983 på 16000 eksemplarer. Av artiklene i 1983 kan vi nevne: nr. 1 *Einar Lundeby*: "Norsk språkråd og fagspråkene", *Kjell Venås*: "Normering av nynorsk talemål", nr. 2: *Aagot Landfald*: "Norske avløserord", nr. 3: *Finn-Erik Vinje*: "Språklig rådgiving i NRK", *Jostein Stokkeland*: "Retting pr. rundskriv", nr. 4 er et temanummer om språket i oljevirksohmheten.

Språkvård, Svenska språknämndens tidskrift, har som tidligere utgitts med fyra nummer. Ur innehållet kan nämnas följande artiklar. Nr 1: Bokförlagen och språket – en konferens. *Bertil Molde*,

Boksvenska; *Lars Grahn*, Uppgiften är att ta fram genier ur omöjliga manus; *Gösta Åberg*, Vad gör redaktörerna?; *Torkel Stålmarch*, Några ord till en ung förlagsredaktör – ifall det finns någon; *Kjell Peterson*, Vad kostar det att ha ett gott språk i böcker? Vad kostar den redaktionella bearbetningen?; *Caj Lundgren*, En kritiker om bokspråket; *Hans Krook*, Vardagsspråk, litterärt språk och fackspråk; *Sölve Ohlander*, "Förslag typ löntagarfonder" – om ett nytt språkbruk i dagens svenska. Nr 2: *Clas Nordström*, Metod i obegripligheten – lagspråket igen; *Bengt Sigurd*, Om jätte-, kalas- och andra förstärkningsord; *Anna Orrling Welander*, Präle, svartrock, himlalots – om slang för yrken; *Sigurd Fries*, Ordbildning i stor skala. Ett förslag till nya svampnamn. Nr 3: *Olle Josephson*, Varför svåra ord är svåra; *Viveca Adelswärd*, Vinspråket – en studie i rött och vitt; Språket i norsk radio och TV; *Alvar Ellegård*, Det omedvetna motståndet mot tjugohundratalet. Nr 4: *Claes-Christian Elert*, Får man tala med regional färgning i dagens Sverige?; *Karl-Hampus Dahlstedt*, Ortnamnsvård och annan språkvård; *Ulla Clausén*, Språkvård och främmande ord; *Bertil Molde*, Finska lånord i svenskan.

NORDISKE PUBLIKASJONER

Audhumla. Nordisk kulturtidsskrift. Nr. 4, 1983. Utgitt av Nordisk Ministerråd, Sekretariatet for nordisk kulturelt samarbejde.

Temanummer om språkene i Norden. I artikkelen "Ett mångspråkigt område" beskriver *Pirkko Ruotsalainen* den nordiske språkforståelsen sett fra finsk synsvinkel. *Erik Bagerstam* gir en personlig framstilling av det finske språkets stilling i Norden med særlig vekt på det han kaller språkstriden i Sverige. *Gunnar Hoydal* skriver om færøysk språk, *Eyvindur Eriksson* om islandsk og *John Gustavsen* om samisk. *SL*

Finskan som språk i Norden. Utgitt av Nordiska språk- och informationscentret, Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, Föreningarna Nordens Förbund og Nordisk språksekretariat 1983. 323 s.

Skriftet inneholder hovedinnleggene fra en konferanse på Hanaholmen kulturcentrum 28.-30. januar 1983. Konferansen behandlet spørsmål om det finske språkets stilling i Norden som morsmål og fremmedspråk. Fra et språklig synspunkt er særlig Sulo Huovinens artikkel om "Finskan och dess släktspråk" interessant. *SL*

Nordisk skolterminologi. Nordisk Ministerråd, København 1983. 320 s.

De seneste tidernas omfattende förändringar inom skolområdet i Norden har fört med sig en mängd nya begrepp och termer. Då samtidigt det nordiska samarbetet också på detta område har blivit allt livligare, har det länge funnits behov av en ordlista som tar upp skoltermer från de olika nordiska länderna och redogör för deras motsvarigheter i det övriga Norden. En sådan ordlista har nu utarbetats vid Sekretariatet för nordiskt kulturellt samarbete och getts ut på Nordiska ministerrådets förlag.

Ordlistan omfattar drygt 1500 termer på svenska, danska, finska, isländska, norska och engelska. I många fall anges också särskilda finlandssvenska och sverigefinska termer när dessa på grund av olikheter i skolsystemen skiljer sig från de rikssvenska och "riksfinska". Som exempel kan nämnas det svenska *rektorsområde* som

i Finland motsvaras av *skoldistrikt*, på finska *koulupiiri*, medan det på finska i Sverige kallas *rehtorinalue*.

Med tanke på att skolsystemen i de olika länderna skiljer sig så mycket från varandra är det naturligtvis omöjligt att ge direkta översättningar av de förekommande termerna på alla språken i fråga. I många fall har man fått ty sig till förklaringar eller ungefärliga motsvarigheter, som när det danska *ungdomsskole* återges med "kommunal, frivillig deltidsskola för 14–18-åringar" i motsats till det svenska *ungdomsskola* som är en sammanfattande benämning på grundskolan och gymnasieskolan. Medan det normalt är de svenska orden som är uppslagsord återfinns alltså i detta fall det danska *ungdomsskole* som eget uppslagsord. I andra fall förekommer det emellertid att två olika begrepp felaktigt har förts upp under samma uppslagsord bara för att själva termerna motsvarar varandra. Under det svenska *folkskola* (preciserat som "tidigare skoleform, ersatt av grundskolan") finner man sålunda D *folkeskole* med förklaringen "den kommunale skole for børn i den undervisningspligtige alder, som omfatter en frivillig børnehaveklasse, den 9-årige grundskole og et frivilligt 10.-klasse-år" – alltså något helt annat än den svenska folkskolan. Exemplet visar hur svårt det har varit att reda ut den härva av delvis motsvarande, delvis helt olikartade termer och begrepp som förekommer i den nordiska skolvärlden.

I princip upptar ordlistan bara sådana begrepp som är aktuella i dagens skola. *Studentexamen* och *ordningsbetyg* betecknas sålunda som finlandssvenska termer, eftersom de inte förekommer i dagens svenska skola. Förfarandet är i vissa avseenden lätt diskutabelt, eftersom sådana begrepp och ord inte i och för sig är utdöda i Sverige utan väl kan förekomma t.ex. i den skolpolitiska debatten.

Den egentliga ordlistan (uppslagsdel + register för de andra språken än svenska) följs av en bilagedel med översikter över bl.a. utbildningsadministration, skol- och dagvårdssystem, skolämnen och betygsskalor samt lärarbefattningar i de olika nordiska länderna. MR

Nordisk tidsskrift for fagspråk og terminologi. 1. årgang.
Nr. 1 og 2 1983

Tidsskriftet blir gitt ut av Nordterm, som er de nordiske terminologisentralens samarbeidsorgan. De to første numrene inneholder blant annet disse artiklene: nr. 1: *Heribert Picht*: "Det nordiske terminologiarbejde, *Finn-Erik Vinje*: "Fagspråk i et tospråklig land, Norge", *Einar Selander*: "Språkvård ur terminologins synvinkel"; nr. 2: *Henrik Selsøe Sørensen*: "Fagsprog – et forsøg på en pragmatisk-kommunikativ karakteristik", *Ove Oskarsson*: "Fackspråk – skiftande språk för fackfolk", *Peter af Trampe*: "Fackspråk och språkpedagogik", *Bernhard Christiansen*: "Norsk språk og petroleumsvirksomheten i Nordstjøen". *SL*

Nordterm 83. Utgitt av Tekniska nomenklaturcentralen. 72 s. Skriftet inneholder foredrag fra seminaret "Datorstøtt terminologiarbeite" 3.–5. mai 1983 og rapporten fra Nordterm-møtet 5.–6. mai 1983. Nordterm er navnet på de nordiske terminologisentralenes samarbeidsorgan, som møtes annethvert år. *SL*

NORNA-rapporter 25. *Navne i Norden. Oversigt over nordiske navneinstitutioner og navnesamlinger*. Redigeret af Vibeke Dalberg og Bent Jørgensen. NORNA-förlaget, Uppsala, 1983. 224 s.

Bindet, som er udsendt af Nordisk Samarbejdskomité for Navneforskning, er en oversigt over samtlige nordiske institutioner med navneforskning som hoved- eller delformål. I hver artikkel som indgår i oversigten, behandles bl.a. den pågældende institutions historie og samlinger af forskellig art. Et stikordsregister bag i bogen hjælper læseren til at få et overblik over hvilke institutioner der ejer hvilke særksamlinger, fx samlinger med dyrenavne. *EB*

Personnamnsterminologi. Red. Göran Hallberg, Stig Isaksson, Bengt Pamp. Nornas åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. Skrifter utgivna av Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, 1983. 207 s.

Denna internordiska symposierapport innehåller sammandrag av sexton föredrag med efterföljande diskussioner om terminologifrågor inom personnamnsforskningens område. Här behandlas termer och deras definitioner, bruksområden, lämplighet m.m., ofta med hänsyn till samnordiska förhållanden. *CG*

Scandinavian Public Library Quarterly. No. 2, 1983. Utgitt av The Scandinavian State Directors of Public Libraries.

Temanummer om det kulturelle samarbeidet i Norden. I artikkelen "Language and Identity in Scandinavia" kommer *Erik Hansen* blant annet inn på fenomenet "semi-communication" og beskriver samarbeidet mellom språknemndene i Norden. *SL*

Studia anthroponymica Scandinavica. Tidsskrift för nordisk personnamnsforskning nr. 1, 1983. Lundequistska Bokhandeln Uppsala. 152 s.

Det første nummeret av dette nye nordiske tidsskriftet inneholder disse artiklene: *Gillian Fellows-Jensen*: Anthroponymical specifics in place-names in -bý in the British Isles, *Torben Kisbye*: Oscar, Orla, Ossian, Selma, Malvina, Minona. Spor i dansk navneskik fra Ossiandigtningen og den svenske indvandring, *Reinert Kvillerud*: Vanligare skrift- och uttalsenliga förnamn i svenskan. Ett försök till lexikalisering, *Eva Villarsen Meldgaard*: Moderne dansk personnavneskik – fornavne, mellemnavne, slægtsnavne, *Roland Otterbjørk*: faruki, kurR och ublubR. Namnproblem i sörmländska runinskrifter, *Ola Stemshaug*: Landnáma som personnamnkjelde, *Ritva Valtavuo-Pfeifer*: Namnbruk i Kristinestad 1724–1855. Populära flicknamn. Dessuten er det en rekke bokomtaler. *SL*

DANMARK

Af *Else Bojsen (EB)* og *Carol Henriksen (CH)*

ARK. Sproginstitutternes Arbejdspapirer. Handelshøjskolen i København.

I denne serie af arbejdsrapporter, skrevet af ansatte ved sprog-institutterne ved Handelshøjskolen i København, er der i 1983 udsendt følgende seks numre:

Tekstlingvistik: Teorier og analyser. ARK 16, hæfte 1: Teorier (98 s.) og hæfte 2: Analyser (135 s.) Hæfte 1 indeholder en redegørelse for forskellige tekstlingvistiske teorier og metoder samt overvejelser om disses videnskabelige validitet. Hæfte 2 er resultatet af forsøg på at anvende disse teorier i praksis for derigennem at undersøge deres hensigtsmæssighed. De valgte tekster ligger inden for fagområderne jura, teknik og økonomi.

Eva Harboe og Sven-Olaf Poulsen: Hovedtendenser vedrørende tempus- og modusbrugen i danske og tyske domme i 1. instans. ARK 17. 62 s.

Lise-Lotte Hjulmand: Tema/Rema-begreberne med særligt henblik på Prager-skolen, "Den tyske Skole" og Halliday. Forskningshistorie, referat af udvalgt litteratur og bibliografi. ARK 18. 192 s.

Anette Villemoes: En oversættelsesstrategi dansk-spansk for verbalhelheder i teknisk sprog. ARK 19. 156 s.

Lena Flugger, Per Anker Jensen, Anne Zoëga: 3 studier i tolkning. Hæftets tre artikler har titlerne: Simultantolkning: En note om fejltypologier og om muligheden for at få indsigt i mentale processer. (s. 7-25); Hvor går det galt? (s. 25-39); Om typologier inden for tolkning og deres anvendelse i tolkeuddannelser (s. 39-65). ARK 20. 65 s. *EB*

Brüel, Sven og Niels Åge Nielsen: *Gyldendals Fremmeordbog.* 9. udgave. Gyldendal, København 1983. 624 s.

Efter Sven Brüels død i 1981 har Niels Åge Nielsen fået overdraget det fortsatte arbejde med at redigere Gyldendals Fremmedordbog. Ordbogen er derved til den 9. udgave blevet udvidet med ca. 100 sider. *EB.*

Danske Folkemål. 25. bind. C.A. Reitzels Forlag, København 1983. 80 s.

Bindet indeholder bl.a. *Inger Ejsskjær*: Suffikset -laden i danske dialekter (s. 15–73) og *Marie Bjerrum*: Peter Skautrup 21/1 1896–5/8 1982 (s. 75–80). *EB*

Danske og Norske Lov i 300 år. Festskrift i anledning af 300-året for udstedelsen af Christian V's Danske Lov. Redigeret af Ditlev Tamm. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 1983. 722 s.

Blandt de mange bidrag til dette pragtfestskrift findes *Allan Karker*: Sproget i Danske Lov (20 s.), et forsøg på at afprøve gyldigheden af Peter Skautrups udtalelse om Danske Lov: ”De ældre lovtexter kan være næsten ordret optaget i loven . . . men overalt har en behændig og normaliserende redaktion forstået at give teksten et virkeligt enhedspræg”. Allan Karker bringer en oversigt over ortografien, morfologien, syntaksen, periodebygningen og ordvalg i Danske Lov betragtet ud fra nutidens synspunkt og konkluderer med en kort placering af sproget i loven i forhold til samtidens dansk. *CH*

Danske Studier 1983. Udgivet af Iver Kjær og Flemming Lundgreen-Nielsen under medvirken af Niels Houkjær. Akademisk Forlag, København [1983]. 176 s.

Hovedartiklen i dette bind er *Marianne Alenius*: Seneca-oversætteren Birgitte Thott – Et fagligt portræt (43 s.). Forfatteren beskæftiger sig med oversætteren Birgitte Thott (1600-tallet), der som kulturformidler arbejdede for at åbne den udenlandske verden for danskerne og som selvstændig kulturskaber via sine bevistde tekstvalg og sikre præstationer arbejdede med at få danskerne i tale på dansk. Artiklen omhandler Seneca-oversættelsen fra 1658 samt Birgitte Thotts biografi og faglige miljø, herunder hendes kontakt med lærde kvinder i Danmark og intellektuelle kredse i udlandet. Til sidst bringer Marianne Alenius en fortegnelse over Birgitte Thotts trykte og utrykte værker med angivelse af bestillingssignaturer fra de respektive biblioteker ved hver indførsel.

Bindet indeholder også *Niels Kofoed*: Myten og det mytiske hos Søren Kierkegaard (13 s.), *Hanne Regnar*: En hidtil oversat kilde

til den danske rimkrønike (16 s.) og *Erik Hansen: Det Pleonastiske At* (20 s.). I den sidstnævnte artikel beskrives brugen af *at* efter konjunktionen i bisætninger (fx "Jeg kommer, hvis at jeg får tid.") både historisk og fra en sprogrigtighedssynsvinkel.

Dette nummer indeholder også enkelte mindre bidrag og en række anmeldelser, bl.a. *Jørgen Fafner: Tanke og tale – Den retoriske Tradition i Vesteuropa* (1982) anmeldt af Niels Haastrup.
CH

Dansk i Æteren. Sproget i Radio og tv. Udgivet af Modersmål-Selskabet. SK-Forlag, Randerup 1983. 59 s.

Denne publikation, der er den tredje debatbog i Modersmål-Selskabets serie "Hvor går dansk hen?", indeholder en række artikler til belysning af den sproglige påvirkning der udøves gennem radio og fjernsyn.

Hæftet indeholder bl.a. *Peter Jerndorff-Jessen: Eksempler på forkert formuleret, galt udtalt, misvisende og absurd dansk i TV og Radio* (11 s.), en katalog over udtalefejl (fx flade a'er), grammatiske fejl (fx "Dem, der får understøttelse, kan . . ."), forkert brug af metaforer, forskruet sprog, sammenblandede udtryk, pleonasmer, klicheer og vulgært sprog brugt i Danmarks Radio, som ifølge forfatteren skulle være vort modersmåls kyndige og aktive vogter, men i virkeligheden i sørgelig grad er med til at fremme sprogets forsimpling og forfald.

Jan Lindhardt: TV-sprog (7 s.) omhandler kravene til et godt sprog i TV, og *Lone Rørbech: Mundtlighed og forståelse – om skrift og tale i ærmediernes nyhedsoplæsning* (7 s.) beskæftiger sig med pausering, tryk og intonation i den mundtlige nyhedsformidling.

I samme bind findes *Michael Blædel: Det døde sprog i TV* (5 s.), *Thyge Stenstrup: Sprog og stemmer i æteren – en idealforestilling om Radioavisen* (7 s.), *Gerda Thastum Leffers: Radio og TV har fået en skolemesterrolle – hvad kan der gøres for at ændre på det?* (4 s.) og *Poul Høst-Madsen: Sprogbrug i BBC og Voice of America* (8 s.). *CH*

Det levende Ord. Modersmål-Selskabets årbog 1983. C.A. Reitzels Forlag A/S, København. 1983. 133 s.

I anledning af Grundtvigåret 1983 har Modersmål-Selskabet bedt en række mennesker om at kommentere begrebet "Det levende Ord" ud fra forskellige synsvinkler.

Blandt bidragene kan nævnes *Gustav Albeck*: Det levende Ord (19 s.), en indkredsning af begrebet ved hjælp af kildeundersøgelser, og *Elsa Gress*: Det levende ords muligheder i massemedierne (11 s.). CH

Forum for Kvindeforskning. 1. årgang, nr. 3. Temanummer om Kvinder og Sprog. Redigeret af Jette Drastrup, Karen Glente og Nynne Koch. Emmeline, Roskilde 1981. 46 s.

Hæftet indeholder 4 korte artikler om kvinder og sprog skrevet af kvindelige sprogforskere og kvindeforskere samt et par anmeldelser, en digtanalyse og et debatoplæg. Blandt artiklerne kan man fremhæve *Una Canger*: Økaribisk. Betydningen af modersmål og faders mål (5 s.) om kønsbundne sprogformer i sort karibisk, et fænomen der også interesserede Otto Jespersen, og *Bente Liebst*: Kvindens tale og autoritetstro (7 s.), der bringer en historisk orienteret oversigt over forskellige syn på kvindesprog spændende fra antikkens Crassus til vor tids Robin Lakoff, Bengt Loman og Else Ryen. Sidstnævntes nu klassiske antologi, *Språk og kjønn* (1976), bliver anmeldt af Mette Kunøe (5 s.), der i forsættelse af selve anmeldelsen også giver en ajourførende litteraturoversigt med korte omtaler af nyere bøger og artikler om sprog og køn, specielt inden for de nordiske lande. CH

Gradenwitz, Mogens: *Tekstlære*. Akademisk Forlag, København 1983. 320 s.

Den foreliggende bog er en ændret udgave af forfatterens tidligere bog, *Dansk Tekstlære* (Gyldendal 1977), omtalt i *Sprog i Norden* 1978, s. 60. Bogen er tænkt som en lærebog i faget dansk, hovedsageligt beregnet til læreruddannelsen. Indledningsvis bringer forfatteren en oversigt over fagets problemverden og en skitse til en tekstbeskrivelsesmetode. Dernæst præsenteres et analysesystem, der begynder med de mest elementære tekstegenskaber (skrift, lyd, ord) og efterhånden inddrager mere komplicerede strukturer (syntaks, semantik, stilistik, tema). Analysemetoden illustreres ved eksemplariske analyser af enkelte tekster.

Læsning af nabosprog og spørgsmålet om et muligt samarbejde mellem danskfaget og fremmedsprogenes grammatikundervisning bliver også berørt i et kort afsnit. Forfatteren kommer også ind på områder som talesproget, talehandlinger, sprogtilegnelse hos børn og sprog og socialgruppe. Bogen slutter med en alfabetisk liste over fagudtryk. CH

Hansen, Erik og Jørn Lund: Sæt Tryk På – Syntaktisk Tryk i Dansk. Danmarks Lærerhøjskoles Forskningsserie 6. Lærerforeningernes materialeudvalg, København. 1983. 105 s.

Bogen beskriver fordelingen af syntaktisk tryk i moderne dansk ved hjælp af en række regler. Fremstillingen er indrettet således at den bl.a. skulle være tilgængelig for interesserede lærere i dansk som fremmedsprog. Disponeringen følger den klassiske inddeling af ordene i ordklasser, bl.a. fordi medlemmerne af en given ordklasse ikke optræder tilfældigt fordelt på ledfunktioner i sætningen men typisk varetager bestemte opgaver af syntaktisk art og fordi ord der kan optræde i forskellige sætningsfunktioner, trykmæssigt ofte opfører sig på samme måde overalt. De forskellige typer af tryk, som fx leksikalsk tryk, syntaktisk tryk, idiomatisk tryk, relieftryk, modsætningstryk og emfatisk tryk, bliver inddraget i beskrivelsen. Redegørelsen slutter med en liste over stikord og forklaringer og med litteraturhenvisninger. CH

Humaniora 5, 1981–82. Udvalgte forskningsprojekter støttet af Statens Humanistiske Forskningsråd 1981–82. Forskningssekretariatet, København 1983. 244 s.

Humaniora 5 indeholder ligesom de tidligere bind redegørelser i populær form fra forskere som har fået støtte til deres projekter fra Statens Humanistiske Forskningsråd. Af rapporterne er der især grund til at nævne følgende:

Michael Fortescue: Det vestgrønlandske sprog. (Om en beskrivelse af vestgrønlandsk syntaks og morfologi).

Jørgen Fafner: Om genrejsningen af et humanistisk grundfag. (Om studiet af retorik).

Ole Togeby: Mål og midler i modersmålsundervisningen. (Om det svar Institut for Nordisk Filologi ved Københavns Universitet gav det Centrale Uddannelsesråd (CUR)).

Bente Maegaard og Hanne Ruus: Hyppighedsundersøgelser i moderne dansk.

Humaniora 5 indeholder desuden et emneregister til Humaniora 1-5. *EB.*

Jysk Ordbog. Trykmanuskript til afsnittet *B – Bartholomæitø* og til kortbilag. Udgivet af Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning, Aarhus Universitet, 1982. Distr.: Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning, Aarhus Universitet, Niels Juelsgade 84, DK-Århus N. 109 A4-s. + 39 A4-s.

Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning har udsendt trykmanuskriptet til afsnittet *B – Bartholomæitø* i *Jysk Ordbog* som en prøve på hvorledes ordbogen vil komme til at fremtræde i en mere brugervenlig form i forhold til det hidtil udgivne (se omtalerne i *Sprog i Norden* 1980, s. 140 og 1975, s. 94). Detailreglerne for redaktionen er blevet justeret på en række punkter, hvorved omfanget af ordbogen skulle blive begrænset til knap halvdelen af det hidtil planlagte, samtidig med at ordbogens artikler ved en mere overskuelig udformning skulle kunne læses forholdsvis ubesværet af ikke-filologer. Ud over de kort over et ords udbredelses-, udtale- og/eller betydningsforhold der bringes i tilknytning til den pågældende artikel, skal ordbogen indeholde et særligt afsnit med kortbilag. Et foreløbigt trykmanuskript til denne kortsamling er udsendt samtidig med trykmanuskriptet til ordbogens afsnit *B – Bartholomæitø*. Med denne præsentation af *Jysk Ordbogs* fornyede skikkelse har ordbogens redaktion ønsket at vække interesse for projektet. I tider med dårlige vilkår for arbejdet med videnskabelige ordbøger kan udspillet fra *Jysk Ordbog* måske tjene som inspiration for andre ordbogsprojekter til overvejelser om den mest hensigtsmæssige publikationsform. *EB*

Jørgensen, Bent: Dansk Stednavneleksikon. Jylland, sydlige del. Fyn med omliggende øer. Gyldendal, København 1983. 156 s.

Hermed foreligger tredje og sidste bind af denne populært anlagte alfabetiske indføring i danske stednavne. Leksikonet omfatter navnene på de fleste landsbyer og på alle større byer, købstæder m.v. og tillige navne på de fleste herregårde og slotte samt på større naturlokaliteter og farvande. Desuden er der tematiske artikler

om fx efterled og afledningsendelser, indrettet efter stednavneforholdene på de i bindet omhandlede steder. De to første er omtalt i *Sprog i Norden* 1983, s. 123. *EB*

Kisbye, Torben: Vikingerne i England – sproglige spor. Akademisk Forlag, København 1982. 145 s.

Forfatteren søger med bogen at give en samlet fremstilling af de nordiske sprogs påvirkning af engelsk. Til formålet inddrages forskningsresultater fra en række fag: historie, germansk sprogvidenskab, person- og stednavneforskning, numismatik, retshistorie, runologi osv. Bogen former sig som en kritisk gennemgang af de forskellige vidnesbyrd om vikingernes position og indflydelse i England, og forfatteren gør sig til talsmand for at den vigtigste forudsætning for at vikingernes sprog har kunnet efterlade sig stærke sproglige spor der rækker helt ind i moderne engelsk sprogs grammatik, må ses i sprogenes indbyrdes forståelighed i vikingetiden, kombineret med at et betragteligt antal mere almindelige nordisktalende mennesker sandsynligvis er indvandret i ly af erobringshærenes bosættelser. Måske har der ligefrem på et vist tidspunkt eksisteret et anglo-nordisk blandingssprog. *EB*

Kruse-Blinkenberg, Lars: Dansk Bibelsprog 1740–1842. Skrifter udgivet af Københavns Universitets Institut for Religionshistorie 6. C.A. Reitzels Forlag, København 1982. 155 s.

Afhandlingen knytter sig til forfatterens tidligere religionshistoriske arbejder om dansk bibelsprog ("Sproget i midten". Nogle bidrag til beskrivelsen af oplysningstidens danske bibelsprog, Velsigne og velsignelse – et bidrag til dansk betydningslære og senest Dansk Bibelsprog 1716–1740, omtalt i *Sprog i Norden* 1978, s. 61 f.). Udgaver af Det nye Testamente som bygger på Resens oversættelse fra 1607 (til forskel fra de bibler og udgaver af Det nye Testamente som bygger på Christian den Tredjes Bibel 1550) bliver undersøgt med henblik på det forfatteren betegner som "formændringer". I tillæg til udgaveundersøgelserne beskæftiger forfatteren sig med varierende skrivemåder for ordet "vejr" (*veir, vær* m.v.) og med skrivemåden uden -d- i præteritumsformen af *kunne, skulle* og *ville*. *CH*

Kursiv. Meddelelser fra Dansk lærerforening. 20. årgang, hæfte 4. Dansk lærerforening, Skov, Varde 1982. 80 s.

Hæftet indeholder bl.a. *Kurt-Elith Gadegård Kristensen*: Den strukturelle semanalyse (12 s.), der gør rede for semanalysens anvendelse i forbindelse med tekstfortolkning, og *May Schack*: Om metode og subjektivitet i forbindelse med tekstlæsning og undervisning – eller hvordan dansk lærere stikker blå i øjnene på sig selv (6 s.). *CH*

Kursiv. Meddelelser fra Dansk lærerforening. 21. årgang, hæfte 1. Dansk lærerforening, Skov, Varde 1983. 96 s.

Af interesse i dette nummer kan nævnes *Magda Nyberg*: Om Jøl og Pangel i Vendsyssel (2 s.), en indgående kritik af Asger Jensen og Dorthe Rud Michaelsens artikel om "Jøl og Pangel" i *Kursiv* 3/1982 (nævnt i *Sprog i Norden* 1983), og *P.M. Mitchell*: Dansk sprog blandt sojabønnerne – et tilbageblik (3 s.), om undervisning i dansk ved et amerikansk universitet. *CH*

Kursiv. Meddelelser fra Dansk lærerforening. 21. årgang, hæfte 2. Dansk lærerforening, Skov, Varde 1983. 96 s.

Hovedartiklen i dette hæfte er *Ole Togeby*: Hvis man havde tid – Om metoder i stileretning (25 s.). Forfatteren forsøger at etablere en tekstlingvistisk terminologi som læreren kan bruge i forbindelse med stileretning. Terminologien udspringer af en teori i hvilken tekstens funktionalitet står i centrum. Ifølge forfatterens funktionsmodel, der bygger på Habermas' "Hvad er universalpragmatik?", bør en funktionel tekst være et vederhæftigt udtryk for afsenderens intentioner og holdninger, et sandt udsagn om sagen, en relevant meddelelse til modtageren og et korrekt brug af sprogsystemet. Ved hjælp af en analyseprocedure viser forfatteren hvorledes man kan diagnosticere funktionaliteten i en tekst, bl.a. ved at fremanalysere dispositionen og tekstens samlende punkt.

Af yderligere interesse i dette nummer er *Mogens Gradenwitz*: Kasseroller, uhyrer og sommerfugle – Om omgang med grafiske modeller (14 s.), en diskussion af nogle meget anvendte modellers logiske egenskaber, udtalte forudsætninger og holdningsbærende træk. Forfatterens overvejelser munder ud i nogle teser om den rette konstruktion af grafiske modeller. *CH*

Kursiv. Meddelelser fra Dansklærerforeningen. 21. årgang, hæfte 3. Dansklærerforeningen, Skov, Varde 1983. 88 s.

Dette nummer indeholder bl.a. *Eckhard Bodenstein*: Grundtvig tog fejl – et sprogpolitisk debatoplæg (5 s.), der argumenterer imod sprogrensning som noget principielt reaktionært og for en offensiv, i stedet for restriktiv, sprogpolitik. Hæftets øvrige bidrag handler om lyrik. *CH*

Lomholt, Jørgen: Le Danois Contemporain. Akademisk Forlag, København 1982. 264 s.

Bogen er en lærebog i moderne dansk sprog for fransktalende. Den rummer to hoveddele, en fonetisk og en grammatisk. I en vis udstrækning hviler gennemgangen på et kontrastivt grundlag mellem dansk og fransk, og som et yderligere udtryk for denne hensigt er bogen forsynet med to appendikser: en liste over "falske venner" for dansk-fransk, for dansk-tysk og for dansk-engelsk, og en liste over svære danske ord. Bagest i bogen er der desuden lister over de ord der citeres i henholdsvis fonetikdelen og grammatikdelen. *EB*

Løb, Henrik: Bogstavet r – det største stoveproblem. En undersøgelse af stavefejl hos folkeskolens ældste elever – med særligt henblik på fejl, der vedrører bogstavet r. Danmarks Pædagogiske Institut 1982. Distr.: Danmarks Pædagogiske Institut, Hermodsgade 28, DK-2200 København N. 146 A4-s.

I denne undersøgelse arbejder forfatteren "ud fra en opfattelse af, at det stærkeste princip bag dansk ortografi er og bliver udtalen, og at enhver skrivendes stavning ikke kan bedømmes uafhængigt af udtalen". Undersøgelsen indgår som den femte rapport i rækken af analyser af folkeskolens afgangsprøve i 1978, jf. *Sprog i Norden* 1980, s. 143. *EB*

Møller, Bent: Møde med Skrankesproget – og testamente til en flink fyr. Dafolo Forlag, Frederikshavn 1983. 71 s.

I denne lille bog bringer forfatteren, der er ansat som sprogkonsulent ved Statens Informationstjenste, et billede af kancellisproget i Danmark, bl.a. som det kom til udtryk i de skrivelser han skulle rydde op i efter sin kones mormors død. Fremstillingen, der

også giver forslag til mere forståelige omskrivninger, er lagt humoristisk an i en ekstremt populær form. CH

Mål & Mæle. 9. årgang, nr. 1–3. Redigeret af Erik Hansen og Ole Tøgeby. Jul. Gjellerups Boghandel, København 1983.

Nr. 1 indeholder bl.a. *Vibeke Sandersen*: Skolestile og skriftsprogsnormen (9 s.), en undersøgelse af dialekttalende skoleelevers skriftsprog med særlig henblik på afvigelser fra rigssprogsnormen, og *Ole Tøgeby*: Nudansk Ordbog (7 s.), en kritisk anmeldelse, der gør opmærksom på at nudansk ikke er hvad det har været, og at en ordbog om nudansk ikke kan indrettes efter hvorledes videnskaben så ud for 100 år siden.

Af særlig interesse i nr. 2 er diskussionen omkring normstabilitet og sproglig variation mellem *Tore Kristiansen*: Stabil norm – fornuft eller dogme? (8 s.) og *Erik Hansen*: Normal stabilitet. Svar til Tore Kristiansen (3 s.), samt en artikel om forholdet mellem sprog og neurofysiologi, *Lars Henriksen*: Se Til Højre, Se Til Venstre (4 s.).

Fra nr. 3 kan fremhæves *Stig Toftgaard Andersen*: Jeg er på trapperne (10 s.), en mangesidig belysning af idiomer, og *Erik Hansen*: De overflødige pleonasmer (5 s.), en redegørelse for forskellige typer af sproglig "dobbelt konfekt" set fra en sprogrigtighedssynsvinkel – det overflødige er ikke nødvendigvis dårligt sprog, det skal bare være "accepteret i den anerkendte variant af dansk man plejer at kalde rigsmålsnormen".

Fælles for alle tre numre er den faste sprogbrevkasse Sprogligheder (ca. 4 s. i hvert). CH

NyS 13. Nydanske Studier & Almen Kommunikationsteori. Redigeret af John Edelsgaard Andersen og Lars Heltoft. Akademisk Forlag, København 1983. 110 s.

Dette nummer indeholder to større artikler samt en række anmeldelser.

Af særlig interesse blandt anmeldelserne kan nævnes *Erik Hansen*: Skrift, stavning og retstavning (1981), og den danske oversættelse af *Ulf Teleman*: Språkrätt, Ret og rimeligt (1981); begge anmeldt af Frans Gregersen, samt *Henning V. Jensen* og *Ole Tøgeby*: Brug sproget (1981) og *Lis Levinsen* og *Eva Uhrskov*: Ind og

ud af sproget (1981), anmeldt af Birthe-Louise Bugge og Peter Harder i fælleskab.

Den første artikel, *Mogens Pahuus*: Fænomenologisk sprogfilosofi (29 s.), bringer en introduktion til dele af den sprogfilosofiske tænkning hos den tyske filosof Hans Lipps († 1941), bl.a. som den kommer til udtryk gennem hans elev K.E. Løgstrup. I tilknytning til denne artikel har Mogens Pahuus oversat et kort stykke fra Lipps' *Die menschliche Natur* under titlen *Hans Lipps*: Sproget som organon (5 s.).

Den anden artikel, *Thore Pettersson*: Fria adverbial – Divertimento con introduzione (34 s.), former sig som en diskussion af forskellige mulige løsninger på det problem at et frit adverbial i svensk (og i dansk) i visse kontekster kan stå foran et fast adverbial i indholdsfeltet, medens dette er umuligt i andre tilfælde. Man kan fx sige "Han har lidt længe af hovedpine" men næppe "Han har lidt igår af hovedpine". Selve artiklen er skrevet på svensk (med svenske eksempler) med en kort indledning på dansk. *CH*

ROLIG-papir. Nr. 28. Roskilde Universitetscenter, Lingvistgruppen. 1983. Distr.: ROLIG, Roskilde Universitetscenter, hus 21.2, Postboks 260, DK-4000 Roskilde. 77 s.

Dette nummer i den fortsatte serie af arbejdsrapporter udsendt af lingvistgruppen ved RUC bærer titlen *Cultilingualism – papers in cultural and communicative (in)competence* og indeholder tre artikler af Robert Phillipson og Tove Skutnabb-Kangas, *Robert Phillipson*: Good learning strategies in foreign and second language learning – the case of English in Denmark (16 s.), *Tove Skutnabb-Kangas*: All children in the Nordic countries should be bilingual – why aren't they? (27 s.) og *Robert Phillipson og Tove Skutnabb-Kangas*: Intercommunicative and intercultural competence (35 s.). Med begrebet "cultilingualism" foreslår forfatterne muligheden for en integreret teori omfattende både de kulturelle og de sproglige komponenter i sprogindlæringen. De to førstnævnte artikler baserer sig på forfatternes foredrag ved The Second International Conference on Minority Languages, som Nordisk Sprogsekretariat arrangerede i Åbo juni 1983. *CH*

SAML. Skrifter om Anvendt og Matematisk Lingvistik. Nr. 10. Redigeret af Bente Maegaard og Henning Spang-Hanssen. Udgivet af Københavns Universitets Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik. København 1983. 162 A4-s. Distr.: SAML, Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik, Njalsgade 96, DK-2300 København S.

Af særlig interesse i det foreliggende nummer er følgende artikler:

Ole Ravnholt: Sprog og erfaring. En diskussion af tre teorier om den sproglige udvikling (33 s.). I artiklen forsøger forfatteren at bidrage, på basis af erfaringer fra et projekt om "Sproglig udvikling og erfaringsdannelse i børnehaven", til udviklingen af en teori om den sproglige udvikling, der ikke ensidigt sætter denne i forhold til kognitionen, men også til andre sider af barnets udvikling, primært den affektive og sociale udvikling. De tre teoretiske retninger som forsøget bygger på er Alfred Lorenzers kritiske socialisationsteori, Jerome Bruners diskussion inden for den kognitive psykologi af barnets overgang fra den førsproglige kommunikation til det tidlige sprog og Jenny Cook-Gumperz' teser omkring sprogets normative og sociale aspekter. Artiklen slutter med en fyldig bibliografi.

Henning Spang-Hanssen: Fagsprog og almensprog (16 s.). Artiklen er i alt væsentlig identisk med et foredrag holdt for tilhørere med forskellig faglig baggrund og knytter sig bl.a. til forfatterens bidrag om "Kommunikation og fagsprog" i Sprog i Norden 1983.

De øvrige artikler er *Kirsten Larsen:* Pigerne er der ingen problemer med – nogle overvejelser og resultater fra Projekt "Piger og drenge i skolen" (22 s.), *Jesper Hermann:* Nogle overvejelser om den ny informationsteknologi og sprog (6 s.), *Torkil Clesen:* Emnesøgning i online alderen. Multi-dimensional klassifikation med kvantitative facetter (18 s.) og *Jens Erlandsen:* En introduktion til parsing og parseren GESA (57 s.). Bindet slutter med en indholdsfortegnelse for samtlige tidligere publicerede numre af SAML. CH

Sandersen, Vibeke: Skolestile og skriftsprogsnormen. En undersøgelse af udvalgte stile fra 9. klasse og 4. klasse. Danmarks Lærerhøjskole, København 1983. 112 A4-s. Distr.: Danmarks Lærerhøjskole, Institut for dansk sprog og litteratur, Emdrupvej 54, DK-2400 København NV.

Den foreliggende undersøgelse bygger videre på resultaterne af et forskningsprojekt der beskæftiger sig med dialektens status i skolesproget hos elever i Hirtshals Kommune, en undersøgelse gennemført af medarbejdere ved Danmarks Lærerhøjskoles Institut for dansk sprog og litteratur, Aalborg Universitetscenter og Institut for Dansk Dialektforskning ved Københavns Universitet. Se iøvrigt Jørn Lunds omtale af Hirtshalsprojektet i nærværende bind, s. 28–33.

Formålet med Vibeke Sandersens undersøgelse er dels at kortlægge afvigelser fra en temmelig strikte og konservativ skriftsprogsgnorm, dels at forsøge at afgøre om visse afvigelser kunne antages at have deres baggrund i dialekten på stedet eller i jysk i almindelighed. Fejltyperne bliver analyseret og klassificeret ud fra et nuanceret beskrivelsesapparat og derefter samlet i større overordnede kategorier som stavning, bøjning og syntaks. Resultaterne gengives i en registrant med efterfølgende kommentar. Afvigelsernes mulige dialektale proveniens bliver undersøgt ved hjælp af kontrolgrupper fra København, og resultaterne bliver kategoriseret i tre grupper, ”måske. sikre og mulige” dialektræk, igen ud fra et nuanceret beskrivelsesapparat (fx fejlårsag i jysk apokope, dialektale bøjningsendelser o. lign.).

En redegørelse for de vigtigste resultater af Vibeke Sandersens undersøgelse findes i populær form i *Mål & Mæle*, 9. årgang, nr. 1, 1983. *CH*

Skolen og dialekten. Redigeret af Hirtshals Kommune, Elisabeth Hansen og Jørn Lund. Dafolo Forlag, Frederikshavn 1983. 69 s.

Hæftet består af populære præsentationer af en række delprojekter udført i Hirtshals Kommune i et samarbejde mellem forskere, pædagoger og kommunalpolitikere. Se iøvrigt Jørn Lunds omtale af Hirtshalsprojektet i nærværende bind, s. 28–33.

Af særlig interesse er *Jørn Lund*: Dialekten viger, men egnspræget består (4 s.), et forsøg på at fastslå hvor langt udviklingen er nået med hensyn til dialektens overraskende stærke tilbage-
trængning i skolen, *Magda Nyberg* og *Mogens Baumann Larsen*: Elevsproget (5 s.), en undersøgelse af børnenes egen oplevelse af den sproglige variation der findes i området, og *Lene Møller*: Udtale og læseudvikling (9 s.), et forsøg på at besvare spørgsmålet om

der er særlige hensyn læreren skal tage når hun skal lære et barn der ikke har en rigsmålsnær udtale, at læse, og om det dialekttalende barn har større vanskeligheder at overvinde end dets rigsmålstalende sidekammerat. *CH*

Skolen, Samfundet og Dialekten. Redigeret af Elisabeth Hansen og Jørn Lund. Dafolo Forlag, Frederikshavn. 1983. 367 s.

Denne bog, der indeholder 11 afhandlinger om elevers, læreres og forældres sprog og sprogsyn, belyst ud fra undersøgelser af forholdet mellem skole og dialekt i Hirtshals Kommune, bringer hovedresultaterne fra Hirtshalsprojektet (Se Jørn Lunds omtale af projektet i nærværende bind, s. 00–00).

I et forord gør Ole Albæk og Jørn Lund rede for undersøgelsens baggrund og forløb, og dernæst præsenteres kommunens forskellige skoler. Af særlig interesse blandt artiklerne er *Magda Nyberg* og *Mogens Baumann Larsen*: Elevernes opfattelse af eget sprog (44 s.), der ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser forsøger at få et indtryk af hvorledes den sproglige virkelighed tager sig ud oplevet gennem elevernes egen vurdering af deres situation. Forfatterne gør bl. a. rede for hvilke forskelle der er på svar fra piger og drenge, yngre og ældre elever og fra by- og landskoler.

Blandt bogens øvrige bidrag kan nævnes *Vibeke Sandersen*: Skriftsprog og dialekt (40 s.), en undersøgelse af afgivelser fra skriftsprogsnormen og mulige årsager i vendelbomål eller jysk for visse af disse afvigelser, *Lene Møller*: Udtale og læseudvikling (40 s.), et forsøg på at besvare spørgsmålet om hvordan læseindlæringen er påvirket af et dialektpræg hos begynderlærerne, og *Jørn Lund*: Dix – et middel til måling af regional variation (23 s.), et forsøg på at skabe et overblik over Hirtshalselevernes sprog i skolen med særligt henblik på graden af udtalemæssigt lokalpræg bl. a. ved hjælp af en målemetode der registrerer forekomsten af bestemte udvalgte dialekttræk. *CH*

SOM. Sprog og Mennesker. Udgivet af Institut for Lingvistik, Aarhus Universitet.

SOM er en ret ny publikationsserie om sprog i forskellige kulturelle sammenhænge. Af de hidtil udsendte numre er der grund til at nævne:

Henrik Holmboe (red.): Nordisk forskersymposium om data-
matunderstøttet leksiografi, august 1982. SOM 3, 1983. 156 s.
Nummeret indeholder de forberedte indlæg fra symposiet, de fles-
te affattet på engelsk.

Ingeborg Andersen og Henrik Holmboe: Konkordans over de
danske runeindskrifter. Transskription. SOM 5, 1983. 234 s. *EB*

SPRINT. Sproginstitutternes Tidsskrift. 1983, nr. 1-2. Udgivet af
Handelshøjskolen i København. Hvert nummer er på 52 s. Distr.:
SPRINT, Handelshøjskolen i København, Fabrikvej 7, DK-2000
København F.

Tidsskriftet bringer fortsat et bredt udvalg af artikler om frem-
med sproglige og dansksproglige spørgsmål. Af indholdet i de to
numre kan nævnes *Dorrit Faber:* Kollo-hva'-for-noget? om be-
grebet kollokation og dets betydning for oversættelsesarbejde (nr.
2) og *Lars Henriksen:* Sprogets krop om ændringer i fordelingen
af hoved- og bitryk (nr. 2). *EB*

Sprog & Samfund. Nyt fra Modersmål-Selskabet. 1. årgang, nr.
1-3. Redigeret af Niels Alsted. Møns Bogtrykkeri, Stege 1983.

Med disse små hæfter (hvert nr. fylder 12 s.) har Danmarks
Modersmål-Selskabet fået et medlemsblad, og derved endnu en
mulighed for at gøre sin indflydelse på den sproglige udvikling i
Danmark gældende. Bladet indeholder små artikler, korte an-
meldelser og oplysninger vedrørende selskabets virke i alminde-
lighed.

Hovedbidraget i nr. 1 er *Arne J. Hermann:* Faget dansk skal
styrkes på alle niveauer (3 s.), et referat af selskabets appel til
undervisningsministeren om en opprioritering af bl.a. færdigheds-
dimensionen, klassisk litteraturlæsning og nabosprogsundervis-
ning i den nye formålsformulering og undervisningsvejledning
for faget dansk som nu er under udarbejdelse i ministeriet.

Af indholdet i nr. 2 kan nævnes *H.A. Koefoed:* Om sproglige og
andre normer (2 s.), med eksempler på hvordan den sproglige ud-
vikling følger ændringerne i samfundsstrukturen, og *Arne J. Her-
mann:* På vej mod en ny sproglig fattigdom? (3 s.), en anmeldelse
af Jørn Lund: Sprog og Sprogbrug i dag (1982) tolket som en "al-
vorlig advarsel". Dette nr. indeholder også en liste over foredrags-

holdere med tilknytning til Modersmål-Selskabet, ialt 37 med tilbud om ca. 88 forskellige foredragstitler.

Nr. 3 indeholder bl.a. *Erik Kjersgaard*: Sproglige iagttagelser og erfaringer omkring TV (4 s.), den centrale del af forfatterens tale ved modtagelsen af Modersmål-Prisen 1983, og *Peter Jerndorff-Jessen*: Sprogligt ukrudt (3 s.), en opremsning af forskellige forfatteren "uacceptable" resultater af den sproglige udvikling omtalt af H.A. Koefoed i forrige nr. *CH*

Vilkår for ordbogsarbejde i Danmark. Betænkning afgivet af det af Ministeriet for Kulturelle anliggender nedsatte ordbogsudvalg. Betænkning nr. 967. Rigsarkivet, København 1982. 148 s.

Ordbogsudvalget, der blev nedsat i 1977, har haft til opgave at komme med forslag til koordinering og prioritering af igangværende eller planlagte ordbogsprojekter i Danmark, og at overveje og komme med forslag til projekternes finansiering.

Udvalget har bl.a. overvejet om det ville være hensigtsmæssigt at oprette et centralt leksikografisk institut, delvis svarende til Norsk leksikografisk institutt, men afviser tanken, bl.a. på grund af den store faglige spredning af de danske ordbogsprojekter, og fordi en samling i et enkelt institut vil rumme risiko for at hæmme ordbogsinitiativer og bremse fornyelser. I stedet anbefaler udvalget at der nedsættes et "ordbogsråd". Om et sådant ordbogsråds kompetence og organisation er udvalgets medlemmer dog ikke enige. To af udvalgets medlemmer foreslår at rådet tillægges en egentlig styringsfunktion af alle offentligt støttede ordbogsarbejder, mens de øvrige fire medlemmer foreslår et ordbogsråd med udelukkende rådgivende funktion.

Betænkningen er naturligvis af den største interesse for alle med tilknytning til ordbogsprojekter i Danmark. Af interesse for en bredere kreds er dog også oversigterne over de enkelte ordbogsprojekter samt især kapitel 2, *Poul Lindegård Hjorth*: Danske ordbøgers historie (28 s.; om rigssprogsordbøger, historiske ordbøger og dialektordbøger).

Bortset fra en bemærkning om at der er indkommet oplysninger om internordiske ordbøger fra Dansk Sprognævn, beskæftiger betænkningen sig ikke med internordiske ordbøger. *EB*

FINLAND

Av Charlotte von Herten (CvH) och Mikael Reuter (MR)

Engman, Max och Henrik Stenius (red.): Svenskt i Finland 1, studier i språk och nationalitet efter 1980. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Nr 511. Helsingfors 1983. 300 s.

En serie uppsatser som belyser svenskans och den svenska befolkningens historia i Finland. Den gemensamma nämnaren är idéhistoria, men infallsvinklarna varierar. Bland författarna finns historiker (Seppo Hentilä, Osmo Jussila, Matti Klinge, Olof Mustelin, Henrik Stenius), statsvetare (Göran von Bonsdorff, Sven Lindman, Jan Sundberg), litteraturhistoriker (Sven Willner, Clas Zilliacus), en sociolog (Erik Allardt), en jurist (Tore Modeen), en filolog (Bengt Loman), en kyrkohistoriker (Gustav Björkstrand) och en etnolog (Bo Lönnqvist).

Uppsatserna tar fasta på händelseförlopp och processer under 1800- och 1900-talen och en mängd teman av central betydelse för den finlandssvenska identiteten diskuteras.

Av speciellt intresse för språkvården är bl.a. "Perspektiv på Bergroth" av Bengt Loman. Uppsatserna fäster uppmärksamheten vid språkliga problem och den stora osäkerhet som förelåg när man i början av detta sekel skulle utforma de svenska språknormerna i Finland. *CvH*

Folkmålsstudier 28. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi, Åbo 1983. (Numret redigerat av Peter Slotte). 212 s.

Boken är en rapport från Andra nordiska dialektologkonferensen i Vasa 1982. Artiklarna återger föredrag och forskningsrapporter presenterade vid konferensen. Föredragen är grupperade kring tre teman: Källor och källkritik inom dialektforskningen, Bandning och transkription samt Dialekten i dagens samhälle. Följande artiklar anknyter till språkvårdsproblematiken: Jan Terje Faarlund, Regionale syntaktiske drag og deira plass i standardmåla, Sven O Hultgren, Barns bruk av och attityder till dialekt och riksspråk, Andreas Bjørkum, Fyrsteopplæring i grunnskulen nær innåt målføret og Viking Brunell, Dialekt og skola i Svensk-finland. *CvH*

Sorvali, Irma: Översättandets teori och praktik. Gaudeamus, Helsingfors 1983. 118 s.

Boken bygger på föreläsningar om översättning och översättningsteori inom ämnet nordiska språk. Den är i första hand avsedd som en introduktion till översättningsteorin och en presentation av några översättningsteoretiker och deras arbeten, men innehåller även synpunkter på det praktiska översättningsarbetet. Efter en historisk översikt med ett särskilt avsnitt om översättning till och från svenska presenterar författaren vissa översättningsteoretiska inriktningar (filologisk, lingvistisk och sociolingvistisk) och olika företrädare för dem. Därefter går hon igenom några översättningsteoretiska grundbegrepp som översättningsprocessen och dess olika faser, översättningarnas ekvivalens och frågan om översättbarhet. Likaså behandlas kraven på översättare och olika synpunkter på översättningskritik. Ett särskilt avsnitt tar upp översättning av poesi, och det kompletteras med tre intervjuer med författare som dels själva verkat som översättare, dels fått sina verk översatta. Boken avslutas med ett kort kapitel om maskinöversättning. *MR*

Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983, red. av Erik Andersson, Mirja Saari och Peter Slotte. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut nr 85, Åbo 1983. 371 s.

Festskriften till Bengt Loman är ett omfattande verk som omspänner ett brett språkvetenskapligt fält från runristningar och dialektala redskapstermer till svordomar, sammanträdesspråk och bibelöversättningar.

Boken är indelad i fem temaområden. Under rubriken Ord i bruk diskuterar Sture Allén de olika betydelserna hos verbet *andas*, Christer Hummelstedt skriver om två nykomlingar i SAOL, nämligen vinkla, vinkling och blaj, blaja, och Björn Pettersson behandlar genusvalet i de svenska ord på -itet som i motsats till det stora flertalet är neutrer (universitet, amiralitet, generalitet). Avsnittet Historiska perspektiv innehåller bland annat tre artiklar som gäller bibelöversättning: Ulf Teleman och Kaj Wikström skriver om 1981 års översättning av Nya Testamentet och Carl-Eric Thors om 1816 års översättning. Teleman går i sin artikel igenom

debatten kring den nya översättningen och konkretiserar de svårigheter som översättarna haft att brottas med då det gällt att träffa avgöranden i stil- och ordvalsfrågor. Artikeln utmynnar i att det är omöjligt att på rent språkvetenskapliga grunder ta objektiv ställning till hurdant språket i en modern bibelöversättning bör vara. Under samma huvudtema ingår också en artikel av Gun Widmark om uppkomsten och utvecklingen av det s.k. "feminina" sje-ljudet i svenskan, som enligt författaren uppenbarligen är ett resultat av fransk inflytande, eventuellt via återgivning av tonande sje-ljud i franskan.

Under temarubriken Finlandssvenska synvinklar ingår framför allt två artiklar som förtjänar nämnas i detta sammanhang. Kristina Nikula beskriver språkbruket vid kommunfullmäktiges sammanträden i den utpräglat homogena och dialektalande kommunen Närpes i södra Österbotten. Den allmänna regeln är att talarna använder regionalt färgat riksspråk, men vissa inslag av dialekt förekommer i specifika situationer. Barbro Wiik och Jan-Ola Östman diskuterar i sin artikel Skriftspråk och identitet de problem som förekommer i anslutning till skriftlig dialektåtergivning och behandlar faktorer som bör beaktas vid skapandet av ett ändamålsenligt skriftsystem för språk som inte tidigare nedskrivits i större utsträckning.

Avsnittet Språk i användning innehåller sex artiklar: Lars-Gunnar Andersson, Om att lägga bort titlarna med svordomar, Karin Holstius, Varumärkesnamn i internationellt och socialt perspektiv, Christer Laurén, Termtäthet och -längd, Bengt Nordberg, Min språkliga vardag, Leif Nyholm, Det klasscenterade språket och Mats Thelander, På tal om språk. Thelander visar i den sistnämnda artikeln att talspråksforskaren inte behöver vara rädd för att i sina intervjuer öppet tala om språkliga frågor i stället för att låtsas fråga ut den intervjuade om något som inte alls berör språket.

Det sista avsnittet i boken gäller grammatiska gränsdragningar, och innehåller följande artiklar: Erik Andersson, Om gränsen mellan substantiv och nominalfras, Nils Erik Enkvist, En not över multipla kriterier för korrelatbestämning, Mirja Saari, Avgränsningen av interjektionsmakrosyntagmer samt Marketta Sundman, Svenska modalverb – ett kontinuum från hjälpverb till huvudverb? Bo-

ken avslutas med en bibliografi över Bengt Lomans tryckta skrifter 1943–1983. *MR*

NORGE

Av Oddrun Grønvik (OG), Aagot Landfald (AaL) og Ståle Løland (SL)

Anmarkrud, Marit (red.): Grunnleggende lese- og skriveopplæring. Landslaget for norskundervisning/Cappelen 1983. 153 s.

Artiklene i boka presenterer og drøfter de prinsippene for lese- og skriveopplæring som brukes i Norge i dag. De gir også metodisk veiledning om hvordan en kan arbeide med barn som skal lære å lese. De fleste artiklene behandler lese- og skriveopplæring på dialekt på grunnlag av ny erfaring og forskning på området. *SL*

Asheim, Olav, Kolbein Brede, Bjørn Thommessen: Språk og argumentasjon. Gyldendal Norsk Forlag 1983. 159 s.

Boka dekker pensum i språk og argumentasjonsteori til examen philosophicum (forberedende prøve) ved Universitetet i Oslo. Men den kan også leses med utbytte av andre som er interessert i språket som uttrykk for tanker og meninger. Boka innledes med en kort innføring i generell språk teori. Den tar så opp emner som språklig uklarhet og flertydighet og går nærmere inn på hvordan slike feilkilder kan unngås med tolking, presisering og definering. Særlig avsnittet om definering bør ha interesse for terminologer og ordboksforfattere. Til slutt behandler forfatterne argumentasjon og saklighetslære. *SL*

Bevingede ord, 2. utg. Ved Snorre Evensberget og Dag Gundersen. Kunnskapsforlaget 1983. 1002 s.

Den nye utgaven av *Bevingede ord* (den første utgaven kom i 1967) er revidert og utvidet. Boken har omkring 12 000 oppslagsord, mens den første utgaven hadde omkring 8 000. Her er kommet med munnhell som er blitt kjent i Norge forholdsvis nylig, som "djupt såra og vonbroten" (Bondevik 1971), "det var da det – og itte nå" (hedmarksuttrykk brukt som tittel på Alf Prøysens memoarbok fra 1971), og ny ord som *jetsett* og *enarmet banditt*. Boken er utrolig innholdsrik og en gullgrube for den som leter etter bakgrunnen for talemåter, billedlige uttrykk og sitater. Språkformen i forklaringer og ellers er mønstergyldig og i samsvar med gjeldende

bokmålsrettskrivning. Oversatte sitater er gjengitt i moderne rettskrivning, men sitater fra eldre norsk litteratur er gjengitt i sin originale språkform. Bibelsitater er ofte gjengitt i to former, både den gamle og kjente, og den formen som er brukt i siste bibeloversettelse. Boken har en fyldig litteraturliste, der en får oversikt over det meste av tilsvarende bøker fra gammel og ny tid. *AaL*

Bugge, Bjørn og Anne Synnøve Jørstad: Kunsten å skrive. Tanum-Norli 1983. 204 s.

Dette er en studie- og arbeidsbok i norsk språkbruk og litteraturkunnskap for den videregående skolen. Den forholdsvis grundige behandlingen av emner som kommunikasjon, språklige virkemidler, argumentasjon, tekstanalyse og annet gjør at boka også har mer allmenn interesse. *SL*

Dahl, Ingeborg Nandrup: Ut med språket 2. Gyldendal Norsk Forlag 1983. 232 s.

Boka er beregnet på den videregående skolen og tar blant annet opp emner som kommunikasjon, ordklassene, språklige virkemidler og litterære genrer. Framstillingen er levende med mange gode illustrasjoner, så også andre enn elever i den videregående skolen kan ha utbytte av å lese boka. *SL*

Fossestøl, Bernt: Bindingsverket i tekster. Universitetsforlaget 1983. 194 s.

I denne boka har Bernt Fossestøl samla sju artiklar om tekstlingvistiske emne som han har skrive i det siste tiåret. Fossestøl har vore særleg oppteken av bindingsverket i litterære tekstar, og i fleire av artiklane drøftar han spørsmålet om det finst normer for setningsbyggnaden som berre gjeld for diktning i bunden form. Han taler om eit eige *språk* til diktning, men rettskriving og bøyings-system er sjølvstøtt ikkje med i språkomgrepet her. Det spørst om det ikkje hadde vore klarare – og rettare – å tala om dikterisk *språkbruk*. Andre større artiklar tek for seg spørsmålet om koding og avkoding av språkleg informasjon og om nye synsmåtar i tekstlingvistikken. Fleire av artiklane må vel helst reknast som oppsummeringar av den informasjonen Fossestøl held for vesentleg om emnet. Dei ordnar eit svært stoff, og viser rikeleg til annan

litteratur. Tekstlingvistikken ligg fagleg nær opp til visse retningar innanfor filosofi og psykologi, og dette stoffet blir drege inn. Det same gjeld nyare nevrofysiologisk forskning om språkfunksjonane i hjernen. Artikkelsamlinga gjev allsidig innføring i interessefeltet for tekstlingvistikken, og er rimeleg lettlesn for eit såpass nytt, tverfagleg og internasjonalt fagområde. *OG*

Fra ord til navn. Språklig navnegransking. En artikkelsamling ved Mattias Tveitane. Universitetsforlaget 1983. 150 s.

Boka inneholder en del metodisk viktige artikler om språklig gransking av nordiske (først og fremst norske) navn. De fleste artiklene dreier seg om gamle naturnavn: navn på elver, innsjøer, fjorder, øyer eller halvøyner – og om forholdet mellom slike navn og yngre bosettningsnavn: navn på gårder, bygder eller byer. Artiklene henvender seg i første rekke til fagfolk, men enkelte har også mer allmenn interesse, f.eks. Marius Hægstad's og Halvdan Koht's artikler om navnet Oslo. *SL*

Gramstad, Sigve og Kåre Lilleholt: Lov om målbruk i offentlig teneste med kommentarer. Universitetsforlaget 1983. 118 s.

Våren 1980 fekk Noreg ei ny lov om målbruk i offentlig teneste, til avløyning for den første lova frå 1930. Kommentirutgåva av den nye lova, som låg føre hausten 1983, er vel først og fremst tenkt som informasjon til offentlig tilsette, som har plikt til å følgja og forstå reglane i lova (i ulikt omfang). Men boka gjev også ei grei innføring i korleis ei stode med to offisielle mål i eit land kan administrerast, og kva som er bakgrunnen for at ei slik lov trengst i Noreg. Ho har derfor krav på allmenn interesse frå språkinteresserte. Gramstad og Lilleholt har skriva ei stutt innleiing om bokmål og nynorsk i offentlig teneste, og så kommentert kvar føresegn utførleg, både i sjølve lova og i forskriftene. Fordelinga av bokmål og nynorsk i offentlig teneste – særleg statstenesta – er omstridde spørsmål, og tvingar fram kompromissløyningar i reglane og varsemd i ordlegging og lovbruk. Hovudprinsippet er likevel klart – høgare nivå i statstenesta må retta seg etter målval på lågare nivå. Det gjeld både einskildpersonar og administrative einingar. Ein allmenn regel er også at det offentlege må godta og retta seg etter målvalet til private. Dette er prinsipp som er framheva gong på

gong i kommentarane. Her vil ein også finna svar på ei mengd detaljspørsmål – t.d. retningslinjer for namn på offentlege institusjonar, reglar for målbruk i informasjonstilfang, kva som eigentleg skal reknast som statsinstitusjonar og kva som ikkje er det. *OG*

Gundersen, Dag: Siste nytt i språket. Samtiden nr. 1 1984, s. 11–17.

Artikkelen behandlar typiske sider ved det språket vi finner i avisene. Forfatteren påviser blant annet et avisspråket stort sett er lettere tilgjengelig enn annan sakprosa, og han hevder at denne forskjellen i gjennomsnitt har blitt større enn før. Han kommer også inn på avisspråkets påvirkning på allmennspråket, for eksempel når det gjelder moteord og engelsk-amerikanske lånord. En interessant side ved påvirkningen er at det ser ut til at avstanden mellom bokmål og nynorsk gradvis minker ved at nøkkelordene i nyheter, samfunnsdebatt osv. svært ofte er like i begge målformene. *SL*

Hallaråker, Peter: Norwegian: Nynorsk – An introduction for foreign students. Universitetsforlaget 1983. 246 s.

Dette er en lærebok i nynorsk beregnet på engelsk-språklige studenter. Hallaråker arbeidet med boken i 1978/79 da han var gjesteprofessor i norsk ved the University of Wisconsin. I innledningen redegjør forfatteren for språksituasjonen i Norge i dag og gir en kort oversikt over den historiske utviklingen av nynorsk. Forfatteren drøfter ikke om det eksisterer et standard nynorsk tale-mål; han synes å ta det for gitt at det eksisterer. Han understreker at det fins mange varianter av talt nynorsk, fra "regionale standarder" til en nasjonal standard. I læreboken vil han begrense seg til den nasjonale standarden, sier han. Den nynorsken som presenteres, er i samsvar med læreboknormalen for nynorsk, dvs. den enge-re delen av offisiell rettskrivning som er påbudt brukt i skolens lærebøker.

Også innenfor læreboknormalen er det en viss valgfrihet, og det er interessant å se hvilke valg forfatteren har gjort. Han holder seg til en tradisjonell nynorsk innenfor læreboknormalen, f.eks. a-infinitiv, former som *skule*, å *koma*, *kjøt*. Den uttalen som oppgis, viser en vestlandspreget variant, noe som kan synes rimelig, siden Vestlandet er kjerneområdet for nynorsk.

Boken er inndelt i 21 leksjoner, som hver har fire deler: en dialog, et grammatikkavsnitt, et avsnitt om uttale og ortografi, et lesestykke. Til slutt kommer en alfabetisk ordliste på ca. 40 sider og en systematisk emneliste.

De engelsktalende som måtte trenge en lærebok i nynorsk, har fått en god hjelp i denne boken, med et gjennomarbeidet pedagogisk opplegg. Dialogene og tekstene gir innblikk i dagliglivet i Norge, i samfunns- og kulturliv. *AaL*

Hansen, Eskil: Avbrutte setninger i talemål. Skrift nr. 9 i Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS). Novus Forlag 1983. 28 s.

Avbrutte eller ufullførte setninger er den vanligste syntaktiske uregelmessighet i spontan tale. Av TAUS-materialets ca. 18 640 helsetninger og hel-setningsemner er 11,5 % avbrutte. Undersøkelsen viser at mange avbrudd kan være betydningsbærende på linje med fullstendige setningssyntagmer. *AaL*

Hanssen, Eskil og Kjell Ivar Vannebo (red.): Språk i variasjon. Fem studier i språksosiologi. Novus forlag 1983. 136 s.

De fem artiklene i boka bygger alle på tidligere hovedfagsavhandlinger ved Institutt for nordiske språk og litteratur ved Universitetet i Oslo. Elisabeth Selj skriver om "Noen språksosiologiske trekk ved talemålet i et bygdesenter" (Hov, 12 mil nord for Oslo), Eva Maagerø om "Nøtterøy-målet – riksmål med noen slengår og litt sleiv", Bjørn Oscar Hoftvedt om "Noen trekk ved formell og uformell språkbruk i Oslo-mål" og Tor Arnljot Reine om "Ei sosiolingvistisk undersøkning av leddsetningsfrekvens hos Osloinformanter". I artikkelen "Talesmålsinnslag i skriftspråk – resultat frå eit samarbeidsprosjekt" setter Anders Bjørnstad, Jenny Bjørn og Liv Klevstrand søkelyset på skriftopplæringen i skolen, særlig når det gjelder forholdet mellom talemål og skriftmål. De drøfter også begrepet språklig norm og hvordan normen virker. *SL*

Harder, Hohwy, Snitker, Uhrskov, Kulbrandstad: Tverrspråklig grammatikk. Gyldendal Norsk Forlag 1982. 138 s.

Boken bygger på en tilsvarende dansk bok av Harder, Hohwy, Snitker og Uhrskov, og på Helle Wegeners spanske øvelseshefte til den danske utgaven. (Den danske utgaven er omtalt i *Språk i Nor-*

den 1979, s. 102). Lars Anders Kulbrandstad har tilrettelagt boken for norske forhold. Boken er tenkt brukt i den videregående skolen ved samarbeid mellom norsk- og fremmedspråklærerne. Det er ikke en vanlig lærebok som tar sikte på å dekke pensumkrav i et bestemt fag. Den gir et grunnlag i grammatikk, med utgangspunkt i nyere lingvistiske metoder. Grammatikken forklares med norske eksempler. I et kommentaravsnitt forklares tilsvarende grammatiske emner i engelsk, tysk, fransk og spansk. Hvert kapittel avsluttes med et rikholdig utvalg av øvelser, både på norsk og på de andre fire språkene. Boken består av seks kapitler, og den går fra de større til de mindre enhetene: setningsbygning, setningsledd, oppbygning av setningsledd, om transformasjoner, ordenes funksjon og oppbygging og til slutt et kapittel om grammatiske kategorier. I forordet sies det at et av siktemålene med boken er å gi elevene elementært kjennskap til grammatiske begreper og termer og en metode for grammatisk analyse. Så rent elementær er allikevel ikke denne boken, hvis en sammenligner med vanlige skolegrammatikker. Den gir et grunnlag i allmenn lingvistikk som går ut over det som er vanlig i lærebøker. Den teoretiske fremstillingen i boken er meget klar og enkel. Morsomme og illustrerende tegninger liver opp og konkretiserer. *AaL*

Humanistiske data. Tidsskrift utgitt av NAVFs EDB-senter for humanistisk forskning. Nr. 1-3, 1983.

Artikler med språklige emner: nr. 1: *Anne Hvenekilde og Anne Golden: "Lærebokspråk analysert ved hjelp av edb", Håvard Hjulstad: "Edb og ordbøker", "Automatisk analyse av norsk"* (intervju med forsker Per-Kristian Halvorsen), nr. 3: *Aagot Landfald: "Edb og språknormering". SL*

Johnsen, Egil Børre, Sone Kleivane og Bjørn Elling Solheim: Ord og emne. Aschehoug 1983. 145 s.

Boka er et studie- og oppgavehefte i norsk språk og litteratur for elever i den videregående skolen. Men avsnittene om kommunikasjon og språk, massemedienes rolle, argumentasjons- og tekstanalyse kan også ha interesse utenfor skolen. *SL*

Landslaget for norskundervisning: Morsmålsundervisning i mediesamfunnet. 109 s.

Skriftet inneholder de fleste foredragene som ble holdt på en konferanse på Hardanger Folkehøgskole 10.–13. august 1982. Av særlig interesse for språkfolk er Birgitte Tuftes artikkel "Hvad ved vi om hvilke konsekvenser et liv blandt de nye medier får for børns og unges sprogudvikling og kulturelle identitet?" *SL*

Lawvhjell, Arne (red.): Heit strid om nynorsk. Dokument og meningar 1980-83. Nous Forlag 1983. 120 s.

I 1981 sette Norsk språkråd ned ei nemnd med professor Kjell Venås som formann som fekk i oppgåve å gje ei heilskapsvurdering av ordtilfanget i nynorsk, og eventuelt koma med framlegg om endringar i rammene for ordtilfanget for normert nynorsk. Arbeidet i nemnda førte fram til to dokument, ei fleirtalstilråding og ein dissens, som i sin tur gav opphav til kvass diskusjon mellom nynorskfolk i alle fora der slikt folk møtest. I denne boka er dei viktigaste dokumenta samla: fleirtalstilrådinga, dissensen (ved Magne Rommetveit), og debattinnlegg som kom fram til våren 1983.

Boka vart altså utgjeven før sjølve saka vart lagd fram til avgjerd i Norsk språkråd (det skjedde på årsmøtet 1984). I sentrum for usemja stod dei avleidde orda som populært blir kalla an-be-het-else-orda, som til dels har vore lite brukte i tradisjonell nynorsk, og som av mange blir oppfatta som framande for nynorsken. Denne usemja fekk raskt eit språkpolitisk perspektiv: Skulle ein halda oppe den tradisjonelle, etter måten strenge purismen i ordtilfanget og slik ha klar front mot bokmål, eller skulle ein ta dei inn ettersom dei trass alt er vanlege talemålsord? Og kva følgjer ville kvart av alternativa få for utbreiinga av nynorsk? Dette er sentrale spørsmål som ikkje er avgjorde med dette ordskitet. *OG*

Martinsen, Osvald, Asbjørn Lind og Frederik Raastad: Fra rune til slang. J.W. Cappelens Forlag 1983. 199 s.

Boka er skrevet som lærebok i morsmålskunnskap for den videregående skolen, men den passer også godt for andre som ønsker en innføring i norske og nordiske språkforhold. Som tittelen antyder, behandler boka en rekke emner: sosiolekter, dialekter,

språkhistorie, norrønt, islandsk, andre nordiske språk, språklige minoriteter og navn (stedsnavn og personnavn). Det er tatt med målføreprøver og tekster på norrønt, nyislandsk og de andre nordiske språkene, og disse prøvene er talt inn på bånd. Det språkhistoriske avsnittet legger særlig vekt på utviklingen etter 1830, og belyser den politiske siden av den norske språkstriden. Fra et nordisk synspunkt er det gledelig å se den forholdsvis brede plassen de andre nordiske språkene har fått i boka. Et eget avsnitt behandler språklig kontakt og samarbeid i Norden. Her gir forfatterne eksempler på likheter og ulikheter mellom språkene og trekker fram enkelte "lumske" ord i dansk, norsk og svensk. Boka er utstyrt med mange gode illustrasjoner og oppklarende margtekster. *SL*

Mørk, Vidar: Hjartespåk og skriftmål. Det Norske Samlaget 1983. 214 s.

Bokens undertittel er *Kvantifisering av talemålsgrunnlaget for verb- og substantiv-endingane i bokmål og nynorsk pr. 1975*. Konklusjonene i boken har vært brukt som innlegg i språkdebatten, og da som argumenter for at flere nordmenn burde bruke nynorsk. Ved å sammenligne visse talemålsformer over hele Norge med et gjennomsnitt av hovedformer i bokmål og nynorsk kommer forfatteren frem til at 38 % av befolkningen har et "hjartespåk" som ligger nærmest bokmål, mens ca. 61 % ligger nærmest nynorsk. Ordet "hjartespåk" er definert slik: "Hjartespåket åt ein person er det talemålssystemet som dominerte i det språkmiljøet personen levde i da han var 16 år." Mørk bygger altså ikke på den faktiske talemålspraksisen. Den enkelte talespråksformen tillegges vekt ikke etter hvor mange som bruker den, men etter hvor mange som – etter en komplisert utregning – har den som "hjartespåk". Det som sammenlignes, er lyd kvaliteten i substantiv- og verbendelser. Forfatteren sier (s. 27) at han mener en slik undersøkelse er et mye mer interessant korrektiv i debatten (om talemålsgrunnlaget for skriftspråkene) enn en sammenligning av strukturelle trekk. I ett tilleggskapittel kommer forfatteren inn på sider ved språket som ikke har inngått i undersøkelsen. Der omtaler han blant annet ordforrådet, og han sier at på dette punktet er det bokmål som har det bredeste talemålsgrunnlaget. Boken er en omarbeidet utgave av forfatterens hovedfagsoppgave ved Universitetet i Bergen. *AaL*

Mål og makt. 13. årgang. Nr. 1–4. Tidsskrift utgitt av Studentmålslaget i Oslo.

Av artiklane kan vi nemme: nr. 1: *Kjetil Karsrud*: "Analyse av ein språkdebatt i ei lokalavis", *Lars S. Vikør*: "Etter Venås-nemnda – kva så?" (om ordtilfanget i nynorsk), *Kjell Venås*: "I strid om norsk mål" (særleg om målrørsla i trettiåra), nr. 3: *Arne Torp*: "Er me nordmenn så rare som me trur andre synest at me er?" (om språksituasjonen i Noreg samanlikna med andre land), *Andreas Bjørkum*: "Dialektane – overlever dei ein generasjon til?", nr. 4: *Mats-Peter Sundstrøm*: "Når kjem Ivar Aasen til Østerbotten? Målføre og høgspråk i Svenskfinland". *SL*

Maal og Minne. Hefte 1–2, 1983. Utgitt av Bymålslaget ved Ludvig Holm-Olsen og Einar Lundeby.

Tidsskriftet inneholder bl.a. disse artiklene: *Helge Lødrup*: "Diskontinuitet i norrøne paratagmer", *Björn Hagström*: "Frikativt d i sunnmörsmålet", *Oddmund Søylen*: "J.E. Sars og norsk språkhistorie". Den siste artikkelen sammenfatter Sars' oppfatninger av eldre og nyere språkutvikling og forsøker å vise at Sars er den store samnorsk-ideologen i det forrige og i begynnelsen av dette århundret. Etter Søylen's mening bør Moltke Moe betraktes mer som en Sars-elev enn som en nyrådningssmann i teoretiske og ideologiske spørsmål. *SL*

Nes, Oddvar: *Om nokre affiks i nynorsk – mest om -heit* Nordisk institutt, Universitetet i Bergen. 1983. 93 s.

I tilknytning til diskusjonen om ordforrådet i nynorsk har Oddvar Nes med denne fremstillingen både gitt uttrykk for standpunkter og lagt frem opplysninger om den faktiske situasjonen i nynorsk ordbokslitteratur gjennom hele dette århundret. Nes slutter seg i hovedtrekk til flertallsinnstillingen fra Språkrådets "ordtilfangsnemnd". Han finner forbudslinjen mot visse lånord mindre heldig og mener at en åpning for bokmålsord i nynorsken er en naturlig løsning. De må bare samsvare med rettskrivningsprinsippene i nynorsk. Han sier at det er *språkstrukturen* (lydverk og formverk) som er karakteristisk for et språk, ikke *ordforrådet*. I tabeller viser han hvordan ord med affiksene an-, be-, bi-, er-, else-, for- og -heit har vært behandlet i ordbøker og ordlister. Når

det gjelder suffikset -heit, mener Nes at det bør kunne brukes fritt til å danne feminine adjektivabstrakter i nynorsk, både fordi det er behov for det, og fordi -heit er et produktivt suffiks i alt norsk talemål. *AaL*

Nordlyd. Tromsø University Working Papers on Language and Linguistics. Institutt for språk og litteratur. Universitetet i Tromsø. Nr. 7, 1983. 64 s.

Av artiklene kan særskilt nevnes: *Ingvald Broch og Ernst Håkon Jahr*: "Does a pidgin necessarily have a low social status? The Case of russenorsk", *Ernst Håkon Jahr*: "How to succeed in language planning: The influence of a century's language planning on upper class speech in Oslo". *SL*

Noregs offentlege utgreiingar. NOU 1983:6. Stadnamn. Frå eit utval oppnemnt ved kongeleg resolusjon 12. oktober 1979. Universitetsforlaget 1983. 117 s.

Utredningen inneholder et fyldig historisk oversyn over skrivemåten av stedsnavn i Norge og et kort kapittel om skrivemåten av stedsnavn i andre land. Utvalget vurderer behovet for nye regler på dette området, og legger fram forslag til ny lov og nye forskrifter. Her går utvalget blant annet inn for å fjerne regelen om at skrivemåten av stedsnavn skal fastsettes på grunnlag av rettskrivningen i nynorsk. I stedet vil utvalget at rettskrivningen i begge språkene (bokmål og nynorsk) skal legges til grunn. Utvalget ønsker også en sterkere normering etter "den lokale, nedarvede uttalen" enn det gjeldende forskrifter gjør. Dessuten foreslår utvalget en sterkt utvidet konsulentordning, og at det blir opprettet en klagenemnd for stedsnavnsaker og et "Norsk stadnamnråd". *SL*

Norskfaget i skole og lærerutdanning. Utgreiing fra ei arbeidsgruppe nedsatt av Landslaget for norskundervisning (LNU). Oslo 1984. 221 s.

Utgreiingen blir presentert som et debattinnlegg i den pågående diskusjonen om norskfagets stilling på alle utdanningsnivåer: i grunnskolen, den videregående skolen og lærerutdanningen (lærerhøgskolene, distriktshøgskolene, universitetene og de pedagogiske seminarene). Den gir ikke uttrykk for et enhetlig fagsyn, men

drøfter problemer og mulige løsninger på dem. De enkelte kapitlene er skrevet av en gruppe lærere med erfaring fra det aktuelle skoleslaget. I en generell innledning behandler formannen i LNU, Kjell-Arild Madssen, noen av norskfagets problemer i dag. *SL*

Norsk lingvistisk tidsskrift. Nr. 1 og 2, 1983 (første årgang).

I forordet til første nummer av tidsskriftet redegjør redaktøren, Ernst Håkon Jahr, for planene for tidsskriftet. Det skal være et forum for norsk språkvitenskap og vil bringe artikler innenfor alle områder av språkvitenskapen. Tidsskriftet vil legge særlig vekt på å få med bokomtaler av norske språkvitenskapelige bøker.

Nr. 1 har to artikler om fonologiske regler i norsk; den ene er av Svein Lie, som tar utgangspunkt i hedalsmål, og den andre er av Toril Fiva, som bruker Bodø-dialekten som utgangspunkt. Gyda Dahm Rinnan skriver om "Setningens inndeling i tema og rema i norsk" og Ole Henrik Magga om "Hjelpeverb i samisk". Dessuten inneholder nummeret tre bokomtaler.

Nr. 2 har en artikkel av Thorstein Fretheim: "Perfektum og det temporale "da" og "nå"". Geirr Wiggen skriver om stavefeil som skyldes interferens fra talespråket (han bygger på skriftlige arbeider til 8-16-åringer fra Øst-Norge). Han ser det som viktig – av sosiale og politiske grunner – at normene for skriftspråket er mest mulig i samsvar med normene for talespråket til flertallet i folket. Lars Sigfred Evensen skriver om "Tekstlingvistikk i norsk for innvandrere". Han prøver å vise at en tekstlingvistisk tilnæringsmåte kan være relevant for feltet norsk som andrespråk. Evensen bruker "andrespråk" om et språk som læres i omgivelser der målspråket er morsmål for en gruppe, i motsetning til "fremmedspråk", som læres i omgivelser der målspråket ikke er i bruk som morsmål. Dette nummeret inneholder to bokomtaler. *AaL*

Norsklæreren/Norsklæraren. 7. årgang. Nr. 1-4. Tidsskrift for språk og litteratur. Utgitt av Landslaget for norskundervisning.

Artikler med språklige emner: nr. 1: *Jostein Soland*: "Språk og avmakt" (om det engelske oljespråkets påvirkning på norsk), *Frøydis Hertzberg*: "Grammatikk og trafikk, eller skolegrammatikkens holdning til godt og dårlig språk", nr. 2: *Kjell-Arild Madssen*: "Norskfag – morsmålsfag – dannelsingsfag", nr. 3: *Anne Hvene-*

kilde: "Steiner for brød" (om språklig forenklaede lærebøker for grunnskolen), *Jon Erik Hagen*: "Språkkunnskap, bevissthet og dannelse" (om grammatikkundervisning i skolen), nr. 4: *Arne Torp*: "Åtte språk i Norden?" (melding av boka "Språkene i Norden"). *SL*

Norskraft. Arbeidsskrift for nordisk språk og litteratur. Universitetet i Oslo. Nr. 38–41, 1983.

Artikler med språklige emner: nr. 39: *Else Ryen*: "Passiv og verbalsubstantiv – to sentrale trekk i lovttekster", *Eric Papazian*: "Mer om *de* og *dem* som ikke-subjekt i normalisert Oslo-mål", *John Ole Askedal*: "Noen emner fra norsk-tysk kontrastiv grammatikk", *Kirsti Mac Donald*: "Uttrykk for framtid i norsk". *SL*

Språklig Samling. 24. årgang. Nr. 1–4, 1983. Tidsskrift utgitt av Landslaget for språklig samling.

Tidsskriftet inneholder bl.a. disse artiklene: nr. 1: *Lars S. Vikør*: "Den enes rett – den andres plikt" (om språklige rettigheter og plikter), nr. 2: *Dag Gundersen*: "Ordboksredaktørens problemer. Et innblikk i leksikografien", nr. 3: *Rolf Romøren*: "Med næringslivet og alt videregående på nakken?" (innlegg i diskusjonen om innstilling fra Grunnskolerådet om mål og metoder i norskundervisningen), nr. 4: *Lars S. Vikør*: "På veg mot newspeak?", *Knut S. Vikør*: "Norskdomsrørsla i åttiåra". *SL*

Syn og Segn. 89 årgang. Tidsskrift utgitt av Det Norske Samlaget. Nr. 1–8, 1983.

Artikler med språklige emner: nr. 2: *Peter Hallaråker*: "Kva sa du no? Kanaans språk i norske øyro" (om religiøst språk), nr. 4: *Stephen Walton*: "Hoem mot Aasen. Var Ivar Aasen klassesvikar?", nr. 5: *Ola Stemshaug*: "Nordkvinna – mann for sin hatt? Litt om bruken av kjønnsbundne personnemningar i norsk", nr. 6: *Kjartan Fløgstad*: "Ikkje utanom Aasen, men over den. Nynorsk som litteraturspråk", *Kjell Venås*: "Kjært barn med to namn. Noreg og Norge", nr. 7: *Tove Bull* og *Svein Pedersen*: "ITA – eit alfabet for leseopplæring". *SL*

Vannebo, Kjell Ivar: *En nasjon av skriveføre*. Novus Forlag 1984. 208 s.

Boka behandler utviklingen av skriveferdigheten i Norge i løpet av 1800-tallet blant annet på grunnlag av skole-, fengsels-, utvandring- og poststatistikk. Forfatteren ser skriveferdigheten i forhold til samfunnsutviklingen. Han påviser blant annet at skriveferdigheten brer seg samtidig med at myndighetenes virkeområde blir utvidet. Behovet for å kunne skrive blir også større etter hvert som det "moderne" samfunnet vokser fram med nye skriftspråksavhengige yrker og økt kontakt mellom menneskene. I et interessant avsnitt drøfter forfatteren hvilken rolle den spesielle norske språksituasjonen har spilt for utbredelsen av skriveferdigheten. *SL*

Årbok for Glåmdalen 1983. Minneskrift for Håvard Skirbekk. Elverum 1983. 112 s.

Flere av artiklene i dette minneskriftet gjelder spørsmål. Av særlig interesse er en liten artikkel av Alf Hellevik: "Er forventningane til 1938-rettskrivinga innfridde?" Hellevik svarer "både ja og nei" på dette spørsmålet. Han sier at 1938-rettskrivningen i dag er langt bedre gjennomført i nynorsk enn i bokmål. Han konstaterer at tilæringsformene i bokmålet har tapt noe av det terrenget de vant i de første årene etter 1938, men trøster seg som Moltke Moe med at "makta i neste bølge kan bli forsterka av atterslaget frå den første bølge". Bjørn Karsrud skriver om målreisingstradisjonen på Østlandet (flatbygdene) i artikkelen "Frå Reier Gjellebøl til Vazelina Bilopphøggers". Han setter opp en strategi for målstrid på Østlandet, med vekt på dialektreising, bruk av en østlandspreget nynorsk og målstriden som en sosial mer enn en kulturell strid. Sigurd Skirbekk skriver om bokmål og nynorsk som to språktradisjoner i artikkelen "To syn på språket". Gunnar Skirbekk skriver om "Språk og kultur". Han fremhever at de to norske skriftspråkstradisjonene er *felles* for hele nasjonen: "Anten ein nordmann bur i Uranienborg eller på Voss, så er nynorsken ein del av nettopp hans kulturelle bakgrunn." Forfatteren hevder at nynorsk representerer en universell horisont, i motsetning til bokmål "som i dag framfor alt gir uttrykk for ein viss Oslo-horisont å sjå livet ut ifrå". *AaL*

SVERIGE

Av *Ulla Clausén (UC)*, *Catharina Grünbaum (CG)* och *Mikael Reuter (MR)*

Alfvegren, Lars: Vi gingo och vi gick. Från pluralis till singularis i verbböjningen. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 72. Esselte Studium, Stockholm 1984. 116 s.

Titeln på denna bok alluderar på Erik Wellanders "Vi gå eller Vi går" från 1947, där Wellander gör sig till talesman för pluralformernas bevarande – i ett skede där deras öde redan var beseglat. Lars Alfvegren tecknar här den långa vägen till singularformernas slutliga övertagande, en väg som inleds redan i 1600-talets tal-språk och som sedan fortsätts vid återgivandet av talat språk i komedier, berättelser och andra "lägre" genrer. Det större genom-brottet börjar emellertid först under 1920-talet, och pressens stora övergång sätter in omkring 1940. Av särskilt stor betydelse för språkbruket blev TT:s slopande av pluralformerna år 1945, vilket skedde med stöd av den svenska språknämnden. Lars Alfvegren vill dock betona att språkvetarnas medverkan i den långa processen övervärderats på bekostnad av de verkligt drivande krafterna: journalisterna och pressen. Hans studie redovisar ingående vad författare, vetenskapsmän, journalister, dagstidningar, radion, myndigheter o.d., och naturligtvis också språkmän och språkvårds-organ betytt för reformen. Till jämförelse behandlas också kort-fattat övergången till singular verbböjning i Norge, Danmark och Finland. *CG*

Block, Hanns-Peter: Ordbok för båtfolk. Rabén & Sjögren, Stock-holm 1983. 174 s.

I motsats till tidigare nautiska lexikon riktar sig denna ordbok främst till dagens fritidsbåtsägare. Det digra ord- och termurvalet omfattar till stor del begrepp och företeelser som den båtintresse-erade stöter på i t.ex. moderna facktidsskrifter, och definitionerna är över lag lättfattliga men samtidigt utförliga. Termer i anslutning till segling och segelbåtar – bl.a. detaljer i rigg och segel – domine-rar klart på bekostnad av begrepp som har att göra med båtmoto-rer och motorinstallationer. *MR*

Collinder, Björn: Stora ordboken. Svensk ordnyckel. LiberFörlag, Stockholm 1983. 599 s.

Den här den största av Collinders ordböcker är liksom de tidigare ett mycket personligt upplagt verk, med gods från många sfärer, t.ex. latinska ord och uttryck, utländska ord i svensk skönlitteratur, fackord av olika nationalitet, engelska uttryck som *lame duck* och *good mixer* samt svenska ålderdomliga eller dialektala ord från litteraturen eller från författarens egna Edda- och Kalevalaöversättningar. Därtill kommer "gjorda" ord från författarens "Svensk ordnyckel" (t.ex. *skuldprutavtal* för 'ackord'). Ordurvalet sägs bestå av kärnan i SAOL, men är i övrigt utomordentligt rapsodiskt. Ordförklaringar blandas med encyklopediska upplysningar och varningar eller rekommendationer. Lexikografiska principer saknas mestadels, men de som tillämpas är i gengäld helt bisarra. (Så t.ex. sätts betoning markeringsmarkeringarna *efter* orden.) Uttalsangivelserna följer helt författarens personliga preferenser. Verket har sin styrka i att det tar upp mängder av ord och uttryck som man eljest inte finner i ordböcker. CG

Einarsson, Jan och Platzack, Christer: Etermediernas nyhetspråk 3. Lyssnaren och språket. Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 12. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. Lund 1983. 79 s.

Den här den tredje volymen i serien om nyhetsspråket i radio-tv ägnas åt lyssnarnas reaktioner på olika språkdrag. *Jan Einarsson* undersöker hur lyssnarnas attityder till nyhetsuppläsning påverkas av sådant som nyhetsuppläsarens kön och röstläge och av språkliga faktorer som talspråkligt-skriftspråkligt uttal, talspråksformer-skriftspråksformer (t.ex. *de-dom*, *ska-skall*) och korta-långa meningar. *Christer Platzack* undersöker den roll den språkliga redundansen spelat för lyssnarens förmåga att minnas innehållet i nyhetsprogram. Platzack har i tidigare undersökningar kommit till resultatet att nominalkonstruktioner av den sort som brukar benämnas som substantivsjuka (*fatta beslut* i st. f. *besluta*) snarast underlättar uppfattandet av textinnehållet. Orsaken skulle vara att nominalkonstruktionen har mer redundans än det enkla verbet. Hans experiment med nyhetstexter (hörprov) visar liknande resultat. CG

From sounds to words. Essays in honour of Claes-Christian Elert 23 December 1983. Acta universitatis Umensis, Umeå 1983. Distr. Almqvist & Wiksell International, Stockholm. 250 s.

Festskriften till professorn i fonetik i Umeå, Claes-Christian Elert, innehåller 19 uppsatser med fonetiska (svenska, danska, isländska, färöiska, am. engelska och tjeckiska) och språkpsykologiska studier. Ur innehållet kan nämnas – utan åsidosättande av dem som inte nämns – *Karl-Hampus Dahlstedt*, Phonetic motivation as a driving force in the formation and propagation of neologisms: The adjectives *fluffig* and *flummig* in present-day Swedish, *Eva Ejerhed*, Språk och tanke 1982, *Eli Fischer Jørgensen*, Vokalförlängelse i danske tostavelserord, *Åke Hansson*, Phonetic history of Faroese, *Bengt Loman*, Morfematiska etyder. CG

Lundh, Bengt och Györki, Iréne: Bonniers medicinska ordbok. BonnierFakta Bokförlag AB, Stockholm 1983. 304 s.

Bonniers medicinska ordbok är skriven på ett enkelt och lättillgängligt sätt för att passa patienter och folk i allmänhet. Svenska ord och uttryck ges t.ex. ofta företräde framför främmande ord, dvs. i första hand latinska och grekiska ord, vilka i sin tur i möjligaste mån har genomgått en försvenskning i fråga om stavning. Men syftet är också att den skall fungera som en bred, detaljrik och aktuell redovisning av den medicinska vetenskapens och sjukvårdens ordförråd.

Ordboken är disponerad på ett okonventionellt sätt. Hänvisningar, språkliga (etymologiska) kommentarer och instruktiva teckningar i marginalen samverkar med artiklarna i spalttexten för att hjälpa läsaren att finna och förstå de ord, termer och uttryck han söker.

Om någon kritik över huvud taget skall riktas mot boken gäller den främst att författarna inte lyckats i sin ambition att erbjuda en allordbok för både patienter och läkare, dvs. en ordbok som kan tillgodose två snarast motsatta önskemål, allmänhetens krav på lättillgänglighet och fackmännens krav på exakthet. UC

Garlén, Claes: Svenskans fonologi – i kontrastiv och typologisk belysning. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet 1983. 227 s.

Detta innehållsrika arbete är i första hand avsett som ett läromedel i universitetsämnet svenska för invandrarundervisning. Det har emellertid intresse för vidare kretsar av studerande i språkvetenskapliga ämnen. Här beskrivs svenskans ljudstruktur under ständiga jämförelser med andra språk, framför allt de stora världsspråken och invandrar språken i Sverige. I många fall ges råd om vilken eller vilka uttalsvarianter som bör läras ut. Författaren gör också en genomgång av hela det fonetiska systemets grundläggande struktur med typologiska översikter och exempel från både kända och exotiska språk. Här behandlas fonemsystem, fonemen i det löpande talet, fonotax, prosodi, förhållandet mellan stavning och uttal och dessutom (kortfattat) de större icke-latinska alfabetiska skriftsystemen.

Boken förutsätter elementära kunskaper i den fonetiska begreppsapparaten men är i övrigt mycket läsbar. Vad som vid en första anblick kan te sig som ett myller av uppgifter visar sig vid läsningen vara klargörande exempel i ett pedagogiskt framställt sammanhang. CG

Hjelmqvist, Erland och Strömqvist, Sven: Språkets psykologi. Språk och tänkande i socialt samspel. 2 omarb. uppl. AWE/Geber, Stockholm 1983. 250 s.

Språkets psykologi innehåller översikter och diskussioner av språkvetenskapens, i synnerhet språksociologins, teorier och arbetsmetoder. Den är avsedd som en lärobok för lingvistikstuderande på lägre nivåer, för studerande i pedagogik, psykologi, sociologi o.d. och för avancerade studiecirkel. Här behandlas transformationsgrammatik, språksociologi, t.ex. Bernsteins teorier och kritiken av dem, barnets språkutveckling m.m. Boken är skriven av en psykolog och en lingvist i samarbete. CG

Hultgren, Sven O.: Skola i dialektal miljö. Språkanvändning och språkliga attityder i övre Dalarna. Acta Universitatis Upsaliensis. Almquist & Wiksell International, Uppsala 1983. 208 s.

Denna språksociologiska avhandling rör det svåra problemet om dialektbruk och skolundervisning. Författaren har undersökt bruket av dialekt och bruket av standardspråk och attityder till de skilda bruken hos elever, föräldrar och lärare i övre Dalarna, ett

område med utpräglade (och från varandra skilda) dialekter. Han ger också en översikt över språkmäns, pedagogers och skolpolitikernas skiftande inställning till bruket av folkmål i skolan. Hans egen slutsats är att de dialekttalande eleverna inte dras med några stora svårigheter i skolan på grund av språkbruket. De svårigheter som rapporteras skulle snarare bero på, menar han, att lärarna – ofta på grund av okunnighet – gör en skev bedömning av elevernas egentliga kunskaper och förutsättningar. Dialektfrågan har alltid varit sopad under mattan i lärarutbildningen, men det är viktigt att det utvecklas undervisningsmetoder som tar hänsyn till konflikten dialekt-standardspråk, och det är viktigt att de lärare som skall undervisa i dialekttalande områden får ökade kunskaper i dialektologi och språksociologi. *CG*

JO om språket i de kommunala protokollen. LiberFörlag, Stockholm 1983. 63 s.

JO (Justitieombudsmannen) Per-Erik Nilsson har i samarbete med bl.a. språkexperter i förvaltningen och Svenska språknämnden utarbetat en skrift för att visa hur man kan underlätta för den vanlige medborgaren att förstå vad som beslutats i ett protokoll. Kommunallagen ålägger nämligen kommunerna att använda ett enkelt och begripligt språk, och JO skall enligt sin instruktion övervaka att myndigheterna i sin verksamhet följer författningarna.

I skriften behandlas bl.a. kommunallagens krav på protokollens innehåll, protokollssvenskans särdrag och mönsterformuleringar. Som avslutning ges ett exempel på hur en protokollsparagraf kan se ut om skribenten följer de råd som har lämnats i skriften. *UC*

Johannesson, Kurt: Svensk retorik från Stockholms blodbad till Almedalen. Norstedts, Stockholm 1983. 208 s.

Under de senaste årtiondena har de växt fram ett stort internationellt intresse för retoriken, dess historia och dess tillämpning i såväl gången tid som i dagens politik, reklam och press. Även i Sverige har en del arbeten i ämnet sett dagens ljus. *Svensk retorik* tecknar på ett populärt sätt några kapitel i svensk skriv- och talekonst (med utblickar även mot Shakespeare, Goebbels och Nixon) och visar hur den klassiska retorikens drag medvetet eller omed-

vetet används för att stärka talarens grepp om publiken. Här visas t.ex. hur Gustav Vasa utnyttjar Stockholms blodbad för att konsolidera sin ställning, hur det nya statsskicket vid 1800-talets mitt förenas med en ny typ av parlamentarisk vältalighet och hur de svenska partiledarna under valkampanjen 1982 lägger upp sina anföranden. Boken behandlar framför allt sådana grepp som rör innehåll, disposition, stilläge och bildspråk men innehåller inte några ingående språkliga analyser. En lista med retorikens termer avslutar framställningen. *CG*

Johannisson, Ture (red.): Språkliga signalement. Om författarbestämningar. Akademiförlaget, Esselte Studium, Stockholm 1983. 137 s.

I sex uppsatser redovisas här problem, metoder och resultat vid författarbestämning. *Jan Svartvik* redogör för språkliga inre skillnader i en polisrapport, av betydelse för ett rättsfall (en ovanligt skakande mordhistoria). *Alvar Ellegård* behandlar ett fall av kvantitativ lingvistik, nämligen beräkning av s.k. plus- och minusord i de berömda Juniusbrevet. *Göran Kjellmer* analyserar text- och författaregenskaper hos några betydande engelska medeltidsdiktter och *Lars Lindvall* hos några franska. *Peter Hallberg* redogör för metoder som fört fram till övertygelsen att Snorre skrivit Egil Skallagrimssons saga. *Ture Johannisson* sammanfattar sin stora analys "Ett språkligt signalement", utredningen om de anonyma brev till vilka han binder biskopen Helander. Han bemöter också senare försök att dra resultaten i tvivelsmål. *CG*

Skriva på kontor. Utgiven av SIS (Standardiseringskommissionen i Sverige). Handbok 126, 2 uppl., Stockholm 1983. 249 s.

Denna handbok ger råd och anvisningar för utformning och skrivning av olika slags dokument, t.ex. brev, yttranden och protokoll. Den är uppställd i alfabetisk ordning. I boken ingår också ett antal svenska standarder inom området, bl.a. beteckningar för namn på länder, multipelprefix, sätt att ange datum, tidpunkt och tidrymd. I slutet av boken finns en samling exempel med uppställningar av olika typer av brev. *UC*

Språk och tradition. Festskrift till Sven Benson, Almqvist & Wiksell, Uppsala 1983. 241 s.

Svenska Landsmål 1983 har också givits ut i en specialupplaga som festskrift till den avgående professorn i nordiska språk i Göteborg, Sven Benson. Volymen innehåller 21 uppsatser om ord och ordhistoria, ortnamn, dialektfrågor samt några ämnen av allmänare natur såsom blandspråk (svenska-norska), språkbeskrivning m.m. *CG*

Stenmark, Harry: Finlandssvenska ord och uttryck. Tredje reviderade och utvidgade upplagan. Proprius, Stockholm 1983. 191 s.

Den tredje upplagan av Stenmarks ordlista är väsentligt utvidgad och boken har kommit ut på ett nytt och större förlag. Antalet uppslagsord har ökats till ca 4 200. Redigeringsprinciperna är emellertid fortfarande desamma, vilket bl.a. innebär att en oproportionerligt stor del av uppslagsorden är förkortningar, både finlandssvenska och finska och synbarligen ganska godtyckligt utvalda. Vidare upptar boken en mängd både officiella och inofficiella namn på institutioner, företag, organisationer osv., också i detta fall utan några enhetliga urvalsprinciper. Ambitionen har uppenbarligen varit att åstadkomma inte bara en ordlista utan ett litet uppslagsverk om finländska förhållanden, men boken är alltför mycket präglad av tillfälligheter för att fungera som ett sådant.

Merparten av uppslagorden motsvarar naturligtvis bokens titel och återspeglar ord och uttryck som är mer eller mindre vanliga i den svenska som skrivs och framför allt talas i Finland. Men samtidigt upptas en mängd tillfälliga bildningar, felöversättningar från finskan, slang- och dialektord, barnspråksord och t.o.m. tillfälliga stav- och formfel som absolut inte kan betraktas som representativa för finlandssvenskan. Dessutom förekommer ett rätt stort antal ord som är fullt gångbara i Sverige, även om de kanske inte alltid är lika frekventa där som i Finland. Trots många fel och brister är Stenmarks ordlista den mest omfattande samlingen av finlandssvenska ord och uttryck i modern tid. Framför allt för den som har tillräckliga kunskaper om både finlandssvenska och rikssvenska för att kunna använda boken med urskillning, är den i många avseenden en givande källa till studiet av finlandismerna. Många av orden och uttrycken illustreras med exempel.

Ordlistan kan också på sätt och vis ses som ett dokument över

den språkliga osäkerhet som är utmärkande för många som skriver på svenska i Finland – en osäkerhet som främst bottenar i finsk påverkan och avsaknad av goda språkliga förebilder i tillräcklig mängd. Även om många av de upptagna orden är tillfälliga (fel) bildningar är blotta förekomsten av sådana ett indicium på bristande språkbehärskning. *MR*

Söderberg, Barbro: Från rytters och cowboys till tjuvstrykers. S-pluralen i svenskan. En studie i språklig interferens. Acta Universitatis Stockholmiensis 16. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1983. 232 s.

Barbro Söderbergs bok är en djupgående studie i s-pluralen i svenskan, dess historia och dess plats i det språkliga systemet. Här behandlas konflikten mellan språkbruk och språkvård och här undersöks olika faktorer, grammatiska, fonetiska, stilistiska, som främjar respektive motverkar s-plural. Författaren menar att s-pluralen, som funnits i svenskan sedan 1500-talet, bör accepteras som en egen deklination i svenskan och att språkvården överdriver problemet med att denna form skapar språksystematiska olägenheter. Även om språkvården inte i alla enskildheter delar författarens åsikter har den i denna uppslagsrika utredning ett stort och genomarbetat material som utgångspunkt för sin ofta besvärliga hantering av s-pluralen. *CG*

Teleman, Ulf (utg.): Tal och tanke. LiberFörlag, Lund 1983. 215 s.

Språkpsykologi är ett ämne som under de senaste åren lockat allt fler forskare. *Tal och tanke* innehåller åtta uppsatser om förhållandet mellan vårt tänkande och vår språkliga verksamhet. "Kan man tänka oberoende av språk" frågar *Jens Allwood*. *Per Linell* diskuterar tänkande och talande som processer. *Ulf Teleman* tar i "Skriften och skrivandets psykologi" upp skriftspråkets inverkan på hela vår inre språkliga verksamhet. *Erland Hjelmqvist* jämför monologen och dialogen som tankeutvecklande fenomen. I "Rim, vitsar och språksinne" behandlar *Karin Aronsson* barnets väg till medvetande om språkets form eller uttryckssida. *Arne Thing Mortensen* skriver om sådan språkförståelse som är betingad av yttrandetsituationen och *Björn Lindblom* skriver om förståelse från fonetisk synpunkt under titeln "Att förstå och underförstå".

Alvar Ellegård skriver om "Språket och hjärnan", dvs. om språk-psykologiska frågor ur biologisk-medicinsk synvinkel. *CG*

TT-språket. Tidningarnas telegrambyrå, Stockholm 1983. 37 s.

Denna lilla språkhandedning är i första hand avsedd för TT:s medarbetare, men den används i praktiken på många andra håll. Den femte upplagan innehåller en del förändringar och nyheter, bl.a. i fråga om bruket av vissa ord (t.ex. *avvisning* – *utvisning*, *sjömil*, *statsbesök*, *finne* – *finländare*) och skrivningen av utländska namn. *CG*

Nye ordbøger og ordlister

DANMARK

- BDI-ordbog. DS/Inf. 27.* Dansk Standardiseringsråd, København 1983. 115 s. [BDI = bibliotek, dokumentation, information].
- Benzon, Gorm og Nielsen, Anders: Danske bygningsudtryk.* Jacob Blegvad A/S Arkitektkontor, Ålborg 1983. 127 s.
- Brüel, Sven og Nielsen, Niels Åge: Gyldendals Fremmedordbog.* 9. udgave. Gyldendal, København 1983. 624 s.
- Dansk/Engelsk Bygge- og Bolig Ordbog.* Boligministeriet, København 1979. 46 s.
- Dansk-Engelsk elektroteknisk ordbog. DS/Inf. 20.1.* Dansk Standardiseringsråd, København 1983. 186 s.
- EDB-ordbog. Opslagsbog for EDB-udtryk.* 3. reviderede udgave. LEC, Landbrugets EDB-center, Risskov 1982. 48 s.
- Elektroteknisk ordliste. Kapitel 391 – Elektrisk detektering og måling af ioniserende stråling.* Dansk Standard. DS 5004.391. Dansk Standardiseringsråd, København 1983. 28 s.
- Elektroteknisk ordliste. Kapitel 392 – Kernefysisk instrumentudstyr. Supplement til Kapitel 391.* Dansk Standard. DS 5004.392. Dansk Standardiseringsråd, København 1983. 10 s.
- Engelsk-Dansk elektroteknisk ordbog. DS/Inf. 20.2.* Dansk Standardiseringsråd, København 1983. 180 s.
- Faglig Ordbog. Engelsk-Dansk Dansk-Engelsk.* Slagteriskolen i Roskilde. [1983?]. 20 s.
- Fog, Jørgen (red.): Politikens Jagtbog.* Politikens Forlag, København 1983. 384 s. (Ordlister: s. 373–379).
- Hvad behøver jeg at vide om personlige datamater?* Digital Equipment Corp. A/S, København [1983?]. 47 s. (Ordlister: s. 36–43).
- Introduktion til sammenkobling af åbne systemer. DS/Inf. 18.* Dansk Standardiseringsråd, København 1983. (Ordforklaring: s. 57–61).

- Jochumsen, Svend: Teknisk Ordbog. Dansk-spansk. Gyldendal, København 1983. 1075 s.*
- Johne, Mogens og Ohm, Annette: Edb-ord i biblioteket. 2. reviderede udgave. Danmarks Biblioteksskole, København 1983. 23 s.*
- Jørgensen, Jørgen: Danske navne på skade- og nyttedyr på planter. Udarbejdet for Dansk plantepatologisk Selskab. DSR Forlag, København 1983. 77 s.*
- Lübecke, Poul (red.): Politikens filosofi leksikon. Politikens Forlag, København 1983. 472 s.*
- Merværdiafgiften i fællesskabsdokumenter. Nisproget vokabular. Commission des Communautés européennes. Bureau de terminologie, Bruxelles, 1983 (fransk, engelsk, tysk, italiensk, nederlandsk, dansk, græsk, spansk, portugisisk). 379 s.*
- Nordisk Förvaltningsordbok. Utgiven av Nordiska rådet och Föreningarna Norden. 1983. 283 s.*
- Puggaard, Hanne: Vekselterminologi dansk-spansk. Institut for Spansk ved Handelshøjskolen i København, 1982. 270 s. (Terminologisk-leksikografisk del: s. 61-183).*
- Samlinger i byggeriet. Terminologi. Dansk Standard. DS 1126.1. Dansk Standardiseringsråd, København 1983. 6 s.*
- Tolerancer i byggeriet. Terminologi. Dansk Standard. DS 1124. Dansk Standardiseringsråd, København 1983. 2 s.*
- Vejledning om Uddannelse og Erhverv. Minileksikon om ord og begreber i vejledningsarbejdet. Rådet for Uddannelses- og Erhvervsvejledning, København 1983. 60 s.*
- Vevers, Gwynne: 310 Akvariefisk. Faglig bearbejdelse Torben Wolff. Politikens Forlag, København 1983. 180 s. (Ordforklaring: s. 176).*
- Vinfremstilling. Commission des Communautés européennes. Bureau de terminologie, Bruxelles 1983 (fransk, engelsk, tysk, italiensk, nederlandsk, dansk, spansk, portugisisk). 201 s.*
- Wanscher, Johan Henrik og Linde-Laursen, Ib: Genetisk ordbog. 2. reviderede udgave. DSR Forlag, København 1982. 254 s.*

FINLAND

- Asfalttialan sanasto* (asfaltteknisk ordlista). Finsk-svensk-engelsk-tysk-fransk. Rakentajain Kustannus Oy. Jyväskylä 1982. 490 s.
- Hakulinen, Kerkko: Maailman paikannimet. Oikeinkirjoitusopas.* (Världens ortnamn. Rättskrivningsbok). Otava. Keuruu 1983. 281 s.
- Hervonen, Antti – Nienstedt, Walter: Lääketieteellinen ammattisanasto* (medicinsk fackterminologi). Latinsk-finsk, engelsk-finsk. Viides, korjattu ja laajennettu painos. Lääketieteellinen oppimateriaalikeskus Oy. Tampere 1983. 312 s.
- Hirsjärvi, Sirkka (red.): Kasvatustieteen käsitteistö* (pedagogisk terminologi). Finsk-engelsk; finska förklaringar. Otava Keuruu 1983. 223 s.
- Hitsaussanasto. Erityishitsausmenetelmät. Svetsningsterminologi. Specialsvetsmetoder.* Finsk-svensk-engelsk-tysk. SFS 3059. Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1983. 32 s.
- Hitsaussanasto. Hitsien käsittely ja tarkastus. Hitsausvirheet. Svetsningsterminologi. Behandling och kontroll av svetsar. Svetsfel.* Finsk-svensk-engelsk-tysk. SFS 3051. Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1983. 27 s.
- Hitsaussanasto. Juotto. Svetsningsterminologi. Lödning.* Finsk-svensk-engelsk-tysk. SFS 3057. Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1983. 20 s.
- Hitsaussanasto. Kaarihitsaus. Svetsningsterminologi. Bågsvetsning.* Finsk-svensk-engelsk-tysk. SFS 3054. Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1983. 21 s.
- Hitsaussanasto. Kaasuhitsaus. Svetsningsterminologi. Gassvetsning.* Finsk-svensk-engelsk-tysk. SFS 3056. Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1983. 14 s.
- Hitsaussanasto. Railo ja sen valmistus, hitsit ja liitosmuodot. Svetsningsterminologi. Fogar och fogberedning, svetsar och förbandstyper.* Finsk-svensk-engelsk-tysk. SFS 3052. Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1983. 25 s.
- Hitsaussanasto. Terminen leikkaus. Svetsningsterminologi. Termisk skärning.* Finsk-svensk-engelsk-tysk. SFS 3053. Suomen

- Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1983. 18 s.
- Hitsaussanasto. Vastushitsaus. Svetsningsterminologi. Motstånds-svetsning.* Finsk-svensk-engelsk-tysk. SFS 3055. Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1983. 33 s.
- Hitsaussanasto. Yleiset hitsausermit. Svetsningsterminologi. Allmänna svetsningstermer.* Finsk-svensk-engelsk-tysk. SFS 3050. Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1983. 5 s.
- Hukki, Petri – Pakarinen, Urpo: Englantilais-suomalainen elektroniiikan sanakirja. English-Finnish Dictionary of Electronics.* Insinööritieto Oy 1983. 372 s.
- Joutsen, Matti (red.): Juridiikan ja hallinnon suomalais-englantilainen sanasto* (finsk-engelsk ordlista för juridik och förvaltning). 4., korjattu painos, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 1983. 81 s.
- Karjalan kielen sanakirja 3, L – N* (karelsk-finsk ordbok). Lexica societatis fenno-ugricae XVI, 3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 25. Helsinki 1983. 584 s.
- Kostera, Paul: Saksalais-suomalais-saksalainen matkailusanakirja ja mini-kieliopas. Deutsch-finnisch-deutsches Touristik Wörterbuch mit Mini-Sprachführer.* Otava. Keuruu 1983. 474 s.
- Lämpöolot osa 1: lämpöfysiologian sanasto* (ordlista för värmefysiologi). Ergonomiatiedote 5/83. Finsk-svensk-engelsk-tysk. 85 s.
- Markanvändningsterminologi. Finsk-svensk ordlista. Suomalais-ruotsalainen maankäytön sanasto.* Finlands svenska kommunförbund och Finlands Stadsförbund. Helsingfors 1982. 86 s.
- NC-sanasto* (NC-ordlista). Engelsk-finsk-svensk-fransk-tysk. MET Tekninen tiedotus 8/82. Suomen Metalliteollisuuden Keskusliitto. Metalliteollisuuden Kustannus Oy 1983. 108 s.
- Ordbok över Finlands svenska folkmål.* Häfte 3 (band I:3) båt – extra av Olav Ahlbäck. Forskningscentralen för de inhemska språken, skrifter 1. Ekenäs 1982. s. 389–594. Band I (A–E) äv. som förlagsband (XXVIII + 594 s.).
- Palmén, Annikki – Alanko, Pentti (red.): Viljelykasvien nimistö. Kulturväxternas namn.* Latinsk-finsk-svensk. Puutarhaliiton opaskirjoja n:o 31. Puutarhaliitto – Trädgårdsförbundet ry.

- Helsinki 1983. 152 s.
- Stjerncreutz, Albin: Suomalainen merisanakirja* (faksimile av den första svensk-finska sjöfartsordboken från 1863). 2. painos. SKS. Uusikaupunki 1982. 484 s.
- Svensk-finsk fastighetsteknisk ordlista. Suomalais-ruotsalainen kiinteistötekniinen sanasto.* Maanmittaushallitus – lantmäteri-styrelsen. Helsinki 1983. 158 s.
- Sähköteknillinen sanasto. Elektronikkalaitteiden sähkömekaaniset komponentit. Elektroteknisk ordlista. Elektromekaniska komponenter för elektronikapparater.* Finsk-fransk-engelsk-rysk-tysk-spansk-italiensk-polsk-svensk. SFS 4881. Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1983. 81 s.
- Talvitie, Jyrki K. – Kynäslahti, Marjut – Lehto, Maija: Suomalais-saksalainen tekniikan ja kaupan sanakirja* (finsk-tysk teknisk och merkantil ordbok). Tietoteos. Forssa 1983. 510 s.
- Talvitie, Jyrki K. – Talvitie, Yrjö – Hytönen, Ahti: Englantilais-suomalainen tekniikan ja kaupan sanakirja* (englansk-finsk teknisk och merkantil ordbok), 8., uudistettu painos. Tietoteos. Forssa 1983. 594 s.
- Teknillinen patosanasto. Technical Dictionary on Dams.* Engelsk-finsk. Suurpadot – Suomen osasto ry. Helsinki 1983. 220 s.
- Toivola, Rakel: Concrete Terms – Betonitekniiikan sanasto.* Engelsk-tysk-finsk. Valtion teknillinen tutkimuskeskus, tiedotteita 189. Espoo 1983. 304 s.
- Venäläis-suomalainen rautatiesanasto* (rysk-finsk ordlista för järnvägar). Valtionrautatiet, rautatiehallitus 1983. 30 s. + bilagor.
- Vilkki, Joel – Favén, Heljä: Suomi-esperanto-suomi taskusanakirja* (finsk-esperanto-finsk fickordbok). WSOY. Juva 1982. 449 s.
- Vuorinen, Jukka: Betonisanasto – Dictionary of Concrete.* Engelsk-finsk-engelsk. Suomen Betoniyhdistys r.y. – Concrete Association of Finland. By 11. Jyväskylä 1983. 258 s.

NORGE

- Alsos, Trygve: Tysk-norsk, norsk-tysk. 2. utg. 2. oppl. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1981. 553 s.*
- Andersen, Øivin mfl.: Norsk-vietnamesisk ordbok. Universitetsforlaget, 1983. 501 s.*
- Baro, Edward: Slowniczek polsko-norweski (polsk-norsk ordliste). Oslo: Friundervisningens forlag, 1982. 94 s.*
- Berulfsen, Bjarne og Herberg Svenkerud: Cappelens store engelsk-norsk ordbok. 2. oppl. Oslo: Cappelen, 1983. 1376 s.*
- Blom-Dahl, Christen A.: Norsk-spansk ordbok. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1983. 279 s.*
- Bøe, Inge: Praktisk oppslagsbok for pedagogikk og psykologi. Norsk-engelsk. 2. rev. og utvidede utg. Universitetsforlaget 1983. 217 s.*
- Bøe, Lars og Bernt Fossestøl: Rettskrivningsordbok med synonymer. 3. utg. Oslo: Tanum-Norli, 1983. 194 s.*
- Daae, Hermine: Finn frem-med-ord. En omvendt fremmedordbok. Oslo: Dreyer, 1983. 111 s.*
- Engelsk-norsk, norsk-engelsk ordbok. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1983. 294 s.*
- Erichsen, Gerda Moter: 400 uttrykk og vendinger på norsk, engelsk, tysk og fransk. 2. rev. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1982. 132 s.*
- Evensberget, Snorre og Dag Gundersen: Bevingede ord. Nær 12 000 litterære sitater, historiske ytringer, ordtak og talemåter, sentenser og fyndord. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1983. 1002 s. (Anmeldes på s. 125.)*
- Fransk-norsk, norsk-fransk. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1983. 297 s.*
- Gabrielsen, Egill Daae: Engelsk-norsk, norsk-engelsk. 3. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1982. 568 s.*
- Gabrielsen, Egill Daae: Fransk-norsk, norsk-fransk. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1981. 454 s.*
- Gundersen, Dag og Bjørn Hansen: 1070 ord med forklaringer. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1983. 92 s.*
- Guy, Walter: Norsk-engelsk ordbok for det praktiske liv. 2. utg. ved John Messel. 2. oppl. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1983. 324 s.*
- Hornby, A.S. og Herbert Svenkerud: Oxford engelsk-norsk ord-*

- bok*. Oslo: Cappelen, 1983. 660 s. Den norske utgaven av: Oxford Student's Dictionary of current English.
- Kirkeby, Willy A.: Norsk-engelsk supplementsordbok*. Bergen: Universitetsforlaget, 1983. 198 s.
- Knappen, A.E. og A. Thoresen: Ordliste for ungdom. Bokmål*. Oslo: Aschehoug, 1983. 184 s.
- Knudsen, Trygve og Alf Sommerfelt: Norsk riksmålsordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1983. 4 bind. Optrykk.
- Medisinsk leksikon*. 3. oppl. Oslo: Tiden, 1982.
- Norges Standardiseringsforbund: Generelle termer med definisjoner for standardisering, sertifisering og akkreditering for prøvingslaboratorier*. (Oversettelse av ISO/IEC Guide 2.) Oslo, 1983. 11 s.
- Den Norske Advokatforening: Juridisk oppslagsbok*. Del. 1. 15. utg. Oslo, 1982. 363 s.
- Ord og uttrykk i bygningsetatene*. Utgitt av Kommunikasjonsrådmannen. Oslo 1984. 48 s.
- Svenkerud, Herbert: Cappelens synonymordbok*. Oslo: Cappelen, 1982. 86 s.
- Synonymordbok for kryssordløsere*. Oslo: Dreyer, 1982. 102 s.
- Tysk-norsk, norsk-tysk ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1983. 315 s.
- Østby, Jon Birger: Nomenklatur for drikkestell*. Utgitt av Norske Kunst- og Kulturhistoriske Museer. Oslo, 1983. 82 s.
- Østby, Jon Birger: Nomenklatur for spise- og serveringsbestikk*. Utgitt av Norske Kunst- og Kulturhistoriske Museer. Oslo, 1983. 62 s.

SVERIGE

- Den svenska förteckningen har utarbetats av Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) och Svenska språknämnden.
- Anderö, Henrik: Ordbok för släktforskare*. Ica bokförlag, Västerås 1983. 100 s.
- Arbetsmarknadens ord*. Termer, uttryck och förkortningar. Ca 800 termer med def. Svenska arbetsgivareföreningen. 3. reviderade uppl. Stockholm 1983. 77 s.

- Belfrage, Elsa: Fickordbok för sjuksköterskor.* Ca 2 500 termer. 16 uppl. Gleerup, Lund 1980. 122 s.
- Collinder, Björn: Stora ordboken.* Svensk ordnyckel. LiberFörlag, Stockholm 1983. 599 s. (Anmäls på s. 139).
- Dahlgren, Sven och Wrete, Martin: Kortfattad medicinsk ordbok.* 5. rev. uppl. Esselte Studium, Solna 1983.
- Ellegård, Alvar: Internationellt morfemlexikon.* 450 latinska och grekiska ordbaser och deras avläggare i de svenska, engelska, franska och tyska språken. LiberLäromedel, Stockholm 1982. 68 s.
- English-Swedish business dictionary. Engelskt-svenskt affärslexikon.* J.G. Sanders. St. Anne, 1982. 400 s.
- Film- & TV-facktermer på engelska och fem nordiska språk.* (Engelska-danska-norska-svenska-finska-isländska). Nordisk film/TV union. Proprius, Stockholm 1983.
- Förkortningsordlista för det statliga området.* 2. rev. uppl. TCO-S, Stockholm 1981.
- Gisby-Hanff, Ingrid: Transportordboken.* Ca 1 500 termer. Liber Hermodis i samverkan med Sveriges Redareförening. Göteborg 1982. 122 s.
- Gomer, Eva: Förlagstermer.* Redaktion, produktion, rättigheter och kontrakt. Engelska-svenska. Ca 3 000 termer med def. Svenska Bokförläggareföreningen, Stockholm 1982. 79 s.
- Hansson, Sven Ove och Hellsten, Eva: Arbetsmiljö från A till Ö.* Ca 3 000 termer med def. 3. uppl. Prisma, Stockholm 1982. 330 s.
- Hedén, Stig J: Grafiska ord i dataåldern.* Liber, Stockholm 1982. III.
- Hellberg, Olle: Juridisk ordbok.* Fransk-svensk och svensk-fransk med begreppsförklaringar. Ca 1 000 termer. Norstedts, Stockholm 1983. 102 s.
- Higelín, Siv: Lexin. Språklexikon för invandrare.* Förteckning över lexikon och ordlistor. En beskrivning av språklexikon m.m. tillgängliga i Sverige. Skolöverstyrelsen, Stockholm 1982. 189 s.
- HSB:s bostadslexikon.* Ca 1 000 termer med def. Hyrestgästernas sparkasse- och byggnadsförening. 2. uppl. Stockholm 1983. 243 s.

- Lexin. Språklexikon för invandrare.* Översättarunderlag för minilexikon. Ca 4 000 uppslagsord. Skolöverstyrelsen, Stockholm 1982. 448 s.
- Lundh, Bengt och Györki, Iréne: Bonniers medicinska ordbok.* Ca 12 000 termer. BonnierFakta, Stockholm 1983. 304 s. (Anmäls på s.140).
- Medicinsk utrustning. Basordlista.* Spri, Stockholm 1983. 40 s.
- Modern svensk-tysk ordbok.* Storformat. 2. omarbet. uppl. Prisma, Stockholm 1980. 632 s.
- Möbelordlista.* Förklaringar till material- och utförandebeteckningar som förekommer vid marknadsföring av möbler och inredningsenheter till konsumenter. Ca 300 termer. Möbelinstitutet, Stockholm 1983. 46 s.
- Nordisk avisteknisk samarbetsnämnd: Femspråkig tidningsteknisk ordlista.* Engelska-danska-norska-svenska-finska. Ca 900 termer. TU:s förlag, Stockholm 1983. 37 s.
- Ordlista för tolkar: svenska, portugisiska.* Övers. May Thunholm. Ca 5 300 termer. LiberU, Stockholm 1979. 140 s.
- Prismas lilla moderna fransk-svenska och svensk-franska ordbok.* Red. Eva Gomer. Prisma, Stockholm 1983. 585 s.
- Schänberg, Sven: Kals odbok.* Göteborgskt skaplynne i språkets spegel. Ny utv. utg. Tre böcker, Göteborg 1982.
- Strömberg, Alva: Synonymordboken.* 6. omarb. och utökade uppl. Strömberg, Stockholm 1983.
- Svensk-finsk facklig ordlista.* LO, Stockholm 1982, 56 s.
- Teknisk information om fönster.* Litet lexikon från SP-snickerier. Ca 150 termer. Stockholm 1982. 19 s.
- Tysk-svensk ordbok.* 2. uppl. Esselte Studium, Stockholm 1980.
- Weinberger, Paul och Ekelund, Henrik: Produktförnyelsens språk.* Metoder, synsätt och begrepp. Ca 300 termer med def. Sveriges Mekanförbund, Norstedts. Stockholm 1981. 125 s.

Om forfatterne

- Else Bojsen*, f. 1942. Amanuensis i Dansk Sprognævn siden 1979.
- Tove Bull*, f. 1945. Høgskolelektor ved Tromsø lærerhøgskole.
Medlem av Norsk språkråd siden 1980.
- Ulla Clausén*, f. 1940. Fil.dr. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1977.
- Catharina Grünbaum*, f. 1944. Fil.mag. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden (tidigare Institutet för svensk språkvård) sedan 1971.
- Oddrun Grønvik*, f. 1947. Cand.mag. Konsulent i Norsk språkråd siden 1979.
- Henrik Hagemann*, f. 1940. Cand.mag. Rektor for Marselisborg Seminarium, Århus. Medlem af Dansk Sprognævn siden 1982.
- Carol Henriksen*, f. 1944. Amanuensis i Dansk Sprognævn siden 1982.
- Charlotte von Herten*, f. 1952. Hum.kand., talterapeut. Biträdande forskare vid Svenska språkbyrån (i Finland) sedan 1982.
- Sven O. Hultgren*, f. 1948. Fil.dr. Lärare vid Malungs folkhögskola sedan 1980.
- Esko Koivusalo*, f. 1936. Chef för Finska språkbyrån (tidigare Institutionen för nufinska) sedan 1974.
- Aagot Landfald*, f. 1931. Cand.philol. Førstekonsulent, ansatt i Norsk språkråd fra 1975.
- Bengt Loman*, f. 1923. Professor i svenska språket och nordisk filologi vid Åbo Akademi sedan 1975.
- Jørn Lund*, f. 1946. Professor ved Danmarks Lærerhøgskole siden 1980. Medlem af Dansk Sprognævn siden 1980.
- Ståle Løland*, f. 1945. Cand.philol. Daglig leder av Nordisk språksekretariat siden 1978.
- Mikael Reuter*, f. 1943. Fil.lic. Forskare vid Svenska språkbyrån

(i Finland) och sekreterare för Svenska språknämnden i Finland sedan 1976.

Kjell Venås, f. 1927. Professor ved Universitetet i Oslo. Medlem av Norsk språkråd siden 1980, varamedlem siden 1972.

Hovedemnet for dette nummeret av Språk i Norden er dialekt og skole i de nordiske landene. Kjell Venås, Jørn Luid, Sven O. Hultgren og Bengt Loman skriver om forholdene i henholdsvis Norge, Danmark, Sverige og Finland. Artikkene bygger på innlegg som forfatterne holdt på konferansen "Om dialekternes betydning for skoleforløbet" i Hirtshals 5.-9. september 1983.

Boka har også med innlegg fra det trettiende nordiske språkmøtet i Marstrand 13.-15. september 1983, som konsentrerte seg om emnet "Vad önskar språkvården av språkforskningen?". Som vanlig er det dessuten rapporter om språksamarbeidet i Norden, omtaler av ny nordisk språklitteratur og lister over nye ordbøker.

NORDISK SPRÅKSEKRETARIATS SKRIFTER 3